

HISTORIEN OM STORÄNGEN

OCH DE UTVECKLINGSSTÖRDAS LIV I SÖDERKÖPING

1878-1993

samt tiden före och efter, områdesbeskrivningar,
byggnader och ägoförhållanden

AGNETA HANSSON

HISTORIEN OM STORÄNGEN

OCH DE UTVECKLINGSSTÖRDAS LIV I SÖDERKÖPING

1878-1993

samt tiden före och efter, områdesbeskrivningar,
byggnader och ägoförhållanden

AGNETA HANSSON

OMSLAGSBILD:

Baksidan: Flygfoto från sent 1960-tal över Storängen. Bilden tillhör Landstingsarkivet.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD 5

KARTOR 6

översikts- och stadskarta

FRÅN IDIOT TILL UTVECKLINGSBAR 7

MEN DET BÖRjade REDAN 1878 7

LILLA MARIEHOF 8

FÖRMANSGÅRDEN 10

BROBY 16

STORÄNGEN - Från start till avveckling 20

Vilka ansågs som sinnesslöa? 22

Varför hamnade de på Storängen? 22

Hur gick bedömningen till? 23

HUS A – GRANINGE 25

HUS B – HAGA 29

HUS C – DALGÅRDEN 31

ALBOGA 33

Utskrivning från arbetshemmen 36

ASYLEN – BJÖRKBACKEN 37

SYSSLOMANNABOSTADEN 39

PERSONALBOSTADEN 40

LADUGÅRDSBYGGNADERNA 42

Ett samhälle i samhället 43

Mat och dryck 43

Nymodigheter, utgifter och inkomster 44

Nöjen och aktiviteter 45

Personalstyrkan 45

Arbetsuppgifter och arbetstider 47

Löner 49

Ordningsregler 49

Förändringar 50

Graninge blir vårdhem för män 50

Björkbacken blir vårdhem för enbart kvinnor 50

Haga	fortfarande arbetshem för kvinnor	51
Centralköket	läggs ner	51
Storängsköket	byggs	51
Lindgården och Mellangården	byggs	52
Gläntan och Tallgården	byggs	52
Dalgården	blir vårdhem för åldriga män och kvinnor	52
Alboga arbetshem	upphör	53
Flera institutioner:		
LILJESTAD		54
HAMMARSPÅNGEN		54
EPIDEMISJUKHUSET		55
Samhället	förändras	57
Avveckling		58
EFTERORD		59
ÅRTAL. Sammanfattning 1878-1993 över byggnadernas ändamål		61
TIDEN FÖRE OCH EFTER		63
KARTA från 1854		64
LILLA MARIEHOF		65
FÖRMANSGÅRDEN		69
BROBY		77
HAMMARSPÅNGEN		85
STORÄNGEN		89
ALBOGA		98
EPIDEMISJUKHUSET		101
LILJESTAD		109
AVSLUTNINGSVIS		111
VÄRT ATT VETA		112
BILAGOR		
Schema och betyg		120
Sterilisering och Majgull Axelsson		122
Arbetsuppgifter föreståndarinna		126
Arbetsuppgifter personal pojk- och flickhemmet		127
Stapeldiagram		131
Broschyr till husmödrar		132
Ritningar		134
KÄLLOR OCH INSPIRATION		149

Förord

Mitt intresse för Storängen började när jag under en period var arbetslös och stationerad på dåvarande Kompetenscentrum, senare Kulturarkiv, med placering på Björkbacken, ett av husen på Storängen. Där sysslade man med olika kulturarvsprojekt. Det började med att jag i NT fick syn på en notis under ”Norrköpings Tidningar för 50 år sedan”: ”Landstinget inspekterade på onsdagen Storängen i Söderköping, vars framtida öde snart skall avgöras.” Vad vore bättre än att forska om området där, tänkte jag, och så blev det.

Jag har här försökt att samla Storängen och de utvecklingsstördas liv i Söderköping på ett ställe, eftersom jag inte har hittat det någon annanstans. Boken tillägnas alla utvecklingsstördas som finns och har funnits i Söderköping.

Under forskningstiden blev jag också intresserad av vad som funnits på platsen innan de utvecklingsstördas flyttade dit, vad husen använts till, vilka som bott där och hur det sett ut fram till idag. Det finns under ”Tiden före och efter”. Gamla uttryck, mått, arealer och annat smått och gott valde jag att lägga under ”Värt att veta”.

TACK till

ULF JÖNSON, som skrivit ”Tiden gav dem ett värdigt liv”. Boken har gett mig mycket information, vilket gav mig en stor, bred grund när jag började min forskning. För den som vill ha mer fakta om lagar och andra institutioner i Östergötland rekommenderar jag varmt att ni läser den.

BIRGIT MILTON, tidigare studierektor i Linköping och utbildad sinnesslölararinna vid Slagsta seminarium, som var lärarpraktikant på Storängen under 1940-talet, för hennes berättelse om ”Livet på Storängen” i ”Särskolans historia i Östergötland” av Stig-Ulf Ekendahl samt en underbar ”guidning i 1940-talets” Storängshus. Birgit är en eldsjäl som brinner för de utvecklingsstördas. Mycket av informationen i boken, speciellt om skolan, kommer från henne.

GUNVOR SJÖBERG, anställd på Storängen under åren 1972-1989, för material och sitt intresse för utvecklingsstördas. Från hennes intervju 1980 med Ragnhild Karlsson och Göte Filipsson, båda anställda under lång tid på Storängen, kommer informationen om mat, dryck och aktiviteter.

LENNART FILIPSSON för information och bilder från hans uppväxt som barn till jordbruksförman Göte Filipsson på Storängen.

LANDSTINGSARKIVET, där jag har hittat det mesta om den här tiden.

SANKT RAGNHILDS GILLE för årsböcker, tidningar och att jag fått använda fotografier ur deras bildarkiv.

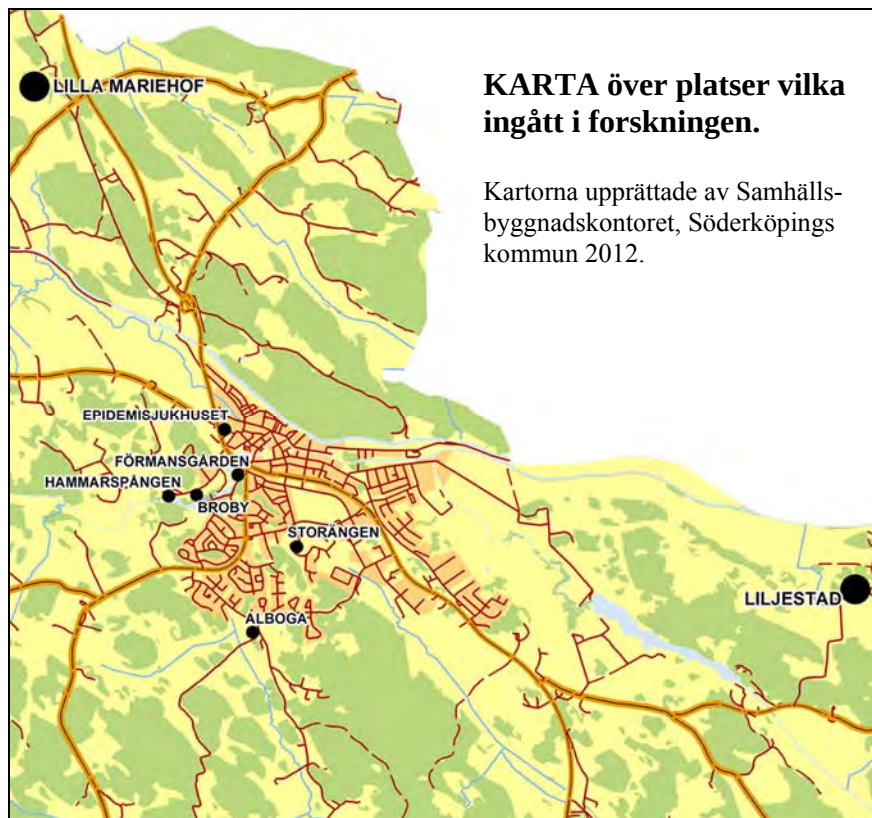
KOMMUNARKIVET I SÖDERKÖPING för sin värdefulla skattkammare.

PERNILLA MATSSON, tidigare anställd arkivarie hos Söderköpings kommun, för hjälp med utformning, korrekt språkbruk och som bidragit till att boken äntligen blev ett avslutat kapitel.

MONICA STANGEL LÖFVALL, Kulturkontoret Söderköpings kommun, för stöd och synpunkter, information om Söderköpings historia, hjälp med design av bokomslag samt bilder och som medverkat till att mitt material blev publicerat.

OCH MÅNGA, MÅNGA FLER.

I boken används de benämningar som tillämpades under respektive tidsperiod. All dokumentation är avslutad i november 2012.

Översiktskarta

Stadskarta

Från idiot till utvecklingsbar

Ur Nordisk familjebok, 1800-talet:

”Idioti, Idiotism (af Idiot), sinnesslöhet, sinnessvaghet, med., en medfödd eller i barndomen uppkommen svaghet hos själsförmögenheterna, så att dessa icke utvecklas, utan stanna på en lägre ståndpunkt än normalt. Idiotien beror alltid närmast på någon felaktig bildning eller utveckling af hjernan. Orsaken till hjernfelet ligger än i dåliga ärftliga anlag, såsom då föräldrarna varit sinnessjuka, behäftade med fallandesot, försvagade af starka drycker eller af tärande sjukdomar, än i skador och olyckor vid förlossningen, än i skadliga inverkningar på hjernan under de första barnåren, såsom vid fall och stötar på hufvudet, hjernsjukdomar, felaktig bildning af hufvudskålen, för liten hufvudskål (mikrocephali), för stark upphetning af hufvudet framför kakelugn eller med tjocka yllemössor, missbruk af sömnmedel (opium, chloral, brännvin, konjak), fallandesot och andra sjukdomar, tidigt öfvad onani m.m.”

Ur Nordisk familjebok, första utgåvan 1876-1899:

”Den förste idiot, som varit föremål för en metodisk uppfostran, är antagligen ’le sauvage de l’Aveyron’, en 11-12-årig pojke, som i början af 1800-talet anträffades naken och fullkomligt förvildad i en skog i södra Frankrike. Itard, läkare vid döfstummeinstitutet i Paris, lyckades att på 6 år gifva honom någorlunda hyfsning.”

Utvecklingsstörda räknades inte som riktiga människor. De kallades t.ex. idiot, vanvettig, sinnessvag, sinnesslö, efterbliven, mongoloid, förståndshandikappad. Att ha en utvecklingsstörning innebär att man har svårt att förstå och lära sig vissa saker vilket medför en funktionsnedsättning. En individ med utvecklingsstörning lär sig hela livet och numera säger vi även att personen är funktionshindrad eller varför inte utvecklingsbar.

Barbro och Storängen

Den 8 maj 1571 ställdes en kvinna, benämnd Barbro, inför rådstugurätten anklagad för att ha sålt ett stulet altarkläde till Drothems kyrka. Vid förhöret förklarade kvinnan att hon, efter fiendens besök kort före julen 1567 då staden brändes ned, hittat det på den äng som troligtvis är identisk med Storängen.

Hur det gick för Barbro förtäljer inte historien. Vad vi däremot vet är att Storängen blev en av Söderköpings största arbetsplatser och centrum för Östergötlands vård av utvecklingsstörda. Den kallades Storängens sinnesslöanstalt.

Men det började redan 1878

Före 1878 var det fattigvården, som tog hand om de sinnesslöa. Nu skulle landstinget ta över. Det behövdes en uppfostringsanstalt för sinnesslöa barn i Östergötland och att den skulle ligga i en större stad var uteslutet. Vadstena eller Söderköping med närhet till naturen skulle passa bäst. Eftersom ett nytt lasarett planerades i Söderköping skulle det gamla lasarettet i Förmansgården bli ledigt. Saken var klar. Det blev Söderköping, men först måste man bygga om Förmansgården. Under tiden hyrdes en gård, i närheten av Korsbrinkens station c:a 4-5 km nordväst om Söderköping, Lilla Mariehof.

Lilla Mariehof

Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Privat bild 2011.

Uppfostringsanstalt/Idiothem 1878-1882

Lilla Mariehof ägdes av notarie Nils Fredrik Fries och arrenderades under en fyraårsperiod. Hyran för elva rum och kök var 600 kronor/år och då ingick också "nödiga uthus" och en större trädgård. Omgivet av ängar och med skogen nära inpå var det en idyllisk liten plats och dit var barn mellan åtta och fjorton år välkomna. Den 1 juli 1878 anlände de första fyra barnen och efter ett år fanns femton inskrivna.

Föreståndarinna var fröken Lotten Hallberg. Hon undervisade barnen, men det där med att läsa, skriva och räkna var svårt, däremot blev de duktiga i slöjd och trädgårdsarbete. Där fanns också en husmoder, en sköterska som biträdde vid undervisningen och trädgårdsmästaren, som lärde barnen att så och skörda. I och med att barnen blev fler anställdes ytterligare en sköterska. Ansvarig för barnens hälsa var provinsialläkare Gustaf Olof Böttiger fram till 1881, då han ersattes av provinsialläkare Claes Axel Göhle. Alla utom läkaren bodde på gården.

Utdrag ur Söderköpingsposten den 3 juli 1880:

"Idiothemmet Lilla Mariehof. Vid denna uppfostringsanstalt för sinnesslöa barn var årsuppvisning förliden Onsdag inför bestyrelsen, hvilken utgöres af kyrkoherden R. Fjetterström i Ö. Ryd ordförande, byggmästaren Andersson i Broby och notarien N. Fries på Mariehof styrelseledamöter, samt landstingsmannen A.M. Botvidson på Vittinge och pastor K.A. Ydén suppleanter. Dessutom voro ganska många för denna välgörenhetsinrättning intresserade personer närvarande."

"Der fanns en ljus och rymlig lärosal, matsal samt åtskilliga sofrum der barnens små järnsängar med hvita täcken stodo i symetrisk ordning." "Vid inträdet i denna skola möttes ögat af den största ordning och propreté. Alla barnen voro lika klädda, i snygga blå och hvita sommarkläder och sutto två vid hvarje pulpet – gossarna på ena sidan och flickorna på den andra. Väggarna voro beklädda med plancher föreställande bibliska personer och händelser, samt stora och präktiga väggkartor öfver djur – och växtriket m.m. afsedda för åskådlig undervisning.

Vid den ena väggen stod ett bord med en hel mängd välgjorda handarbeten till påseende. En liten skolorgel, som hade sin plats framför gossarnas bänkrad, får ej heller förglömmas. Allt detta gjorde ett godt och tilltalande intryck. Vid en hastig överblick af det hela, kunde man nästan tro att man befann sig i en skola der blifvande 'intelligenser' skulle intaga det första visdomspillret. Men frånsåg man rummets putsade lärosalsutseende och kastade en blick på barnens ansigten, fann man genast, att man hade framför sig en samling af dessa olycklige, hvars själs lif låg slumrande, kanske för alltid, i en tjock ogenomskinlig dimma. Barnen vore 15 till antalet, nemligen 8 gossar och 7 flickor, åldern tycktes vara mellan 9 och 13 år. Af dessa funnos 4 st. som ej kunde tala. En liten pilt på 9 år med ett vackert ansigte var kanske en bland de mest olycklige i denna skola, han har vistas der tvänne år, men

är fullkomligt oemottaglig för all undervisning. Han tillhörde de stumma och visade en stor oro och rörlighet – dansade rundt som en snurra, bet sig i händerna, förvred ansigtsmusklerna och skakade sitt hufvud, som om den omtöcknade hjernan skulle ha lidit svåra kval. Enligt hvad vi hörde skulle nämde gosse utskrifvas såsom olämplig för inrättningen.

En liten flicka från Kuddby tycktes fullständigt slö. Hon var dock lugn, men visade inga tecken till iakttagelseförmåga. En flicka och ett par gossar syntes stå något öfver de öfriga i begreppsutveckling. Barnens anletsdrag voro nästan utan undantag fula – men glada, de småskrattade nästan jemt, rösten var låg och klanglös, hållningen slapp och framåtlutande, blicken var hos de flesta ej skygg, men slö och intetsägande.”

I uppvisningen eller själva examen ingick bland annat biblisk historia, geografi, läsning, räkning, bön och sång.

”Sedan programmet för uppvisningen var genomgången förrättade kyrkoherden Fjetterström avslutningen genom att med några välsagda ord kasta en blick på anstaltens verksamhet under de 2 år han varit ordnad och upplyste att 18 elever der varit intagna, men att 3 derifrån utgått – en iföljd af sjukdom, en därför att hans sinnesslöhet var af den art att han ej der kunde förbättras och en som vårdas i eget hem.”

Lilla Mariehof låg en bit utanför staden, men den som hade råd kunde beställa hästskjuts till en kostnad av en krona och 66 öre. Föräldrarna betalade en årsavgift, som varierade mellan 100-350 kronor per år, beroende på hur välbärgade de var och staten bidrog med 100 kronor/barn och år. Fattiga elever fick understöd från en barnhusfond med 300 kronor och för dessa pengar köptes material till handarbeten som sedan såldes. Första året anslog landstinget 4 000 kronor, vilka gick till inköp av husgeråd och skolmaterial.

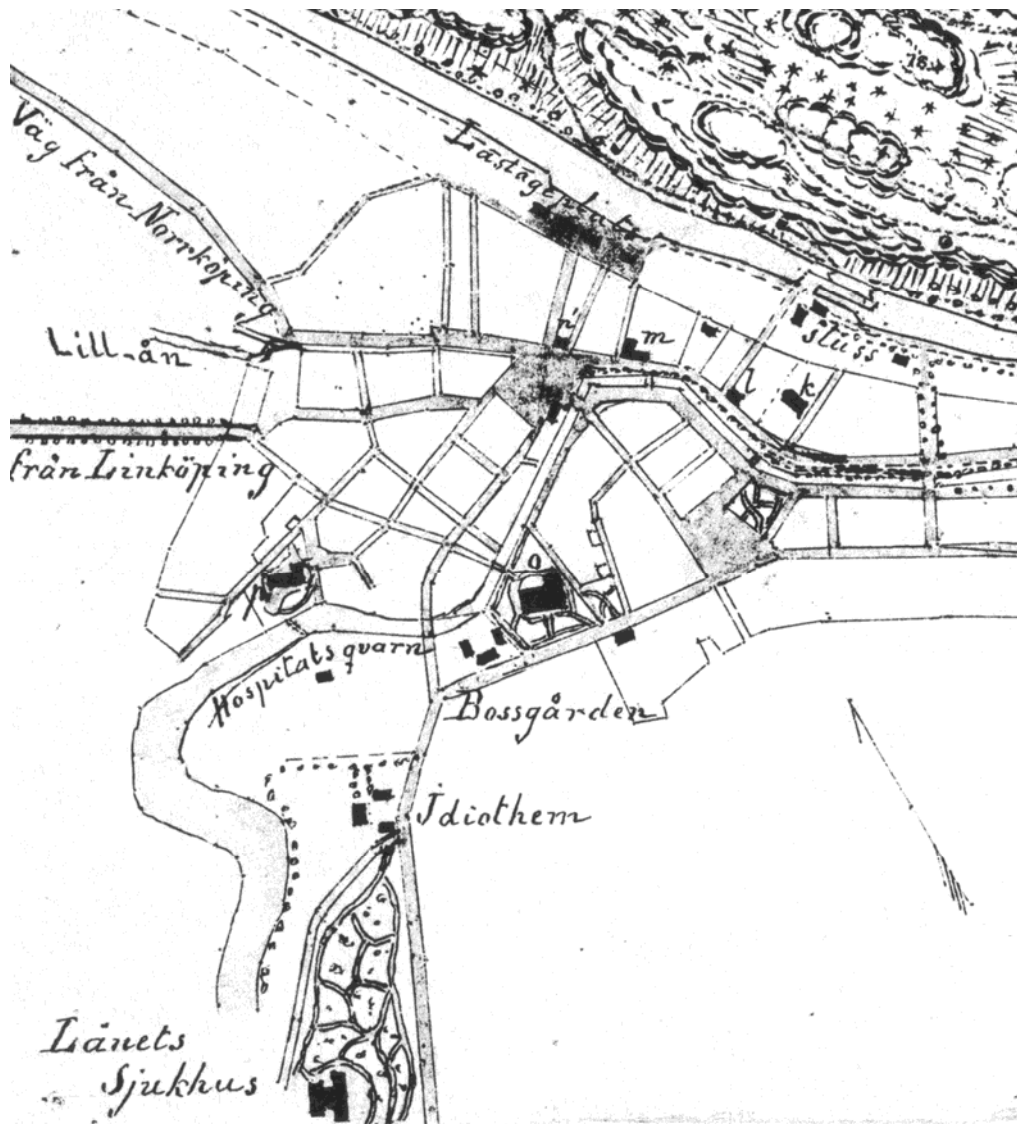
Lilla Mariehof upphörde som anstalt 1882.

Förmansgården

Förmansgården. Idag med adress Alviksgatan 1.
Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Privat bild 2011.

Beskuren från karta "Plan öfver Söderköpings Stad med närmaste omgivning" upprättad av C M Nyström 1889, där "Idiothemmet" är utsatt. Kartan tillhör Söderköpings Kommunarkiv.

Förmansgården/Villa Alvik – Idiothem/skola 1882-1926

När länslasarettet blev klart 1881 renoverades och desinficerades Förmansgården innan barnen kunde flytta in. Den 1 oktober 1882 flyttade tjugo elever från Lilla Mariehof in, men fler stod i kö.

Fastigheten låg i stort sett granne med staden. Utanför grinden gick Stora Landsvägen, senare Östra Rydsvägen och på andra sidan vägen var det rena rama landet med åkrar, ängar och betesmark. Landstinget planerade en utbyggnad av området och ansåg att granntomten Lilla Bossgård, belägen intill Storån, kostnadsfritt skulle överlåtas till ”Östergötlands läns uppfostringsanstalt för sinnesslöa barn”. Begäran avslogs, men landstinget ropade in lägenheten 1888 på en offentlig auktion med tillträdesrätt den 14 mars 1890.

Efter besök av ”Inspektören öfver Rikets alla idiotskolor, professor Herr Kjellberg” gjordes förbättringar. Ett nytt tvätthus uppfördes och den gamla tvättstugan inreddes med sjuk- och isoleringsrum, ett särskilt badrum och en bagarstuga. ”Huvudbyggnaden där logement och lärosalar är förlagda har befriats från den olidliga värme som större bakningar medför och från det otjenliga i att hafva de sjuke inrymde i samma lokaler som friska elever.” Ur Protokoll och handlingar 1889.

Förmansgårdens tvättbrygga vid ån. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

År 1891 uppfördes en skolbyggnad i tre våningar. På bottenvåningen och en trappa upp fanns lärosalar, lekstuga, matsal, slöjd, hantverkare, rum för lärarinnor och på vindsvåningen låg sjukrum, sköterskerum och kontor.

Förmansgården med den då grönmålade nya skolbyggnaden till vänster. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

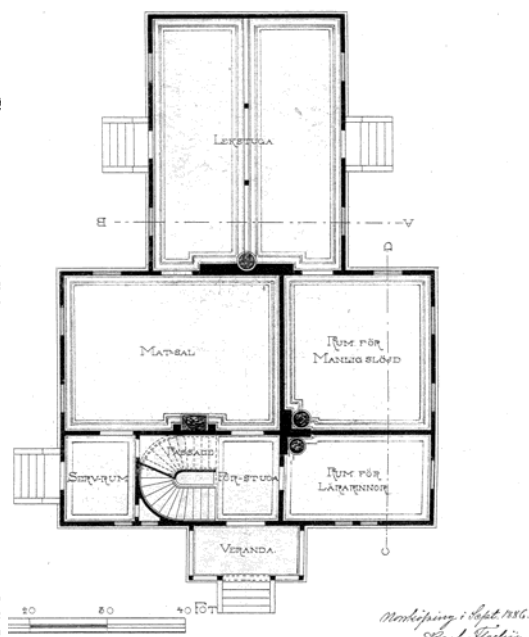
Ritning till Nybyggnad för Östergötlands Idiotanstalt.

Fasadritning till 1891 års byggnad.

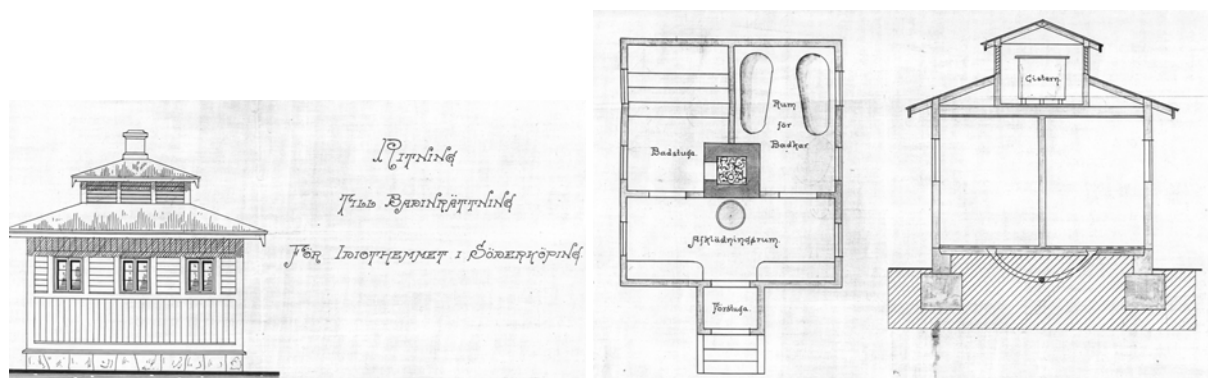
Ritningarna tillhör Landstingsarkivet.

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

Plan på bottenvåningen.

Det hade ju visat sig att det inte var så lyckat med enbart skolundervisning, då eleverna var mer praktiskt lagda. För att råda bot på problemet arrenderades den 14 mars 1895 tolv tunnland mark av "Söderköpings läroverk löningsjord" och därmed fanns jordbruks- och kreatursskötsel på schemat. Nu kunde en elvaåring få syssla med enbart "yttre arbeten", vilket betydde att de hamnade i arbetarklass. Förutom de två stora byggnaderna där eleverna vistades fanns personalbostäder, ladugård, tvättstuga och mangelbod, badinrättning, verkstad, vedbod samt en jordkällare för matförvaring, som låg nere vid ån.

1898 byggdes en badinrättning. Ritningen tillhör Landstingsarkivet.

Totalt låg det i början av 1900-talet nio byggnader på området. Privat bild.

Trettio barn befann sig på skolan 1893. Här återfinner vi också föreståndarinnan Lotten Hallberg. Hon tilldelades Patriotiska sällskapets stora guldmedalj för sitt förtjänstfulla och plikttrogna arbete efter att i trettio år innehaft "den krävande befattningen som föreståndarinna vid idiotanstalten i Söderköping". Utmärkelsen utdelades i samband med årsexamen med anstaltens elever. Fröken Hallberg gick i pension 1915 och efterträddes av fröken Julia Möller. Provinsialläkare Göhle hade fortfarande ansvar för barnens hälsa och efterträddes 1889 av t.f. läkare Andréhn fram till 1890 då provinsialläkare Johan Adolf Håkansson tog över.

Personal utanför den östra flygeln. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Föreståndarinnan eller läkaren skrev journaler, vilka under den här tiden var mycket kortfattade. "Små, mycket små framsteg" eller "Ser dåligt och kan därför inte hänga med."

Pojken "Oskar" vars mamma var död och fadern omgift placerades på Förmansgården när fadern skilde sig. "Går framåt för gossen – men odygdig."

"Gosse 10 år utan några kunskaper. Är snygg, glad och yr." Att vara snygg innebar att de kunde sköta sin hygien och äta vårdat. Begreppet "osnygg" var motsatsen.

"Under det vissa idioter äro bildbara, äro andra obildbara. I de svåraste formerna kan idioten varken gå, stå eller tala, varken lukta eller smaka, ja förstår knappt att äta. En sådan individ är naturligtvis osnygg. 'Värre än djur'." Ur "Om barnavård" 1898.

En 12-årig flicka, vi kan kalla henne "Hilma", skrevs in för att hon hörde dåligt. Efter två år fick hon komma hem, då fadern så önskade. Föräldrarna var gamla och behövde hennes hjälp i hushållet. Ett år senare var hon tillbaka "på faderns enträgna begäran". Vid 15 års ålder kan man läsa i journalen "mycket duktig - goda framsteg" och att hon både talar och hör bättre.

Enligt journalerna inträffade det många dödsfall under den här tiden. Det var bland annat hjärnhinneinflammation, tuberkulos eller lunginflammation, men dödsorsaken kunde också vara otydlig: "Gossen dog genom en sorglig händelse".

Föreståndarinnan brevväxlade med föräldrar och myndigheter.

Det kom ett brev från Fattigvårdsstyrelsen, som skrev och informerade om en mamma, vars son skulle in på anstalten. "Gossens mor som är litet larvig" behövde råd för hemresan och logi för natten "hon kan ju ligga på någon vind eller hvar som helst".

Till föräldrarna skrev hon och berättade om hur barnen artade sig. Ibland skickade föräldrarna med en slant till "en extra kaffetår till klassen och lärarinnor och fröken Möller förstås". En mor bad att få tillbaka kofferten, som sonens kläder låg i när han skickades till anstalten, eftersom hon skulle byta anställning och flytta. "Någon ost kan jag ej lämna till Fröken mer."

Vid brevväxling med en syster till en intagen framkom att fadern i familjen hade skojat med sin son att han skulle bli hans kamrat och arbeta med honom i skogen när sonen slutade skolan på anstalten, vilket pojken tog på största allvar. Systemen skrev och förklarade att så tyvärr inte var fallet, eftersom fadern inte orkat arbeta sedan två år tillbaka.

En förälder frågade hur länge sonen skulle vara kvar, då de hade en yngre bror som var i behov av att komma in på anstalten. "Bildbar, men omöjligt för lärarna här att ha honom tillsammans med de andra barnen."

Att eleverna skulle konfirmeras var en självklarhet. Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Varje elev fick bidrag från staten med 250 kronor/år, men statsbidraget upphörde vid sexton års ålder och då fick de lämna anstalten. Hur skulle de klara sig i samhället? En del intagna var obildbara och fick återvända till sina hem eller togs om hand av fattigvården, fast barnen fortfarande var i behov av vård och hjälp. Hur skulle landstinget lösa det här? Vad som behövdes var ett arbetshem, där eleverna fick fortsätta sin utbildning när de slutat skolan och en asyl för de obildbara. Därför inköptes egendomen Broby. Skolan blev kvar vid Förmansgården tills Storängens skolhem öppnade 1926.

Broby

Till vänster arbetshemmet och till höger asylen samt en av flyglarna. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Det gamla arbetshemmet. Idag med adress Brobyvägen 7.

Den gamla asylen. I bakgrunden arbetshemmet. Brobyvägen 13.

Privata bilder 2012.

Sinnesslöanstalt - Arbetshem och Asyl/vårdhem 1908-1928

Broby låg lantligt och var en lugn och fridfull plats för själen med hagar och ängar inpå knutarna och Storån nedanför, men ändå bara ett stenkast från Förmansgården och staden. I köpet ingick ladugård, badhus, tvättstuga, avträden och Hammarspångens kvarn som hyrdes ut till en mjölnare. På ägorna fanns sedan tidigare Broby gårds mangårdsbyggnad som fick bli vårdhem, eller asyl som det kallades på den tiden, med plats för arton asylist.

Asylen med tillbyggnaden på gaveln som användes till matsal. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Bredvid asylen byggdes ett nytt hus, som kom att bli arbetshem för tjugo elever. Den 9 januari 1908 invigdes Broby. Endast tio elever fanns med vid starten för man ville inte ta in några utifrån utan väntade på att kunna flytta över dem som gått i arbetarklass vid Förmansgården. Nu skulle ingen behöva skickas hem.

Arbetshemmet. Verandan bestod av "barrier och orneringar" det vill säga räcken och lite "snickarglädje". Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Lotten Hallberg och senare Julia Möller var föreståndarinnor för Förmansgården och Broby. Doktor Håkansson skötte om de intagna. Han såg också till att arbetshemselever med kroniska sjukdomar vid behov fick genomgå badkur på Brunnen.

Männen arbetade i jordbruket och i ladugården där det fanns oxar, kor, höns och grisar. I slöjdsalarna tillverkades redskap och allehanda ting. Kvinnorna hjälpte till i köket och med tvätten, då samlades de nere vid ån tillsammans med personalen. I asylen kunde en del vuxna, och även barnen, hjälpa till med enklare sysslor i köket samt städa och bädda.

Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

På Förmansgården och Broby fanns det år 1917 totalt 97 intagna. Den anställda personalen bestod av föreståndarinnan, fem lärarinnor, sömmerska, hushållerska, köksa, fyra sköterskor, två rättare och en skomakare. Djurbeståndet uppgick till tre oxar, en tjur, femton kor, sju gödsvin, en modersugga och trettiotvå smågrisar samt sextiosex höns. Två grisar som vid slakt vägde runt 90 kg/styck räckte till mat i en månad för båda anstalterna och mjölk fanns på bordet varje dag.

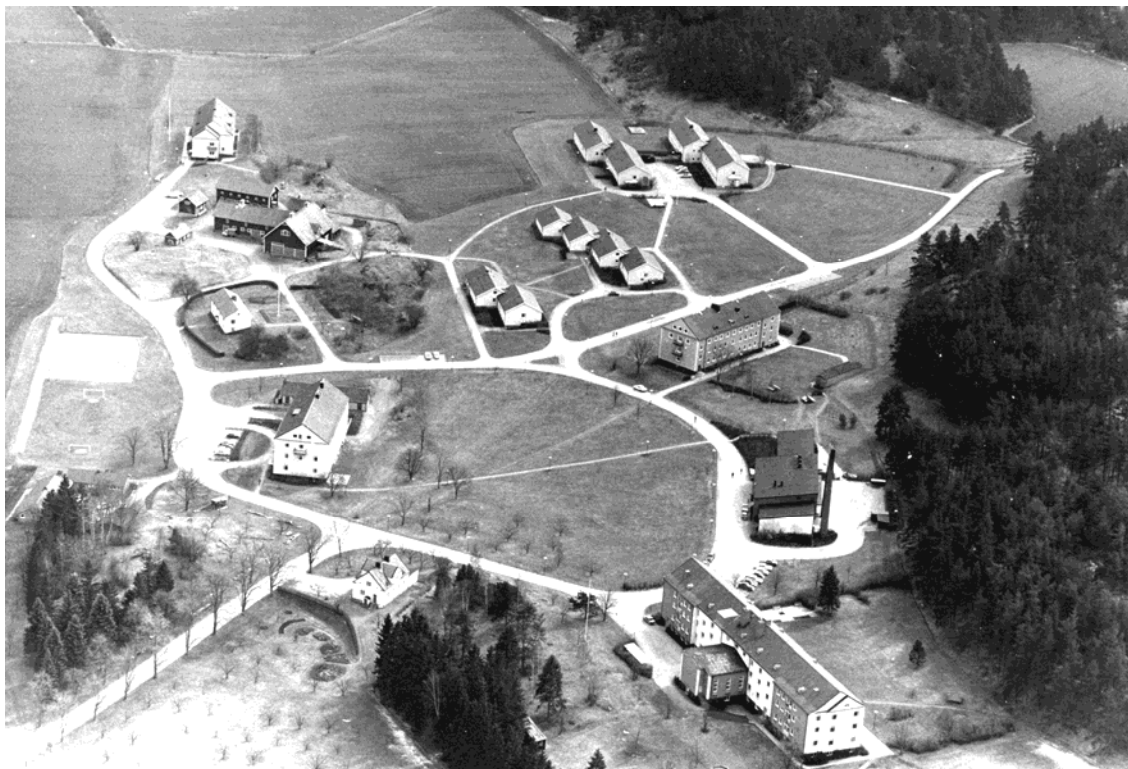

Personal och boende utanför arbetshemmet. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Den lilla flickan "Hilma" hamnade efter skolan på Broby arbetshem. 1918: "Hon är synnerligen duglig i alla sina göromål från det grövsta hushållsarbete till det finaste handarbete. Kan allt och gör allt med omsorg. Glad, vänlig och behaglig, men visar sig något falsk och opålitlig. Skulle aldrig utan våda kunna vistas utom anstalten." Även gossen "Oskar" kom till Broby och därefter fick han plats som dräng.

Statsbidrag utgick med 250 kronor/asylist och 100 kronor/elev vid arbetshemmet. Det senare höjdes 1914 till 200 kronor/år. Ingen behövde visserligen skickas hem, men däremot var kön av sökande lång. Nästa steg i landstingets plan var därför att utöka och förlägga allt på ett ställe, men eftersom det inte fanns plats vid Förmansgården eller Broby för tillbyggnad började man se sig om efter ett större markområde. Så kom köpet av Storängen till. År 1926 var tre hus färdigbyggda på Storängen och dit flyttade skolan från Förmansgården samt arbetshemmet på Broby. I och med att arbetshemmet flyttades fanns det inget behov av jordbruksmarken utan lantbruket arrenderades ut till rättare Nilsson. De manliga asylisterna flyttade in i det gamla arbetshemmet medan de kvinnliga blev kvar i asylen. Björkbacken, den nya asylen på Storängsområdet, blev klar 1928 och de kvarvarande på Broby kunde flytta in i sitt nya hem.

STORÄNGEN

Flygfoto från sent 1960-tal över Storängen. Bilden tillhör Landstingsarkivet.

Flygfoto från 2008. Tillhör Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun.

Storängen – Sinnesslöanstalt/Vård- och arbetshem 1925-1993

Från start till avveckling

Redan 1922 började landstinget förhandla om att köpa ”kyrkoherden i Söderköpings församling anslagna löningsjord”, Storängen kallad. Marken var på 46 hektar, därav 37 hektar åker. Och så blev det. Theodor Kellgren var arkitekten bakom verket.

Utdrag ur köpekontrakt 1923:

”Jämlikt bemyndigande i Kungl. Maj:ts nådiga brev av den 5 maj 1922 upplåter och försäljer Kungl. Maj:ts Befallningshavande i Östergötlands län”/.../”dels för Kungl. Maj:t och Kronans räkning och dels enligt medgivande från Söderköpings församling och kyrkoherden Hugo Ulander därstädes, till Östergötlands Läns Landsting,”/.../”den kyrkoherden i Söderköpings pastorat anslagna, inom Söderköpings stad belägna löningsjord att användas till uppförande av sinnesslöanstalt.”

Byggnationen startade 1923. Tegel och byggnadsmaterial kom med tåg till järnvägsstationen. Därifrån forslades allt på en utlagd räls med en tralla och tillhörande vagnar. En ny upplevelse för ortens barn och busfröna fick ett nytt intresse. Nu var det inte bara att palla äpplen som var förbjudet och spännande, utan här gällde det att försöka tjuvåka på vagnarna.

Målare. Kortet taget omkring 1925 vid bygandet av Storängen. Från vänster nummer ett Allan Berling, nummer fem brodern Elof Berling, nummer åtta samma rad brodern Evert Berling, nummer sex från vänster Hans Darth, sittande längst fram Nils Ahlin. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Ett arbetslag vid bygget av Storängen på trappan till kyrksalen, A-huset. Bl. a. Axel Furéh, Nartorp, senare maskinist vid Brunnen, Ernst Karlsson, Dolmar Karlsson, Erik Pettersson, Murare Karl Lund, Byggmästare Gustavsson, Haddebo, Kontrollant Malmberg, Finspång, Snickare Karl Nyberg, Hällorna, Bruno Berling, Herbert Berling, Elof Berling, Allan Berling. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Husen kallades A, B, C och Asylen. Det var först på senare tid de fick namnen Graninge (A), Haga (B), Dalgården (C) och Björkbacken (Asylen). Graninge blev skolhem för 80 bildbara sinnesslöa elever. Barnen flyttade in den 14 januari 1926. Haga blev arbetshem för 32 kvinnor och Dalgården arbetshem för 36 män. Arbetshemmen var till för arbetsföra som inte kunde ta hand om sig själva. Allmänt kallades de för B-flickorna och C-pojkarna, men även elever fast de var vuxna och ibland också för barn, vilket de ofta behandlades som. Husen togs i bruk den 1 oktober 1925. Björkbacken skulle bli asyl. Det var vad vårdhem för obildbara sinnesslöa benämndes. Byggnaden blev färdig 1928 och kunde ta emot 100 asylister/patienter. I och med att Björkbacken stod klar invigdes Storängens Sinnesslöanstalt i sin helhet i september 1928. År 1935 införskaffades även en gård vid Alboga som arbetshem för män.

Storängen var en mönsteranstalt och mycket modern med den tidens mått. Hit kom sinnesslöa från hela Östergötland som skulle få undervisning, uppfostran och tillsyn. I de fyra husen levde cirka 250 barn och vuxna, 200 intagna och 50 anställda, som nästan alla bodde på Storängen. I lönen ingick möblerat husrum med värme och lyse samt kost och tvätt.

Vilka ansågs som sinnesslöa?

Orsaken till att barn ansågs som sinnesslöa kunde bero på att de hade fått förlossningsskador, var mongoloida (Downs syndrom), hade barnförlamning (polio) eller engelska sjukan (rakitis), var för tidigt födda, blivit vanvårdade eller fått otillräcklig föda under spädbarnsåren. Om föräldrar eller någon i släkten var sinnessjuk, sinnesslö, alkoholist, hade epilepsi, syfilis eller om det förekom inavel låg barnen illa till. Det var ett grymt öde att födas av ”fel” föräldrar. Den som föddes med sitt handikapp ansågs sinnesslö, medan den som fått det senare i livet var sinnessjuk.

”Man har sökt indela idioterna i olika grader och mest inskränkt sig till tvänne: hel-idioter = sinnesslöa och half-idioter = sinnessvaga.” Ur Nordisk familjebok, 1800-talet.

En bidragande orsak till sinnesslöhet ansågs ligga hos försupna föräldrar. Ur ”Om barnavård” 1898. ”Den hufvudsakliga orsaken till idioti är faderns tillfälliga berusning eller dryckenskap.”

Utdrag ur journal 1917, citerat från Ulf Jönsons bok ”Tiden gav dem ett värdigt liv”: ”Båda föräldrarna begivna på sprit. Sysslat med tjyvsytte vid lyse på nätterna. Modern lyste och fadern sköt. 4 barn som föddes under denna tid äro alla lika. Kunde ej gå: ’flaxade med händer och fötter som en beskjuten fågel’ – en broder född före denna tid frisk, så ock 2 syskon födda ’sedan föräldrarna blivit förbjudna skjuta om nätterna’ likaledes friska.”

Varför hamnade de på Storängen?

Ryktet om att Storängen skulle byggas gjorde att föräldrar från hela länet skickade brev och bad att få in barnen, eftersom de själva många gånger inte klarade av dem på grund av deras lynne och ibland häftiga humör. En del föräldrar ville inte ha sitt barn bland andra med deras ”motbjudande utseende”, men på den tiden fanns det också en skam med ett utvecklingsstört barn, vilket gjorde att det lämnades bort. Många stod i kö och det kunde dröja flera år innan de blev intagna.

Ansökningar lämnades också in från lärare och barnvårdsnämnd. Det kunde räcka med att en skolflicka inte klarade av att läsa eller räkna så bra, pratade ovärdigt, skrev fult, sov under lektionerna eller var snorig och inte hade någon näsduk. ”Är tjänstvillig, men kan ej leka.” Omdömen om hemmet: ”Modern slarvig. Hemmet smutsigt. Ingen hjälp med skolarbetet.” Andra placerades där på grund av dåliga hemförhållanden. Vad var då det? Det kunde vara lösaktigt leverne, alkoholmissbruk, vanskötsel eller att modern hade flera barn utom äktenskapet. En dålig uppväxtmiljö och föräldrars oduglighet, i ett dessutom fattigt hem, hade stor betydelse i

bedömningen. Det var fler från landsbygden än från städerna som togs in. Präster och fattigvårdsstyrelse ansökte om placering i arbetshem eller asyl för vuxna, som var förvirrade och inte kunde ta hand om sig själva.

För att fånga upp alla barn som behövde särskild undervisning och vård infördes 1944 en lag om obligatorisk skolgång för sinnesslöa bildbara barn upp till tjugooett års ålder. Nu fick inte föräldrarna mycket att säga till om, vägrade de kunde polisen komma och hämta barnet för tvångsplacering. Hur mår en ensam stackars mor, när hennes barn tas ifrån henne?

Utdrag från en mors brev:

”Jag vet ju ej vilket som ni tillåter på anstalten, nog skulle det vara väldigt roligt att få hem min lilla gosse ett tag men jag vet ju ej vilket som är det bästa för honom han har ju ej varit borta så länge så det kanske inte passar sig att taga hem honom ännu, längtar han hem? Talar han mycket om sin mamma? eller kanske han glömt mig.”

Det fanns även externat för sinnesslöa, bland annat ett i Norrköping, där barnen bodde i sina hem för att bli vana vid den miljö, där det var tänkt att de skulle klara sig på egen hand senare i livet. Anstaltsbarnen ansågs leva alltför skyddat och fick inte kontakt med livet utanför. Familjer, som helst inte ville ligga samhället till last och hade svårt att lämna bort sina barn, föredrog den här formen av undervisning om de fick godkänt och det fanns plats.

”Hvem kan beräkna den skada, som idioten själf tager till kropp och själ, om han får växa vildt i hemmet och i kommunen, ett åtlöje eller en hackkyckling för omgifningen? Hvem kan beräkna det lidande och de dåliga inflytelser på syskon, föräldrar och grannar, som en idiot blott till följe af sin idiotism kan utöfva?” ”I främsta rummet är och förblifver dock idiotanstalten”/.../”en barmhärtighetsinrättning.” Ur ”Slagsta seminarium”.

Hur gick bedömningen till?

När lärare i folkskolan upptäckte att barn inte hängde med i skolundervisningen togs kontakt med föräldrarna, som informerades om att deras barn skulle undersökas av en läkare. På ett förtryckt formulär noterade läkaren allt från barnets utseende till tal- och rörelseförmåga. Omdömen kunde vara: ”lite trög”, ”klumpig”, ”halvöppen mun”, ”ovårdad”, ”brister i uppmärksamhet”, ”skygg, blyg, tillbakadragen, reserverad” eller ”vild, orolig, pratig”. Personkemin gentemot läkaren måste också ha varit avgörande. Barn som vuxit upp på landet, utan lekkamrater, var naturligtvis reserverade för främlingar och de vilda och oroliga tröttnade naturligtvis fort på den tråkige som satt där med sina konstiga frågor. Det var också fler pojkar som skrevs in. Var det för att de var bråkiga och störande? En del frågor skulle besvaras av föräldrarna. Behövde barnet hjälp med att äta, klä sig och sköta hygien, var de sängvätare? Sist i formuläret skrev läkaren sin synpunkt på ifall barnet ansågs vara i behov av vård eller ej. Tillsammans med ”Ansökan om inträde” skickades formuläret till Medicinalstyrelsen för bedömning.

Lagen från 1944 om obligatorisk skolgång var på både gott och ont. Risken fanns att barnen blev felbedömda, men det var också en chans för den som behövde utbildning och på så sätt fick möjlighet att så småningom eventuellt komma ut i arbetslivet.

Senare infördes intelligenstester, vilka också skrevs in i ett standardformulär. I bästa fall utfördes de av särskild utbildad personal. Allehanda frågor skulle besvaras och bland mycket annat skulle de beskriva olika saker, figurer (t.ex. cirklar och rektanglar). De fick rita föremål och skriva sitt namn. En ordlista ingick, där de skulle förklara vad orden betydde.

- Apelsin "Äter" eller "Det är gult"
- Kuvert "Lägger kort i" eller "Te skrive på. En skicker iväg'et"
- Ryta "Det får en inte göra. Det är när man är arg."
- Föredrag "Di prediker och så."

Sedan blev det svårare: Akromatisk, ambra, filantropi, mosaisk, parterr, sofisteri. Krångliga ord som säkert inte många, om ens någon, visste vad de betydde. Vuxna personer fick genomgå samma test. En äldre kvinna, som flera gånger irrat hemifrån, fick utlåtandet: "Dåligt minne, svag syn, orkeslös, har en 5-årigs förstånd." I skolan hade det inte gått så bra, men under 30 års tid hade hon "utfört en ladugårdskarls sysslor". Av fyrtiofem ord klarade hon tio. Resultat: IQ 35 det vill säga "måttlig utvecklingsstörning" och hon placerades därmed på Storängen. Sett ur dagens perspektiv var alltså många som vistades på anstalten inte utvecklingsstörda. Det kunde också vara andra orsaker till att barn skrevs in i skolhemmet. De kunde vara ordblinda (dyslektiker), höra eller se dåligt, stamma eller helt enkelt vara moderlösa.

En liten rolig historia från boken "Slagsta seminarium", där de undervisade sinnesslöa barn och utbildade lärarinnor. Seminaristerna fick lära sig att intelligensmäta barnen genom teori och praktik. Däri ingick att göra övningstester bl.a. med barnen på småbarnshemmet. De observerades av läkare och kurskamrater bakom en one-way-screen. "Vi som satt bakom den kunde alltså se – och höra – både testaren och barnet som testades, medan dessa inte kunde se oss. På deras sida av 'screenen' sågs bilden av ett lantligt landskap med betande boskap. Ibland fungerade tydligen inte kamouflaget så bra. En gång måste en av betraktarna bakom skärmen resa sig och gå ut för att snyta sig. 'Nu gick kossan', sa barnet som testades."

Ur "Min lätta läsebok, del två" av Karin Fornander. Boken tillhör Lennart Filipsson.

Hus A – Graninge

Framsidan. Ursprungligen med två entrédörrar.
Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

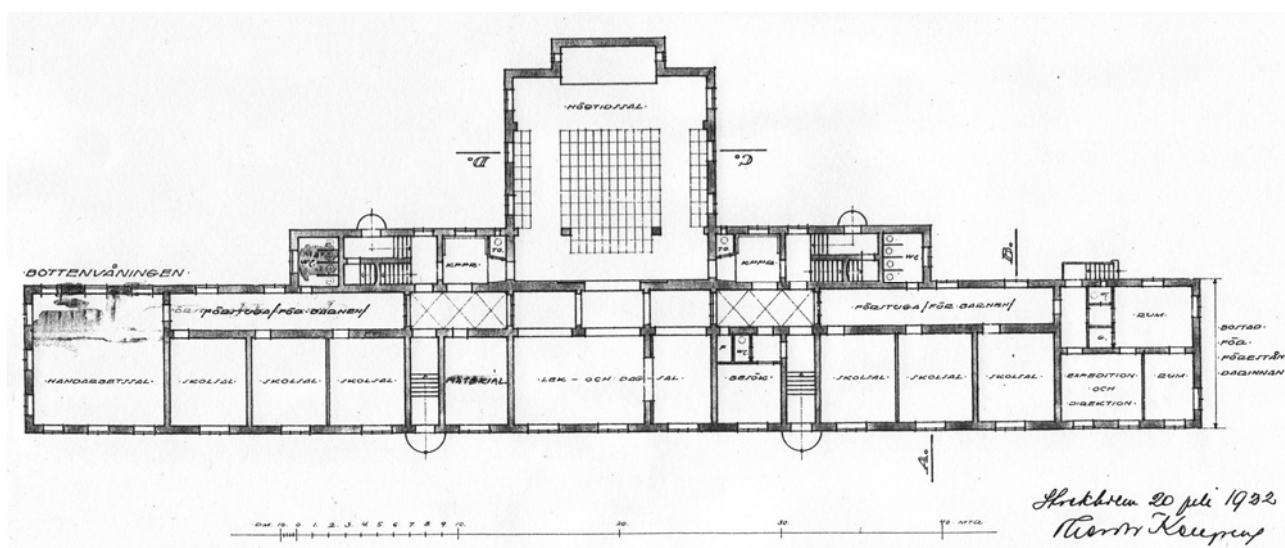
Framsidan. Privat bild 2005.

Baksidan. Utbyggnaden inrymde en kyrksal.
Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Baksidan. Privat bild 2005.

Skolhem. Ritning, upprättad 1922, på bottenvåningen i A-huset. Samtliga våningsplan finns under Bilagor.
Ritningen tillhör Landstingsarkivet.

Graninge

Skolhem

1926-1958

Vårdhem för män

1961-1989

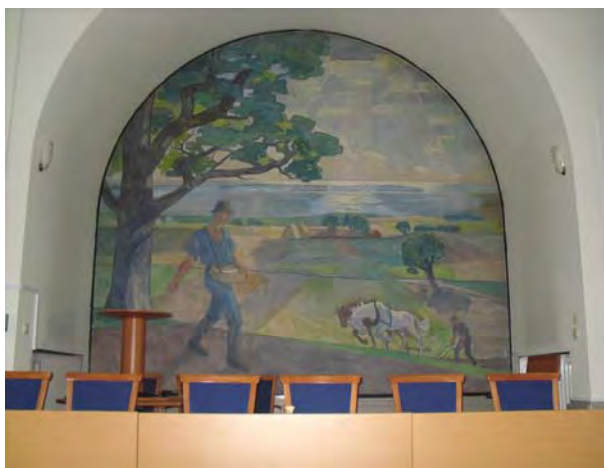
Minns du bar-nen på Stor-äng-ens skol-hem? Så börjar en text i ”Min lätta läsebok, del två”, författad av lärarinnan Karin Fornander på Storängen. Svaret lyder: ”Jag minns, för jag var där”. Den som säger detta är Birgit Milton, som var lärarpraktikant på skolan 1943-1944. Barnen på skolhemmet var mellan cirka sex och sexton år. På bottenvåningen låg barnens skolsalar, handarbetssal, lek- och dagsal, materialrum samt högtidssalen även kallad kyrksalen.

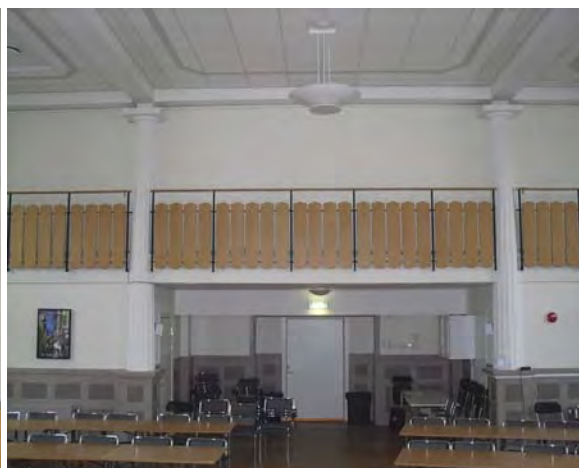
Kyrksalen. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Privat bild 2012.

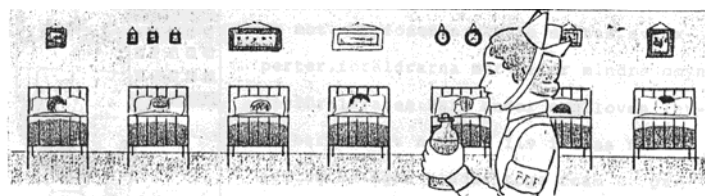
Altartavlan ”Skördetid” är målad av A. Sjöström och C.E. Delden 1933. Privat bild 2012.

Bakom ”staketet” fanns en läktare, som byggdes bort när det blev kommunhus. Privat bild 2012.

På söndagarna satt skolbarnen nere i kyrksalen och personalen utmed väggarna. Eleverna från arbetshemmen satt uppe på den då befintliga läktaren. Föreståndarinnan hade sin expedition och bostad med särskild ingång på samma våning. Varje dag tittade hon till ”sina barn”. Hon kände till deras bakgrund och följde deras utveckling samt skrev brev till föräldrar och fick också många brev. Hennes livsuppgift var att se till att barnen fick en dräglig tillvaro. En trappa upp låg barnens sovsalar, som såg ut som den tidens stora sjukhussalar. Där låg tio barn i varje rum, halva våningen för flickor, den andra för pojkarna. Sängarna hade pastellfärgade, prydligt utslätade överkast och vid sängens fotända fanns en pall, där barnen hade sina ägodelar.

Där fanns också syster Ella i sin strikta sjuksköterskeuniform. Bestämd, men med ett varmt hjärta för barnen. Hon fanns alltid till hands, då många hade fallandesjuka (epilepsi) och snabbt behövde få hjälp.

Sys-ter El-la sä-ger, att det in-te är nå-
gon far-lig, sjuk-dom. Var in-te sjå-pi-qa!

Ur "Särskolans historia i Östergötland" av Stig-Ulf Ekendahl.

På andra våningen bodde personalen, i regel två och två eller i enskilt rum, beroende på vilken ställning de hade. Där huserade lärarinnorna på sin halva och på den andra vårdarinnorna. De ansågs inte lika fina som "fröknarna" och umgicks sällan. En husa bäddade lärarinnornas sängar och städade deras rum. Till lärarinneavdelningen hörde en salong, inredd med vackra och bekväma möbler samt även ett piano. I salongen dracks eftermiddagskaffet, som praktikanterna serverade. Hos vårdarinnorna fanns ingen salong utan deras enkla möblemang bestående av pinnsoffa, bord och stolar stod ute i korridoren. De båda avdelningarna skildes åt med en dörr och var sin separat in- och utgång på baksidan. Där fanns också sjuk- och syrum och högst upp fanns vindsvåningen med förrådsutrymmen och i källarvåningen låg slöjdsalar, förråd och badrum. En gång i veckan var det baddag.

När barnen skrevs in fick de först gå i en försöksklass, där man mätte deras begåvning på olika områden och åldersindelningen blev sedan beroende på kunskap och intelligens. En klass kunde bestå av barn i flera åldrar, eftersom alla fick gå kvar tills de var mogna att gå upp en årsklass. De minsta barnen gick i kindergarten. Där övades inte läsning, skrivning eller räkning men de ritade, sjöng och det lästes sagor av bland annat Elsa Beskow. Möblerna var låga och anpassade för de små. Barnen lekte med dockor samt djur utskurna i trä.

Lärarinnorna var utbildade för att lära ut pedagogiken och bedöma varje elevs förutsättning. Materialrummet var en guldgruva, där förutom de traditionella föremål som förekom i en vanlig folkskola, fanns material för att träna sinnesövningar. Barnen fick lyssna, lukta och smaka, känna på olika material av metall, trä och tyg, använda sin syn med hjälp av färgglada tyger och allehanda tidningar ur vilka de fick klippa bokstäver för läsinlärning och bilder av föremål, som sedan beskrevs med färg och form. Undervisningen var schemalagd och barnen betygsattes. (Bilaga 1.)

För att hålla ordning på 80 barn fordrades en sträng disciplin och på de översta våningarna fanns isoleringsrum, där en och annan bråkstake fick sitta tillfälligt. I klassrummen rådde ändå en rofylld och arbetsglad stämning. Till varje barn som fyllde år tecknades konstnärliga kran-sar med färgkritor på svarta tavlan och födelsedagsbarnets namn med dagens datum var fint textade innanför blåklockorna, de röda rosorna, vita prästkragarna och gröna bladrankorna.

Barnen åt frukost klockan 7.45, middag 12.00 och kvällsmat 17.30. Klockan 20.00 skulle det vara tyst. Då kom den kvinnliga nattvakten och gick rond för att kontrollera att allt var lugnt. Var barnen sjuka togs tempen. I uppgiften ingick också att ta upp eventuella sängvätare två gånger per natt. Däremellan skötte hon, i mån av tid, den städning och övriga sysslor, som

vårdarinnorna inte hunnit med på dagen. Passet slutade klockan 7.00 när dagpersonalen tog över igen.

Att utbilda sig till lärarinna inom sinnesslövärderna under 1940-talet hade hög status och praktikanterna avlöste varandra. ”Vi unga praktikanter trivdes på Storängen. Vi skrattade i smyg åt sådant vi tyckte var löjligt, upprördes ibland över hårdhet och orättvisor, men opponerade oss aldrig. Vi hade valt ett intressant yrke, kanske skulle vi kunna påverka och förändra tillvaron för oss och våra yrkeskamrater och för de elever vi skulle få. Någon gång skulle väl ändå kriget ta slut! Då skulle hela världen öppna sig för oss. Aldrig, aldrig skulle vi framleva resten av livet i ett vitmöblerat frökenrum på en sinnesslöanstalt!” Ur Birgit Miltons berättelse ”Livet på Storängen” i ”Särskolans historia i Östergötland” av Stig-Ulf Ekendahl.

Ingen obehörig släpptes in på området. Storängsbarnen däremot sågs då och då i staden. Det var ingen tvekan om var de hörde hemma. Skolbarnen gick på led, två och två, med fröken i spetsen och en vårdarinna längst bak. Man kunde direkt se att de kom från Storängen på deras frisyrer och kläder. Flickornas klänningar var sydda i randigt eller rutigt bomullstyg, vävt av de duktiga ”arbetsflickorna”. Visst var färger och mönster vackra, men vad hjälpte det, när alla klänningarna hade sytts i samma modell, utan hänsyn till om den passade flickan eller inte. Pojkarna hade blårandiga blusar och i regel för långa kortbyxor. Det var deras uniform.

På ett skol-hem får bar-nen bå-de gå i sko-lan och ä-ta och bo. De har så långt till si-na hem, så de hin-ner inte gå hem var-je dag.

Det var inte ofta barnen fick komma hem, bara under jul-, påsk- och sommarlov kunde de besöka sina familjer. Deras egna kläder togs fram ur garderoben och de fick se ut som ”vanliga” barn. En del lämnade dock aldrig anstalten. Man får förstå att föräldrarna inte kunde hälsa på sina barn alltför ofta, då de flesta kom från fattiga hem på landet och en tågbiljett var dyr, bil fanns inte och att ringa var väl inte heller att tänka på, då det ofta var långt till närmaste telefon. Många trodde också att de skulle göra det värre för barnet om de kom på besök.

Eftersom vårdpersonalen också bodde på Storängen kände de barnen väl och det fanns alltid någon som kunde trösta när hemlängtan blev stor. Men vem kunde trösta ”Lasse”? Han som var femton år och skulle skrivas ut från skolan för att börja arbeta på en bondgård. Att stava sig igenom en enkel text var svårt för ”Lasse”, men han var duktig på att jobba med händerna. Tyst och nedstämd blev han, för på söndagen skulle han konfirmeras och på måndagen opereras. När steriliseringslagen kom 1934 blev både pojkar och flickor i avgångsklassen steriliserade. (Mer om sterilisering finns på Bilaga 2.)

För att bli utskriven måste skolgången avslutas, men föräldrar kunde inte kräva utskrivning av ett barn, utan det var föreståndarinnans sak att bedöma om det var lämpligt eller inte. Avslag bottnade många gånger i att hemmet inte ansågs fullgott och då kunde de istället placeras i fosterhem. Målet var emellertid att få ut dem i arbetslivet, men kunde föreståndarinnan inte ordna någon plats utanför anstalten, i familjevård som det kallades, fick de utbildning i arbetshemmen.

På skolan hade flickor och pojkar lekt tillsammans, men när de kom till arbetshemmen förändrades allt helt plötsligt. Nu fick de inte träffa varandra längre, det var absolut förbjudet, i alla fall inte utan att någon ur personalen fanns med, för flickorna kunde bli med barn och den risken vågade man inte ta.

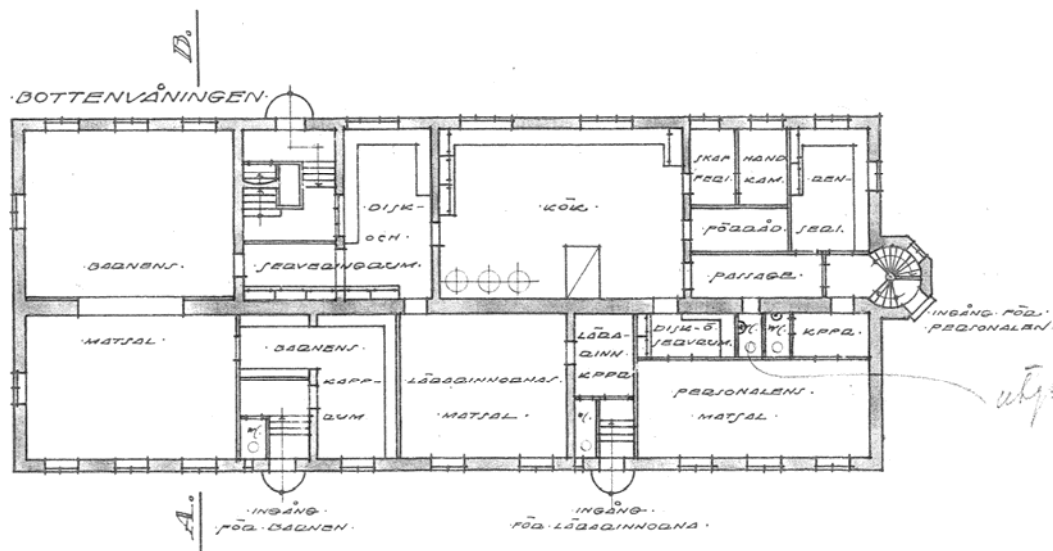
Hus B – Haga

Ursprungligen fanns entrédörrarna här på den västra fasaden. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Privat bild 2005.

Arbetshem för flickor. Ritning, upprättad 1922, på bottenvåningen i B-huset. Samtliga våningsplan finns under Bilagor. Ritningen tillhör Landstingsarkivet.

Haga **Arbetshem för kvinnor**
Centralkök

1925-1992
1925-1963

Arbetshemmet byggdes för att ge plats åt 32 "flickor", som det står på ritningen från 1922, men här fanns också kök, bageri, tvätter och matsalar. På bottenvåningen fanns köket och matsalarna. På ett långt led kom skolbarnen från A-huset för att äta och 80 stycken jackor och kappor skulle samsas i kapprummet på 5 m². I rummet bredvid barnens matsal satt vårdarinnorna och en bit därifrån hade övrig personal sin matsal. Inte föreståndarinna, sköterskor och lärarinnor förstås, de hade egen matsal, där det minsann dukades med linneservetter och en elev från arbetshemmet serverade. Männen i arbetshemmet och de sinnesslöa på asylen åt i sina respektive hus.

Här bodde och arbetade flickor/kvinnor i olika åldrar. De skulle utbildas till sömmerskor, hembiträden och andra lämpliga arbeten, kanske få plats hos en familj och tas emot som en medlem av hushållet. Det gick inte att ordna plats för alla ute i samhället, men arbete fanns det gott om på Storängen. De hjälpte till i köket och tvätten, handarbetade och städade. "Flitpengar" förekom också, då de kunde få två-tre kronor på en månad. Flickorna bodde åtta stycken i varje rum. Vid inskrivning fick de ta med sig några enstaka personliga ägodelar, det kunde vara ett hårspänne, en brosch -oäkta förstås- eller till och med ett fotografi. I små fack i en byrålåda samsades dessa små värdefulla ting med flera andras, för något privatliv var det inte tal om. Till varje säng hörde en pall där de fick lägga sina kläder då det inte fanns några garderober på rummen. Ytterkläderna hängde på krokar i korridoren och söndagskläderna förvarades på vinden. Personalen hade egna rum högst upp. I B-huset fanns inget badrum trots att där alltid fanns varmvatten, eftersom både köket och tvätten låg där. Badade gjorde de i A-huset, utom under krigsåren när det var ont om varmvatten och de då fick bada i källaren, i två stora cementbackar, som i vanliga fall användes att skölja kläder i.

Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

I källaren låg tvättstuga, mangel- och strykrum. Där tvättades allt utom vittvätten, som skickades till lasarettets tvättavdelning. Och här fanns bageriet där "Ada i baket" härskade. Det behövdes nog en stark kvinna för att knåda deg till så många personer. Brödet gräddades i två stora vedeldade ugnar. Ada var populär, för på sin födelsedag fick "barnen" en påse kakor. En trappa upp låg handarbetssalen, där flitens lampa lyste. Alla kläder, både klänningar, underkläder och nattdräkter syddes på avdelningen, likaså lakan, örngott och handdukar. Allt var märkt med korsstyggn för hand med avdelningens bokstav. På lakan och handdukar stod "S" för Storängen, avdelningens bokstav samt tillverkningsår. Det lappades, lagades och stic-kades vantar och sockor, de vävde löpare, överkast till alla sängar och mycket annat. I vävsalen tillverkades bland annat halsdukar och grytlappar, som sedan såldes. Under 1940-talet kunde de få tre kronor för en halsduk och femtio öre för ett par grytlappar, som 1972 inbringade hela två kronor.

En pojke som fick bo i fosterhem på grund av att modern placerats i arbetshem på Storängen, och som senare träffade sin mor, förstod inte hur modern kunnat hamna där, för han ansåg inte att hon var "idiot". Hur hade det kunnat bli så fel? För många blev vistelsen en ren förvaringsplats och de blev passiva, men under rådande förhållanden blev gemenskapen viktig och de fick försöka göra det bästa av situationen. En kvinna har berättat att hennes far försökte få hem henne när hon hade konfirmerats, men övertalades att låta henne vara kvar för att få en yrkesutbildning. Det blev en utbildning som varade i 70 år. Detta satt fortfarande kvar som en tagg i hennes hjärta.

Hus C – Dalgården

Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

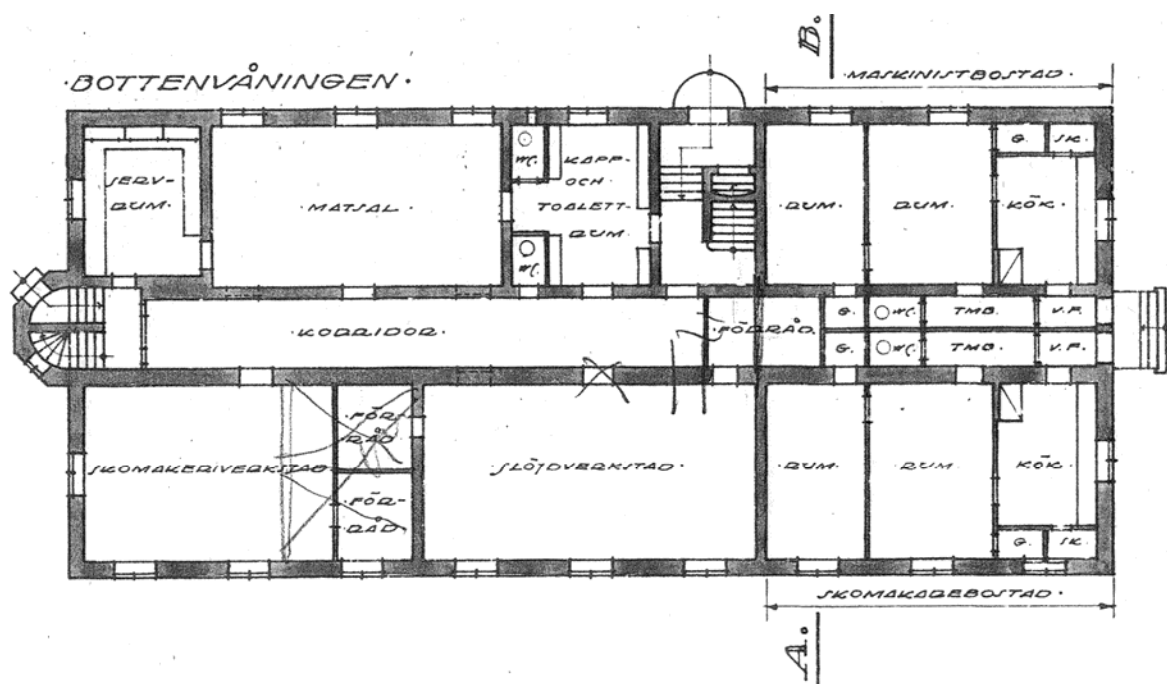
Privat bild 2005.

Nya entrén efter ombyggnad 2008. Privat bild 2011.

Tillbyggnaden efter 2008. Privat bild 2011.

Arbetshem för manliga elever. Ritning, upprättad 1922, på bottenvåningen i C-huset. Samtliga våningsplan finns under Bilagor. Ritningen tillhör Landstingsarkivet.

Dalgården

Arbetshem för män Vårdhem för äldre, män och kvinnor

1925-1965

1966-1993

På Dalgården bodde 36 män och pojkar i varierande åldrar. Här skulle de utbildas till lantbrukare, skomakare och andra lämpliga arbeten, kanske kunde de få plats som dräng. Pojkarna bodde på övervåningen, sex personer i varje rum, och där fanns även en sköterska. Bottenvåningen innehöll matsal, skomakeri- och slöjdverkstad samt två lägenheter, den ena till skomakaren och den andra till maskinisten. I källarvåningen låg pannrum och förråd och högst upp en vindsvåning.

Jordbruksarbete vid baksidan av Graninge huset.
Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Vid inskrivning skulle eleven ha med sig kläder hemifrån, men naturligtvis behövde nya köpas in efter hand. År 1930, när en arbetshemselev placerades i ett familjehem, inköptes bland annat en vinterkostym för trettioåtta kronor, ett par kalsonger två kronor, ett par byxor sex kronor och femtio öre, ett par strumpor en krona och träskor för två kronor. De intagnas pensionsunderstöd/förtidspension skickades till anstalten och en del av pengarna användes till klädköp. Anstalten fick också statsbidrag för familjevården.

För de flesta gick det bra och de hamnade i hem som uppskattade deras arbete, men för andra blev det inte så muntert. En ”Vän av rättvisa och humanitet” skrev anonymt och påtalade hur en man, som fått arbete ”får gå upp kl 5 – arbeta hårt – dåligt med mat och lite – ved till hans rum ransonerad. Aldrig ett vänligt ord. Vore han fullt utvecklad till sitt förstånd skulle han för länge sedan varit rest från platsen. Självt vågar han inget säga.”

Männen hade en viktig funktion att fylla i anstaltens drift. De snickrade allt möjligt som det fanns användning för på anstalten bland annat svinho, slaktbänk, kryddställ, kälke, taburetter, klädhängare och hårt arbete kunde belönas med en månadspeng på fem kronor i plånboken. Många blev skickliga hantverkare, en och annan fick arbete inom industrin, där de ofta fick ta över monotona arbetsuppgifter så att de normalbegåvade kunde få mer ansvarsfulla arbeten. Samtidigt som männen skulle läras upp för att komma därifrån och försörja sig själva var de också en tillgång för anstalten, för om de skrevs ut förlorades billig arbetskraft och man fick anställa personal.

Det blev snart trångt på Dalgården och flera stod i kö för att få komma in. På så sätt kom Alboga in i bilden.

Alboga

Arbetshem för män 1935-1976

Personal och boende på mangårdsbyggnadens framsida.

Mangårdsbyggnaden från gaveln vid vägen.

Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Här låg gaveln på huset. Att det har gått några år ser man på trädet till vänster. Ett flaggstångsfäste står fortfarande kvar. Numera hästhage till Alboga Ridhus. Privat bild 2011.

Klockan fyra på morgonen den 1 januari 1935 flyttade personal och tolv utvecklingsstörda in i sitt nya arbetshem, en gammal mangårdsbyggnad från omkring slutet av 1800-talet/början av 1900-talet, vid den så kallade Hospitalets Ladugård. Här skulle de trivas och få arbeta med både djur, jord- och skogsbruk och ändå ha närhet till Storängen. Pojkarna bodde på övervåningen och på nedre våningen fanns flera rum samt kök. Till gården hörde ladugårdar, svinhus, brygghus och även ett "hemlighus". Från början arrenderade landstinget gården och den 282 hektar stora egendomen av kronan/staten. För barnen på skolhemmet blev Alboga ett populärt och trevligt utflyktsmål. En husmoder anställdes och de hungriga männen fick äta rejäl husmanskost.

SKOLHEMMET STORÄNGEN (Åltoğa)
MIDDAGS-MATSEDEL

För veckan 24 Feb. till 2 Mars 1935

föreslås:

- Söndag: Köttfärs och potatis
Soppa på blandad frukt
- Måndag: Bruna bonor och fläsk
Kaka och soppa
- Tisdag: Kryddkaka (krugryu) och kuglar
Ettklads soppa
- Onsdag: Stekt sill, potatis och brödsås
Frukt soppa
- Torsdag: Ärtor och fläsk,
Pankaka
- Fredag: Stuvad vitkål och fläsk
Frukt soppa
- Lördag: Potatispudding och brat fläsk
Havssoppa

Åltoğa
Storängen, Köket d. 2/3 1935

Antti Lind.
Köksförestånderska

Uppe till höger ligger mangårdsbyggnaden. Nere till höger personalbostaden från 1937 och till vänster den från 1942. Flygfoto från 1950-talet. Privat bild.

I oktober började också en personalbostad ta form och stod klar 1937. Den inrymde två lägenheter för ladugårds- respektive jordbruksförmannen och en trappa upp i två små rum bodde vårdarinnor. I källaren fanns bland annat en tvättstuga med en stor vattencistern, där det eldades för bad till de intagna och personalen. Den 25 juni 1940 köpte landstinget gården och samtidigt byggdes en ny modern ladugård för fyra hästar samt 65 nötkreatur och 1942 uppfördes ytterligare en personalbostad. Det fördes noggranna liggare över djurbesättningens antavlor, kalvningar med mera och vilket foder som användes samt uppgifter om skörd, skogsavverkning och växtodling. På julaftonen samlades de intagna och personalen med sina barn i mangårdsbyggnaden till en gemytlig gemensam julmiddag med efterföljande kaffe och uppskattade godispåsar.

Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Utskrivning från arbetshemmen

För att skrivas ut krävdes att eleverna kunde läsa innantill, klara sin hygien och kunna handskas med pengar samt att ha lärt sig ett yrke för att bli självförsörjande. Oron fanns hela tiden för att släppa iväg dem för tidigt. Om en utskriven inte kom att klara sig i samhället skulle det bli ett misslyckande för hela institutionens arbete. Landstinget var därför tvungna att ta ställning till farorna i samhället. En del kunde få det jobbigt på sin arbetsplats på grund av omgivningens reaktion och synsätt. De kunde ju faktiskt bli kallade för ”idiot”. Det hade de blivit kallade under hela sin uppväxt, men när de blivit individer i samhället kunde detta lilla ord få allvarliga följder. Andra kanske var lättlurade och benägna att hamna i kriminalitet. En flicka kunde anses ha misslyckats för att hon klädde sig ”vågat” och målade sig. På anstalten hade det varit förbjudet för män och kvinnor att vistas tillsammans. Prat om sexualitet var förbjudet och känslorna blev kvävda. Männen hade svårt att knyta naturliga kontakter med det motsatta könet och kvinnorna kunde bli utnyttjade. Hur skulle de veta hur man betedde sig? Därför förekom försöksutskrivningar, då de fick känna på livet utanför anstalten. Ifall de klarade av det och föreståndarinnan bedömde att det fungerade skrevs de ut.

Villkoret för utskrivning var sterilisering, men det förekom undantag på grund av sjukdom, till exempel diabetes eller sockersjuka som det hette på den tiden. En del tyckte att det var bättre att steriliseras än att få en livslång vistelse på anstalt. År 1945 fick de möjlighet att söka tillstånd att gifta sig. Kvinnorna hade undervisats i hur man sköter ett hem, men ansågs inte lämpliga som föräldrar.

(Debatt, intervjuer och insändare om sterilisering – Bilaga 2.)

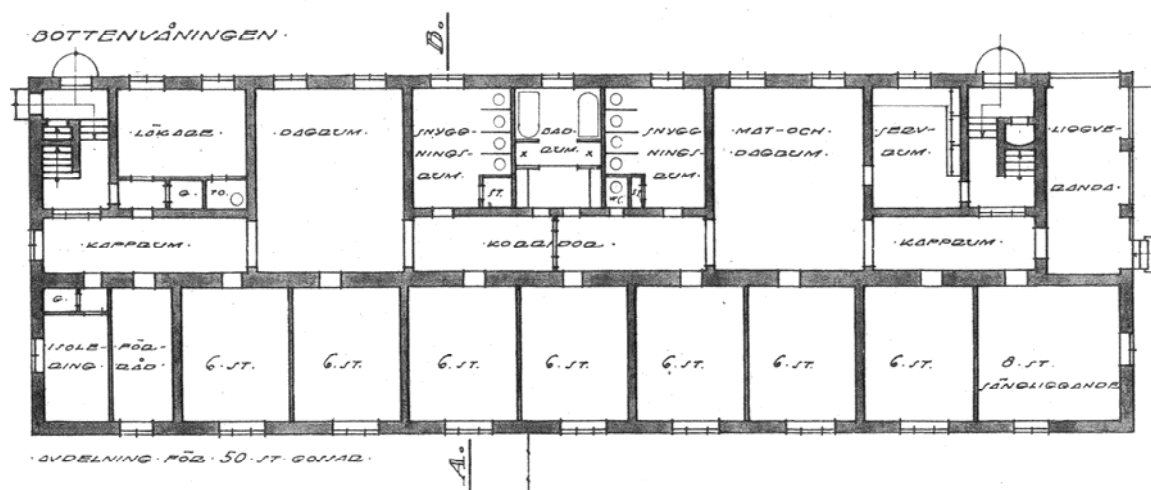
Asylen – Björkbacken

Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Från inhägnad rastgård till öppen lekplats.
Privat bild 2012.

Asylen. Ritning, upprättad 1922, på bottenvåningen, Björkbacken. Samtliga våningsplan finns under Bilagor.
Ritningen tillhör Landstingsarkivet.

Björkbacken

Vårdhem 1928-1990

”Ända från födelsen är idioten slö till själen. Blicken är stirrande och slö. Kroppshållningen vacklande. Vid det som försiggår omkring honom, fäster han föga eller ingen uppmärksamhet. Stundom fattas t.o.m. tecken till instinkt, och då är idioten absolut hjälplös.” Ur ”Om barnavård” 1898.

I asylen vårdades de obildbara och svårt handikappade. Där var det tänkt att de skulle förvaras livet ut, men ibland upptäcktes att någon var bildbar eller arbetsförmågig och de flyttades till skolan eller arbetshemmen. På bottenvåningen förvarades de intagna ”gossarna” och en trappa upp bodde ”flickorna”. Det såg likadant ut på asylisternas våningar: matsal, dagrum, isoleringsrum, ett badrum med två badkar och två ”snygningsrum”. Högst upp låg personalbostäderna, vindsvåningen och i källaren skölj- och torkrum, förråd och pannrum. Både äldre barn och vuxna blandades i asylen. Små barn placerades på barnhem för sinnesslöa. I Söderköping inrättades ett sådant först 1954. (Sidan 55.)

De gravt sinnesslöa blev helt isolerade från omvärlden, en inhägnad rastgård var vad som erbjöds ute i Guds fria natur. Ibland kunde de lindrigt sinnesslöa få en liten titt på världen utanför stängslet, men inne i staden ville man inte ha dem. De skulle gömmas undan.

Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

En del levde i sin egen lilla värld och svarade inte på tilltal utan ägnade sig åt monotona rörelser eller rullade runt på golvet. Andra hälsade, pratade och följde efter folk i korridoren. Det kunde gå livligt till och många skrek högt. Ibland blev det slagsmål, då togs de direkt till isoleringsrummet. För att personalen skulle klara av dem och undvika bråk var man tvungen att använda en tvångströja, som drogs över huvudet och knäpptes på ryggen. Den var försedd med mycket långa ärmor, vilka knöts i kors över bröstet eller på ryggen och ibland också vid sängen. För att de inte skulle skada sig själva användes handskar av tjockt läder eller tyg som låstes fast på händerna samt stålskenor, vilka stoppades in i ärmarna och förhindrade att armarna böjdes.

En dag på asylen var enahanda: väckning, blöjbyten, matning, på- och avklädning och där- emellan kanske en stund ute på gården. Att cirka 100 intagna skulle äta samtidigt var helt uteslutet, då de flesta behövde matas. Det blev många vändor innan maten var avklarad och fort måste det gå för att hinna med alla. Frukost intogs klockan 8.00, lunch klockan 12.00, kvällsmat 16.30 och däremellan fick de mellanmål. Klockan 19.00 serverades dagens sista mål, för det mesta saft och skorpor, innan det var dags att gå till sängs. En gång i veckan skulle alla badas och då fick det gå undan. Avklädning, skrubba, torka, klippa naglar och sedan på med pyjamasen, för den dagen blev det tidigt i säng. Varje lördag kom skomakaren och rakade männen. Patienterna proppades fulla med mat och mediciner. En del var sängliggande, andra hade rullstol och många satt stilla hela dagen, vilket innebar att de blev förstoppade. Tarmen skulle tömmas med hjälp av avföringsmedel varje vecka. Det fördes noggranna anteckningar om vikt, epileptiska anfall, avförings-, menstruations- och osnygg- hetsjournaler.

Personalen hade fullt upp, men skötseln var god. Elever från arbetshemmen hjälpte till med städning, diverse småsysslor och viss passning av de intagna på asylen. Någon direkt sysselsättning förekom inte, kanske fanns det någon nalle eller docka och något pussel, lite papper och kriter. Det mesta gick sönder av för hård hantering. De levde ett händelsefattigt liv utan stimulans och att de satt och gungade fram och tillbaka hela dagarna eller dunkade huvudet i väggen berodde helt enkelt på otillfredsställelse.

Sysslomannabostaden

I bakgrunden till vänster Graninge. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Till höger innanför fruktträden vid nuvarande garage låg Sysslomannabostaden. Utmed Storängsallén och ner mot Ringvägen stod äppelträd i långa rader.

Privat bild 2012.

Sysslomannabostad

1931-1961

Föreståndarebostad med expedition och senare Skolförvaltningen, den så kallade Skolvillan

1962-1993

Föreståndarinnan hade det övergripande ansvaret för anstalten, men 1929 avlastades hon något, när en syssloman anställdes för att sköta jordbruket. Man beslutade också att uppföra ett bostadshus med två lägenheter och i början av 1930-talet stod huset klart. På bottenvåningen bodde sysslomannen. Här hade han också sitt kontor, där personalen fick hämta ut sin lön. Övervåningen innehades av slöjdläraren.

Personalbostaden

Byggnaden uppe till vänster var det gamla boningshuset som tillhörde kyrkoherde Ulander och ingick i köpet när landstinget köpte Storängen. För att ge plats åt personalbostaden flyttades huset och byggdes upp på grunden vid ladugårdarna. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Privat bild 2011.

Personalbostad 1949-1990

Personalbostaden byggdes 1949 och innehöll två lägenheter för anställda på Storängen. I början av 1950-talet flyttade jordbruksförmannen Göte Filipsson tillsammans med sin familj ut från lägenheten på Dalgården och in i personalbostaden. En annorlunda uppväxt för sonen Lennart. Utanför låg ladugårdsbyggnaderna på den ena sidan och på den andra låg Graninge.

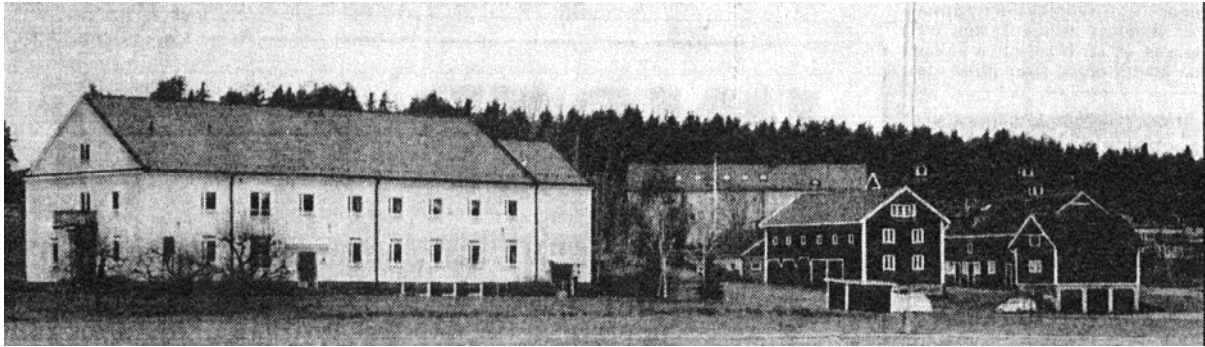
Personalbostaden från framsidan.

Lennart med en av ladugårdens katter.

Bilderna tillhör Lennart Filipsson.

Ladugårdsbyggnaderna

Ladugårdsbyggnaderna med Dalgården till vänster och Björkbacken i bakgrunden. Den främre överbyggnaden till höger var huset som flyttades för att ge plats åt personalbostaden. Tidningsurklipp ur Norrköpings Tidningar den 27 november 1990.

Dalgården och den kvarvarande ladugårdsbyggnaden mitt i bild. Beskuret från flygfoto taget under Dalgårdens om- och tillbyggnad. Bilden tillhör Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun, 2008.

Ladugårdsbyggnader

1925 – 1993

Vid köpet av Storängen ingick även diverse uthus som tillhört kyrkoherde Ulander, däribland en ladugård byggd 1895 som innehållit häst- och kostallar. På platsen uppförde landstinget även svinstall, gödselstad och spannmålsmagasin. Där fanns också hönsbarn och naturligtvis ”Gusta me grisera”, som barnen från skolhemmet gärna kom och hälsade på.

Ladugårdarna runt 1965. Bilderna tillhör Lennart Filipsson.

Storängen

Ett samhälle i samhället

Liksom i övriga Sverige den här tiden var klasskillnaden tydlig, där det gällde att veta sin plats och att inte överträda de utstakade gränserna. Inom ett så litet samhälle som Storängen framträdde skillnaderna mellan de olika klasserna och deras villkor bara så mycket tydligare. Allra tydligast ”märkta” var de som utgjorde massan, de sinnesslöa, fundamentet som verksamheten vilade på och var till för. I ett avseende avvek dock Storängen från andra hierarkiskt ordnade samhällen. Det var en kvinnovärld med föreståndarinnan som pyramidens topp, därunder kom lärarinnor, sjuksköterskor och därefter vårdarinnorna, arbetsledarinnorna för kvinnorna, de få manliga förmännen och så vidare. Denna kvinnodominerade värld präglades samtidigt och motsägelsefullt av hårdhet och moderlig ömhet, moralism och tolerans, okänslighet och humor, förtryck och medmänsklighet. Utanför anstalten var självklart doktorn en viktig person och naturligtvis ”de styrande gubbarna” i landstinget.

Mat och dryck

Storängen var ett litet samhälle för sig och i stort sett självförsörjande. Här fanns det grisar, kor och kalvar samt höns och en egen grönsaksodling. En gång i månaden slaktades sju-åtta grisar, eventuellt någon kalv och ibland en ko. Alltsammans besiktades av en veterinär, styckades, vägdes och lades in i linnesäckar, som placerades i isdös. Det kött och fläsk som skulle användas till fläskkorv, lungkorv och medvurst skickades till slaktaren i staden för att malas. Skinkor lades i saltlake och skickades sedan liksom medvursten till rökning. När man ville lagra annat än rökt, torkad eller saltad mat byggdes en isdös. Isen, som kördes från dammen vid Bykvarn, skulle vara 20 cm tjock och sågades i block om cirka 80 x 80 cm, staplades i en stor trave (dös) och täcktes med ett tjockt lager sågspån. Där förvarades kött och fläsk, som sedan plockades fram vid behov. Isen brukade hålla sig till framtåt hösten. I källaren fanns stora bassänger med is, där stora cisterner med mjölk sänktes ner för att kylas av. Grädden skummades av och en del av den kärnades till smör. Det fanns också isskåp, både i centralköket och hos familjerna som bodde på Dalgården. Isskåpet var invändigt klätt med plåt och försett med hyllor. Överst var en stor låda med lock som fylldes med is och smältvattnet rann ner på skåpets insidor och samlades upp i en skål under skåpet. Det var den tidens kylskåp. Det fungerade bra men krävde arbete, då det behövde fyllas på med is varje vecka.

Till en middag under 1930-talet beräknades cirka 35 kg gris- och nötkött till de intagna (cirka 250 stycken) och 13-14 kg till personalen (cirka 50 stycken). Naturligtvis skulle det festas lite extra till jul, då det gjordes presssylta, vanlig sylta och lutfisk ville man förstås ha. Lutfisken lutades hemma och till detta gick det åt 35 kg torkad sej och 14-15 kg långa. Lärarinnorna kokade knäck och kola och julkakorna förvandlades till gubbar och gummor och andra figurer, som målades med karamellfärg. Vid frukost serverades välling och smörgås. Smörgåspålägget kunde vara rödbetor, saltgurka eller sill. Ost serverades sällan på vardagarna, men söndagsfrukosten var lite lyxigare, då det bjöds på choklad och ostsmörgås. Till middag var det ganska ofta grynkaka, som gräddades i ugnen i stora långpannor och till kvällen gröt. Det var vad som kunde stå på matsedeln för de intagna. Personalen hade bättre och mer omväxlande mat och ännu bättre för lärarinnorna, som till och med fick vispgrädda till efterrätten. Från 1926 till 1953 bakades allt bröd och även paltbröd i det egna bageriet. Kaffe köptes säckvis och rostades i stora långpannor i ugnen, 25 ton potatis per år köpte man från Skåne och jättestora gäddor, som ingen annan ville ha inhandlades av en fiskare i staden. Grönsaker och fruktträd fanns på området.

När världskriget rasade som värst kunde Storängen, som det egna lilla samhället, förse kök och bageri med råvaror som vanliga hushåll led brist på.

Nymodigheter, utgifter och inkomster

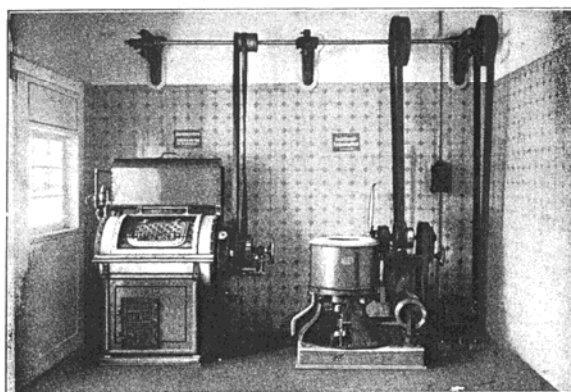
”Ada i baket” blev avlastad 1931, då hon fick en ”degknådningsmaskin”. Den första skrivmaskinen köptes 1937. En kylanläggning installerades 1939. Det fanns viss elektricitet i form av belysning, lokaltelefoner och ringledningar. Syster Ella hade kokplatta samt radioapparat och maskinistens fru ägde ett elektriskt strykjärn. År 1944 fick köket elektrisk spis och ugn (kallades stekskåp) och 1950 gjorde modernare kylskåp sin entré.

KOMMANDITBOLAGET
SJÖSTEDT & C:o
UTSTÄLLNING: VASAGATAN 40-42
STOCKHOLM

TELEGRAMADR.:
TRIPLEX

TELEFONER:
99 91, 35 69, NORR 153 91
UTSTÄLLNINGEN 153 99

.....

Modern tvättstuga

Tvättmaskin till vänster och centrifug till höger. Ur offert inlämnad till landstinget den 14 juni 1924.

År 1938 låg elpriset på 27,1 öre/kilowatt. På Storängen förbrukades 1939 cirka 20 000 kw/år till en kostnad av 2 921 kronor och 9 öre. Då ingick Alboga med 744 kronor och 40 öre. Efter installation av spisen och ugnen bokfördes hur många kilowatt som förbrukades. En dag, där frukosten bestod av gröt, ägg och kaffe, middag med fisk i ugn, potatis och soppa, eftermiddagskaffe och kvällsmat som var köttbullar och stekt potatis i ugn blev förbrukningen 47 kw. En annan dag blev åtgången nästan det dubbla. Då bestod frukosten av gröt, sill, potatis och kaffe, middagen var ärtor och pannkaka, eftermiddagskaffe med tårta bakad i ugnen och kvällsmat med potatisbullar, totalt 88 kw. Det var nog tårtan som höjde förbrukningen. År 1950 gick elräkningen på 3 960:88 det vill säga runt 1 000 kronor mer än elva år tidigare på grund av alla ”nymodigheter”.

Föräldrarna betalade en årsavgift till anstalten, medan fattigvården och även andra kommuner fick betala avgiften för mindre bemedlade. Eventuellt barnbidrag¹⁾, pension²⁾ och invaliditetsersättning³⁾, som de intagna var berättigade till, betalades ut direkt till anstalten.

¹⁾ 1937 infördes inomstprövat (relaterat) barnbidrag. Allmänt barnbidrag infördes 1948.

²⁾ Intagna över 15 år beviljades pensionsunderstöd. Pension infördes 1913.

³⁾ Invaliditetsersättning infördes 1962. Från 1998 kallas det handikappersättning.

Nöjen och aktiviteter

Varje söndag följde personalen med de intagna till gudstjänst i kyrksalen. Kyrkoherden kom som regel en gång i månaden, men annars var det lärarinnorna som höll i andaktsstunden. Om någon ville gå utanför anstalten fick C-pojkarna hämta permissionssedel hos föreståndarinnan och lämna till personalen på avdelningen. När det gällde B-flickorna kom föreståndarinnan i regel upp på avdelningen varje söndag och då fick flickorna löfte att besöka någon kyrka eller kanske gå på bio. Det hände att personalen gick med alla flickorna till Frälsningsarmén, men man gick även långa promenader på lördagar och söndagar eller också gick de bara ner till staden och tittade i skyltfönstren. Den 1:a maj bjöds alla på bio på Arbetareföreningen.

En lövad skrinna på väg till festligheter.
Bilden tillhör Lennart Filipsson.

Steninska kapellet.
Bilden tillhör Sankt Ragnhild Gille.

Så länge skolhemmet var kvar hölls examen på försommaren, då många anhöriga kom och hämtade hem sina barn på sommarlov. Konfirmationen skedde i S:t Laurentii kyrka. Under året anordnades midsommarfest med dans och lekar samt skördefest på hösten, då trädgårdsmästaren gjorde fint i kyrksalen med blommor, frukt, grönsaker och "Steninska kapellet" under 25-30 års tid kom och spelade. Idrottsmässan på Vikingavallen var också efterlängtat.

Julen såg alla fram emot. Då fick de intagna skriva en önskelista på julklappar och på julaftonens förmiddag gick föreståndarinnan runt till alla avdelningar och önskade God Jul. Man samlades i kyrksalen till julbön, som hölls under många år av Frälsningsarmén, sedan serverades kaffe med mycket kakor och stora godispåsar. Därefter gick alla tillbaka till kyrksalen, där julklapparna delades ut. Det var för det mesta kläder, men flickorna kunde även få något billigt smycke. Personalen bjöds på jullunch och då var deras familjer också välkomna.

Personalstyrkan

Förutom föreståndarinnan och barnens lärarinnor var det förstås bagerskan Ada. Här fanns kokerskan med köksbiträden samt tvätterskan och hennes hjälpredor, de duktiga sömmerskorna, som bland annat sydde barnens kläder samt sjuksköterskor och elevbiträden med syster Ella i spetsen. Dessutom lärare och lärarinnor som undervisade i slöjd och trädgårdsskötsel, sysslomannen och förmännen med ansvar för jordbruk och ladugård, trädgårdsmästare, maskinisten, skomakaren, husmodern med biträde på Alboga och så alla vårdarinnor och deras biträden, som fick försöka ersätta de intagnas familj. Fanns Ottilia bland dessa? Hon som enligt rykten ska ha vandrat omkring på Graninge som en olycksalig ande efter sin död. Berättelserna är många. Var det knarret från hennes gungstol som hördes uppe på vinden eller var det städning hon ägnade sig åt till helgerna? Gick hissen utan att någon levande tryckt på knappen och gav hon verkligen någon en snyting?

Föreståndarinnan Julia Möller, som sedan 1915 arbetat på Förmansgården och Broby, följde med till Storängen. När hon pensionerades 1936 kom Märta Burström i hennes ställe fram till 1940, då Margareta Udén tog över.

Stående från vänster Märta Bjurström (min anm. Burström), Fredriksén. Sittande från vänster ?, Bertha Sjöström, föreståndare Julia Möller, Karin Fornander, syster Elsa, Birgit Fredrickson, Ingrid Bergman. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Text på bonaden: "Det kostar möda att lära, men skaffar nöje och ära".

Sjukvårdsbiträden på Storängens vårdhem. Från höger Eva Pålsson, från vänster Astrid Hjelm gift Stendahl, Ester Henriksson. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Arbetsuppgifter och arbetstider

Föreståndarinna

Koffert. Lagg märke till den stora nyckeln!

Klocka från Storängen.

Föremålen tillhör Landstingsarkivet. Privata bilder 2011.

Kofferten tillhörde Storängens föreståndarinna. Där förvarade hon journaler och kanske även sin dagbok, i vilken hon 1935 skrev om flytten till Alboga. Hon skrev också att hon den 15 oktober ”plockade 2 mogna trädgårdssmultron å Storängen” samt att nyårsaftonen tillbringades i Sysslomannabostaden.

Föreståndarinnan var i stort sett aldrig ledig, men vid hennes frånvaro vikarierade någon av lärarinnorna. Några exempel på arbetsuppgifter nedtecknade 1955 av dåvarande föreståndarinnan på uppdrag av Styrelsen, när antalet intagna uppgick till 234 stycken, 32 utackorderade i familjehem, 50 försöksutskrivna och personalen bestod av 80 personer, varav 60 stycken var kvinnor:

- anskaffar personal
- kontrollerar löner, skriver sjukrapporter
- gör upp arbetsschema och semesterlistor
- inköper kläder och allt som behövs i det dagliga livet till hela anstalten
- packar upp och kontrollerar samtliga varor
- representation, korrespondens och förfrågningar från myndigheter och föräldrar
- in- och utskrivningar
- ekonomiska ärenden såsom uttag av elevernas pensionspengar
- ordnar med nöjen och förströelser.

Hon skriver dessutom till ledningen:

”Mycket mera av omsorg om både stort och smått tillkommer dessutom, då ju Storängen bör vara ett hem för såväl elever som befattningshavare. Ej minst ansvarsfullt är att handha arbetshemseleverna på fritid då deras många gånger obehärskade lynnen påkalla mitt omedelbara ingripande vid ev. slagsmål, avvikelser från Storängen o.s.v. Dessbättre händer ej detta så ofta. Lugnt skulle det dock vara att veta att någon manlig hade skyldighet att vid sådana tillfällen bistå. Tyvärr är jag en sådan gång oftast utan manlig hjälp.” (Föreståndarinnans arbetsuppgifter i sin helhet – Bilaga 3.)

Skrivelsen gjorde kanske viss inverkan eftersom en kurator anställdes.

Vårdpersonal i skolhemmet

Dagligt förekommande sysslor:

- väcka, tvätta och klä på barnen
- bädda
- ta på dem ytterkläder och följa med till matsalen
- stoppning och lagning av kläder
- följa med på sjuk- och tandläkarbesök
- ta med ut på promenad
- sagoläsning
- kvällstolett, där varje tandborste fick sin ranson av tandkräm
- aftonbön.

Övriga sysslor, medan barnen var i sina skolsalar:

- tvätt och blötläggning
- strykning
- skor och stövlar putsas och rengöras
- fönstertvätt
- skötsel av krukväxter.

Barnen badades en gång i veckan. Sänglinnet byttes var fjortonde dag och handdukarna varje vecka.

Arbets tid 7.00-20.00.

(Arbetsuppgifterna i sin helhet – Bilaga 4.)

Personal på vårdhemmen hade betydligt tyngre arbetsuppgifter. Här hade de hand om patienterna hela dagen med blöjbyten, matning och tunga lyft. Mellan varven ägnade de sig åt lagning av kläder, vika haklappar och blöjor. Arbetstiden var mellan 7.00-20.00, men ibland hade de jour 20.00-23.00. När de hade jour fyra-fem kvällar i följd, kunde de inte lämna arbetsplatsen på flera dygn. Varannan söndag var ledig plus en eftermiddag i veckan. Under krigsåren var det ransonering och ifall personalen var borta från Storängen på sin lediga dag fick de skriva på en särskild lista ett par dagar i förväg, för att de skulle få matkuponger på ransoneringskortet.

Personal och elever. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Löner

Liksom idag var det stor skillnad på lönerna mellan de olika yrkeskategorierna. Lägg märke till att sysslomannen tjänade mer än den kvinnliga föreståndarinnan.

Yrke	1926	1935	1945
Föreståndarinna	2 412/år	2 988/år	4 320/år
Syssloman		4 314/år	5 712/år
Lärlarinna	1 560/år	2 064/år	2 880/år
Sköterska	840/år	1 044/år	1 308/år
Vårdbiträde	768/år	870/år	960/år
Bagerska	768/år	828/år	1 304/år
Jordbruksförman		1 740/år	2 332/år

Lönerna är snittinkomst beroende på anställningstid och lönegrad. För de som bodde på Storängen, vilket i stort sett var alla under den här tiden, ingick kost och logi. Om någon gifte sig ansåg ledningen att de skulle bosätta sig utanför anstalten, men de fick istället högre lön. Vid nattjour mellan klockan 20.00-07.00 utgick 15 öre mer per timme men endast för tiden mellan 20.00-23.00.

1938 lagstiftades att alla hade rätt till två veckor betald semester. Föreståndarinnan däremot hade 45 semesterdagar medan sysslomannen och sköterskan hade 30 dagar.

Bagerskan Ada, som för övrigt hette Karlsson, började på Storängen 1926 och fick därför bra löneökning 1945 p.g.a. lång tjänstgöringstid.

Jordbruksförmannen i tabellen ovan var gift med husmodern på Alboga. Hon tjänade 840 resp. 1 123/år under motsvarande period.

Utdrag ur Ordningsregler 1943

”Att iakttas av samtliga befattningshavare:

Behandla alltid skolhemmets interner med vänlighet. Bemöt dem på det sätt Ni själv skulle vilja bemötas, om Ni vore i deras ställe.

Infinn Eder punktligt till arbetet och utför det med noggrannhet och omsorg.

Spara på allt arbetsmateriel och förbrukningsartiklar.

Var aktsam om inventarier, väggar, fönster och dörrar.

Slösa icke med det elektriska ljuset. Tänd inte flera lampor än vad som är absolut nödvändigt för arbetet och släck lamporna, då Ni lämnar rummet.

Kom ihåg att varmvatten (även vid bad) och elektriskt ljus kostar pengar samt att större delen av dessa måste uttagas i skatter, till vilka även Ni får bidra. Var därför uppmärksam på att intet ändamålslost förbrukas och anmäl skyndsammast iakttaga bristfälligheter till sysslomannen.”

Förändringar

”Landstinget inspekterade på onsdagen Storängen i Söderköping, vars framtida öde snart skall avgöras. Enligt kommittéförslaget skall Storängen ändra karaktär och byggas ut” stod det att läsa i Norrköpings Tidningar den 6 oktober 1954.

Det krävdes flera platser och därför beslutades att skolhemmet måste bort från Storängen, befintliga byggnader byggas om och nya hus skulle uppföras. Onsdagen den 11 juni 1958 hölls den sista skolavslutningen och skolbarnen flyttades till Ålerydsskolan i Linköping. Föreståndarinnan Margareta Udén följde med som rektor tillsammans med en sjuksköterska, en sömmerska, ett sjukvårdsbiträde och en städerska. I och med att skolan försvann ändrade anstalten namn till Storängens Vård- och arbetshem. Nu påbörjades om-, till- och nybyggnationer, arbeten som pågick under hela 1960-talet. Personalen fick börja se sig om efter ett eget boende och den nye manlige föreståndaren flyttade in på övre våningen i Sysslomannabostaden, där nedre botten blev expedition för föreståndare, kurator och husmor.

Graninge skulle bli vårdhem med plats för 88 män. Delar av baksidan byggdes ut och trappuppgångar inrättades längst ut vid varje gavel. Rum för två till fyra patienter fanns fördelade på alla tre våningsplanen samt tvättrum, dagrum, ett litet kök och matsalar. På bottenvåningen fanns även läkarmottagning och sköterskerum samt jour- och besöksrum. I källaren förlades ”snyggningsrum”, terapi, förråd och personalens omklädningsrum. En hiss som gick upp till andra våningen installerades. Den gamla kyrksalen benämndes nu samlingssal.

Baksidan där man ser de då befintliga balkongerna som försvann vid utbyggnaden.
Bildens tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Björkbacken fick kvarstå som vårdhem, men enbart för kvinnor. De manliga patienterna flyttades över till Graninge så snart detta var ombyggt och klart 1961.

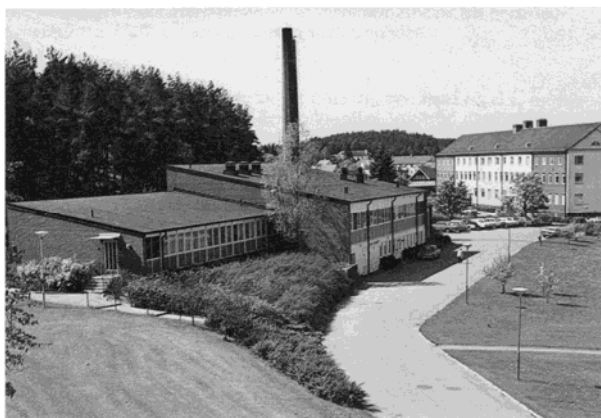
Haga blev kvar som kvinnornas arbetshem, men centralköket lades ner när det nya Storängsköket byggdes.

Haga med nya entrén augusti 1968. Bilden tillhör Lennart Filipsson.

Storängsköket
Ekonomibyggnad med kök, matsal,
panncentral och maskinavdelning

1964-1993

Ur Introduktionsbroschyr 1976.

Privat bild 2005.

Nya centralköket togs i bruk i september 1964 och då började man laga mat även till Söderköpings lasarett samt barnhemmet vid Epidemisjukhuset och maten blev lika för alla. Panncentralen byggdes om för flishantering 1983.

Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Lindgården och Mellangården
Arbetshem för kvinnor 1966-1993
Lindgården var gruppbostad för
vårdtunga 1980-1993

Gläntan och Tallgården
Arbetshem för män 1965-1993

De s.k. markplanshusen sett från ovan.
Bilden beskuren från flygfoto, som tillhör Landstingsarkivet.

Lindgården och Mellangården.

Gläntan och Tallgården.

Privata bilder 2005.

De fyra nya arbetshemmen uppfördes som enplanshus med källare och likadan planlösning. På markplanet inreddes rum för tretton-fjorton kvinnor alternativt män och en del fick eget rum. Där fanns också ett litet kök, mat- och dagrum samt i källaren huvudsakligen förråd.

Dalgården byggdes om till vårdhem för åldriga män och kvinnor. På de två våningarna fanns tjugo patientrum, kök och matsal, dagrum, läkarrum samt bad-/tvättutrymmen och hiss installerades. Källaren inreddes med terapi-/hobbyrum och omklädningsrum för personalen.

Dalgården före och efter ombyggnad. Bilderna tillhör Lennart Filipsson.

När Dalgården byggts om togs beteckningen Vård- och arbetshem bort och det fick heta kort och gott Storängen. Totalt fanns då cirka 440 personer inskrivna.

Alboga

Bilden tillhör Söderköpingsbornas egna bilder. Stinsen Söderköping.

Den 7 augusti 1961 klockan 18.40 antände blixten ladugården.

Ur Norrköpings Tidningar: "Vid en häftig brand, förorsakad av ett blixtnedslag, brann på måndagskvällen ladugårdsbyggnaden vid Alboga gård i Söderköping ner till grunden. Inga djur fanns vid tillfället inomhus, varför skadorna enbart blev materiella. Hur stora värden som gått till spillo genom branden kunde man på kvällen inte fastställa. Det rör sig dock med all säkerhet om hundratusentals kronor."

En ny ladugård byggdes upp på den gamla grunden. Flaggan vajade och det var "Rena vilda västern" när inflyttningskalaset gick av stapeln den 26 januari 1966. Det gick rykten om att det skulle inrättas skyddade verkstäder och många undrade vad det var för mening med att bygga upp ladugården igen. Men var skulle de efterblivna pojkarna annars lära sig jordbruk, det var enda chansen för dem att komma ut i sysselsättning. Verksamheten pågick dock i tio år till, då en skyddad verkstad med industriell inriktning startades vid Storängen och nedläggningen av lantbruket var ett faktum. Kreatur och allt lösöre som tillhört jordbruket vid Alboga gick under klubban vid en auktion som förrättades en vacker höstdag 1976. Förutom bland annat traktorer, tegel, diskmaskin och virke fanns den vanliga kommersen vid alla större auktioner förr – "kaffeservering, korv-, sill- och kokostoppförsäljning". Ur Norrköpings Tidningar. I och med den snabbt växande mekaniseringen lades även jordbruket och trädgårdsverksamheten på Storängen ner.

Den 21 mars 1977 sålde landstinget egendomen Alboga till Söderköpings kommun. Förutom mangårdsbyggnaden, de två personalbostäderna och ladugården ingick ett öppet vagnslider och ett garage, båda byggda 1950, samt traktorgarage med verkstad, magasin, pumphus, utedass och några mindre uthus.

Flera institutioner

Eftersom det här handlar om de utvecklingsstördas liv i Söderköping är det på sin plats att även berätta om Liljestad och Hammarspången samt Epidemisjukhuset, som nämnts tidigare. Samtliga belägna utanför Storängen, men som har haft betydelse i historien.

Liljestad 1935-1965 och Hammarspången 1965-1974

Liljestad och Hammarspången. Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Systrarna Gunnel och Sigrid Bergström som var utbildade till ”sinnesslöskolelärarinnor” startade ett privat arbets- och vårdhem för sinnesslöa kvinnor och de hyrde huvudbyggnaden och ena flygeln på Liljestad, en herrgårdsbyggnad från 1500-talet. Den 1 juli 1935 flyttade de in tillsammans med trettio kvinnor. Föreståndarinnan på Storängen hade även ansvaret för Liljestad.

Tvätt vid Liljestad. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Liljestad låg ensligt och både kvinnorna samt personal levde nära tillsammans. Här rådde inte anstaltsmiljö, utan de levde mer som en enda stor familj. När systrarna Bergströms släktingar och vänner kom på besök, upplevde kvinnorna det som om det också var deras gäster. Några

av kvinnorna på asylavdelningen behövde ständig tillsyn medan de arbetsföra, där en del till och med kunde skriva och läsa, arbetade med köks- och trädgårdsarbete. Liksom på Storängen hölls varje år skördefest och då blev det celebret besök av föreståndarinnan på Storängen, prästen, doktorn och högt uppsatta personer från landstinget. Under åren påtalades en mängd fel och brister och till slut dömdes boendet ut.

Systrarna Bergström fick då hyra det gamla ålderdomshemmet vid Hammarspången och den 8 mars 1965 flyttade arton duktiga utvecklingsstörda kvinnor in i sitt nya arbetshem, resten av kvinnorna hamnade i asylen på Storängen. Arbetshemmet drevs i privat regi men ingick i landstinget. År 1974 upphörde verksamheten, då hade nästan 40 år gått sedan systrarna startade och nu ville de dra sig tillbaka. Kvinnorna flyttades över till andra arbetshem bland annat till Storängen.

Epidemisjukhuset

Vårdhem för barn 1954-1976

Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

I Linköping fanns sedan tidigare ett barnhem, där sinnesslöa barn vårdades, men staden hade andra planer för marken och man var tvungen att hitta någon annan plats. Alternativen sågs över och blickarna riktades då mot Söderköping. Var det möjligt att bygga nytt på Storängen? Nej, barnvårdhem skulle inte finnas på samma plats som vårdhem för vuxna. Det gamla Epidemisjukhuset i Söderköping, som låg vid nuvarande Kreatursvallen utmed E22, upphörde 1952 och hade under några år inte använts i någon större utsträckning. Med några smärre ändringar skulle lokalerna kunna tas i bruk, tills vidare som en provisorisk lösning, och i mars 1954 flyttade barnen in. Att hitta en föreståndare som passade Medicinalstyrelsen var inte lätt och lösningen blev att föreståndarinnan på Storängen förordnades att också bli ansvarig för barnvårdhemmet.

Från början fanns det tjugofem barn, som senare utökades till fyrtio. Barnen var från ettårs-åldern och uppåt. Eftersom det var svårt att få barnen överförda till Storängen blev de ofta kvar längre – ja, ända upp till tjugo års ålder. Två till tre vårdbiträden hade hand om fyrtio

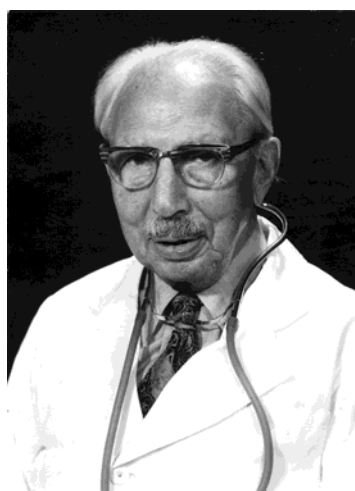
svårt handikappade barn, som skulle hjälpas på och av med kläder och matas, förutom alla blöjbyten. I en del rum låg det upp till elva barn och några var ibland fastbundna vid sina sängar med en läderrem runt handleden. Alla rum var låsta och på natten fanns det endast ett vårdbiträde. Föräldrabesök och hemresor förekom ytterst sporadiskt. På den tiden fick föräldrar ofta rådet att lämna bort barnen och försöka glömma dem. Promenader med barnen var sällsynta, då personalen och tiden inte räckte till, däremot fanns "lekhagen", som var en inhägnad gård med ett två meter högt stängsel. Någon lek förekom dock nästan inte alls, eftersom vårdbiträdena hade fullt sjå att se till att de små inte gjorde sig själva eller varandra illa. Utanför gick järnvägen och senare riksvägen och många är väl de som åkt tåg eller bil och sett dessa barn bakom stängslet.

Trots de svåra förhållandena verkade personalen ha trivts med varandra och de tyckte verkligen om barnen, som matades och sköttes kärleksfullt. Det fanns inte mycket leksaker eftersom de gick sönder fort och plåtleksaker som det ofta var på den tiden, till exempel bilar, kunde barnen göra sig illa på. En oanmäld inspektion av Karl Grunewald från Medicinalstyrelsen visade på katastrofala förhållanden. Efter detta gjordes en del omändringar i byggnaden, bra leksaker inhandlades och en förskollärare anställdes för att aktivera barnen och på så sätt avlasta vårdbiträdena. Lyckan blev dock inte långvarig, då Söderköpings stadsplan skulle utvidgas och riksvägen dras över ägorna. Lokalerna var slitna och i dåligt skick och brandmyndigheten ansåg dessutom att det fanns för många barn på för liten yta och klassade ut boendet. Men beslutet om den planerade sträckningen av riksvägen sköts på framtiden. De äldre barnen flyttades över till Storängen och brandmyndigheten gav klartecken till fortsatt verksamhet. Efter några år blev frågan ännu en gång aktuell och återigen diskuterades en eventuell nybyggnation på Storängen, men det gick inte den här gången heller. Den 31 december 1976 upphörde all verksamhet och barnen flyttades till det nyuppförda Hjulsbrohemmet i Linköping. Snart nog visade det sig vara byggt för sent då det 1980 beslutades att barn skulle få sin vård i hemmet eller i familjehem.

Läkare

Dr Axel Ossian Bergquist.
Ur "Porträttgalleri från Östergötland 1937".

Dr Verner Magnusson.
Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Doktorerna Bergquist och Magnusson hade under många år ansvar för hälsa och sjukvård på Storängen och Liljestad.

Samhället förändras

Omsorgslagen som kom 1968 innebar bland annat att utvecklingsstörda skulle ges möjlighet till sysselsättning och efter diverse ombyggnationer fick eleverna på arbetshemmen tillgång till lokaler för terapi, legotillverkning och textilavdelning. En penninggåva från Lions användes för att anlägga den minigolfbana, som sedan kom att utnyttjas under många år. Golfbanan låg utmed Storängsallén mitt emot Sysslomannabostaden. Kvinnorna och männen fick spela teater tillsammans och äntligen visa lite känslor. I Haga-huset fanns tandläkarmottagning, sjukgymnastik och centralförråd. Psykolog och terapeuter delade kontor och expediton med föreståndare och städledare i Sysslomannabostaden. Allt blev modernare. Mellangården fick hårvårdsrum för damer och herrar. På Tallgården fanns en bastu och Lindgården hade till och med en pub. För att inte tala om Gläntan där diskoteket Stinget var inrymt.

Det hade förekommit mycket medicinering på vårdhemmen för att patienterna överhuvudtaget skulle fungera. Nu försökte man minska medicinintagen och istället anställdes personal, som skulle aktivera de boende. Att få höra lite sång och gitarrspel var en ny upplevelse. Ibland fick de göra utflykter och det kunde till och med bli festligheter i samlingssalen med underhållning och maskerad där alla fick delta.

Omsorgslagen innebar också att man började planera för att de lindrigt utvecklingsstörda skulle flytta till gruppbostäder, inackorderingshem eller egna lägenheter för att integreras i samhället och sakta men säkert började man försöka slussa ut dem. På Storängen hade de lekt som barn och sedan arbetat under hela sitt liv. Skrattat, skrikit och gråtit. Många var skygga och utan självförtroende och att tvingas lämna den plats där man har sin trygghet är svårt för alla människor. Många intressanta öden kom i dagern. Där fanns bland annat mannen, som kommit till Storängen på grund av sin stamning och förklarats omyndig, men med lite övertalning fick han det självförtroende han saknat och kunde snart gå ut från anstalten som en fri man. De flesta hade hunnit bli påverkade av anstaltsmiljön med invanda rutiner och inte behövt ta egna initiativ, aldrig fått bestämma vad de skulle äta eller vilka kläder de skulle ha på sig. Nu skulle de göra sin egen frukost. ”Ska jag ta korv eller ost på mackan?” Så enkla saker blev förvirrande för dem. Förväntningarna fanns där också. Deras pension förvaltades av kurator eller förmyndare. Tänk att kunna köpa en cykel eller TV och kanske göra en resa. Andra blev isolerade i sina lägenheter, men om ensamheten blev för svår flyttades de antingen till en gruppbostad med eget rum och kök, men närhet till personal och sina ”gamla kompisar”, eller till ett inackorderingshem där de fick sitt eget lilla krypin, men kök och badrum var gemensamt.

”Först blir de utvecklingsstörda intagna mot sin vilja och sedan blir de utskrivna mot sin vilja.” Sagt av överinspektören Karl Grunewald på Medicinalstyrelsen. Citatet är hämtat ur Norrköpings Tidningar den 12 februari 1976.

Målsättningen var att få ut dem i arbete, antingen på den öppna arbetsmarknaden eller i skyddad verkstad, fast om det inte fungerade skulle det finnas sysselsättning vid dagcenter. Hamra dagcenter öppnade 1982. Målet för verksamheten är i första hand arbetsinriktad, det andra att deltagarna ska uppnå en personlig utveckling och det tredje är den sociala samvaron. Allt med utgångspunkt i egna förutsättningar, behov och önskemål.

Var vården i många fall misslyckad? I efterhand när anstalterna började försvinna, satt man med facit i hand, eller som en äldre man sagt: ”Jag vet att jag är felplacerad, men nu är det för sent.”

Avveckling

År 1987 beslutades att även vårdhemmen skulle avvecklas. Ett avslut kan inte göras över en natt, så för att göra det bästa möjliga för både de intagna och personalen startade de anställda på Storängen ett projektarbete "Utbildning i samband med vårdhemsavveckling". Hur skulle personalen påverkas? De hade framför sig en ny tid med ett nytt sätt att tänka och arbeta, från ett stort kollektivboende till små grupper i annat boende. Hur skulle de utvecklingsstörda påverkas? För hur det än var så fanns ändå tryggheten för dem på Storängen. Kvar fanns då 95 svårt utvecklingsstörda och 150 anställda. De utvecklingsstörda flyttades till gruppboendestäder eller inackorderingshem. De mest vårdtunga bodde på Lindgården, vilket också var det boende som avvecklades sist, då de intagna flyttades till Skogshems gruppboendestad 1993. Samtlig personal garanterades fortsatt anställning inom landstinget, men många övergick till tjänster inom kommunen.

(Diagram över intagna och personal 1878-1987 – Bilaga 5.)

Från att ha börjat med fyra barn och fyra anställda vid Lilla Mariehof 1878 och som mest haft cirka 550 personer intagna och anställda på Storängen, avslutades 1993 en epok i Söderköpings historia.

Man kanske tyckte att de utvecklingsstörda förr skulle dra ett streck över sin historia och gå vidare. Det kan bero på att vi tror att deras historia är fylld av mörker och alltför smärtsam att berätta. Men myntet har två sidor. Trots allt bar de med sig minnen och erfarenheter som präglades av både ljus och mörker.

Efterord

Gav tiden dem ett värdigt liv? Javisst, från att ha kallats ”idioter” till att ha fått människo-värde. Barn med lindrig eller måttlig utvecklingsstörning går idag i grund- eller särskola och har tillgång till elevassistent och gravt handikappade är berättigade till personlig assistent.

Det förekommer hela tiden utredningar för att ta reda på om några tagit skada av hur de behandlats. Dit hör bland annat lobotomerade och tvångssteriliserade. En av de senare debatterna har handlat om vanvård av barn som blev placerade på barnhem eller i fosterhem. För visst behöver de alla upprättelse och en bekräftelse från samhället på att det har hänt.

Söderköpings egna personligheter

Söderköpingsbor har haft utvecklingsstörda ”in på knutarna” sedan Storängen byggdes och de har därigenom blivit en självklar del i samhället. Vår egen ”dirigerande trafikpolis”, icke att förglömma, är ett bevis på detta. Till och med långväga besökare frågade efter honom om han inte syntes till. Här fanns mannen som kom in på biblioteket och ville ”titta på bilder” och han som alltid ”norpad” handskar på byggarbetsplatser och där han kom åt. Det finns många historier – sanna eller påhittade? Bland annat ”skrothandlaren” som gick till socialen och bad om pengar till en ny moped. ”Den gamle mopeden ä så dålig så jag blir ju ormbiten när jag åker vid dikesrenen.” Fick han någon moped då? ”Nä, han fick ett par gummistövlar.” Eller mannen som levererade varor till Hamra och fick frågan ”Ä du gift?”- ”Nej” – ”Ä du inte gift?” – ”Nej” och fick till avskedsord ”Hej då, hälsa frugan”. Och många, många fler.

Media

”Min pappa är utvecklingsstörd” hette ett TV-program som sändes den 4 maj 2008. Förr i tiden sattes barn till utvecklingsstörda på institution fast de var normalbegåvade. Efter 1976 har det fötts barn till utvecklingsstörda föräldrar, men ingen eller mycket få frågade dem som barn hur det var att ha en förälder med utvecklingsstörning. Nu hoppas man att dessa som vuxna, vill och törs berätta om sin barndom, till nytta för de som idag är barn för att de ska kunna fångas upp av samhället och få hjälp och stimulans.

Dagens utvecklingsstörda har kommit fram mycket tack vare media. I TV har man kunnat följa ”I en annan del av Köping”, en dokumentär i flera delar där vi fått följa deras vardag samt ”Glada Hudik”, en teatergrupp med utvecklingsstörda som deltar i musikalerna.

Utdrag och citat ur Expressen den 3 juni 2010:

I ett möte med Glada Hudik-teatern blir det aldrig riktigt som man tänkt sig. Under en direktsändning i TV höjtade plötsligt en av dem till meteorologen: ”Du, vet du hur länge lingon har funnits?” eller föreställningen då en skådespelare rusade av scenen inför 400 åskådare och ropade: ”Vänta lite, jag ska bara kissa!” Inte minst de i början så kritiska föräldrarna har blivit deras främsta supportrar. Man menar att Glada Hudik-teaterns framgångar beror på att man vänder upp och ner på den gängse bilden av handikappade, som personer som man ska tycka synd om. Istället förflyttas fokus till oss så kallat normala. Värmen och humorn gör att man lyckas med detta, utan att ge publiken dåligt samvete. Där finns ”Elvis”, som förr kallades ”byfåne” och ”cp-bonde”, men nu är rikskändis och till och med spelat i New York och som tycker att han är ”lika känd som Brad Pitt”. Mannen bakom deras succé hävdar att de utvecklingsstörda skådespelarnas självförtroende har vuxit enormt. Frågar du dem idag vem som har huvudrollen, svarar alla: ”Jag!” och det gäller även statisten som inte haft en replik på flera år. Självförtroendet smittar av sig på alla plan.

Efter premiären av "Elvis" på Cirkus i Stockholm kom kronprinsessan Victoria bakom scenen för att hälsa på skådespelarna. "Elvis" stegade fram och gav henne en stor kram:

-Tjena bruden. Din farsa är kung va?

-Jaa!

-Du, det är jag också.

Filmen "Hur många lingon finns det i världen" baseras på historien om Glada Hudik-teaterns verksamhet och i boken "Shaken! [not störd]" porträtteras skådespelarna. De utvecklingsstörda kallar både andra människor och sig själva för normalstörda, för vad är egentligen normalt? Var går gränsen?

Historiens vingslag

Jag har "levt och känt" med de utvecklingsstörda under min forskning om Storängen. När jag därför besöker kommunhuset i Söderköping kan jag känna atmosfären av hur det en gång var där. De nötta stentrapporna där små flickor och pojkar vandrat från sina rum till skolsalarna. Vårdhemspatienterna som släpat sig upp och ner i trapporna. All vårdpersonal som arbetat och slitit där. Jag kan känna förnimmelsen av Otilia. Om jag sedan åker ut från parkeringen och måste bromsa in vid övergångsstället utanför huset för att släppa förbi någon, kan jag nästan se framför mig små barn i likadana kläder som går på två led och jag är säker på att de skulle titta på mig som om jag vore en "idiot".

Agneta Hansson

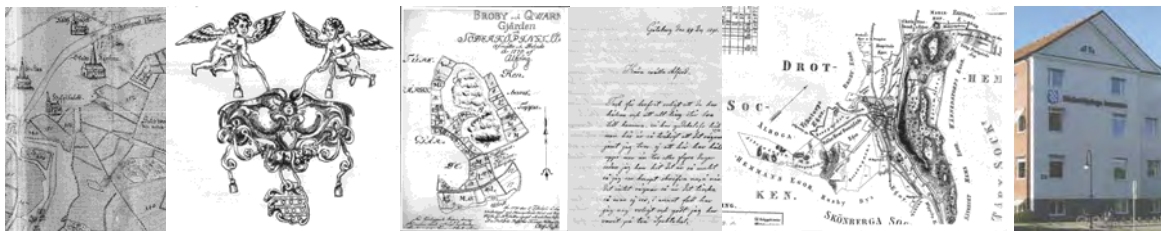
En "normalstörd" författare

Sammanfattning över byggnadernas ändamål under åren 1878-1993 med reservation för tiden vid ombyggnadsarbeten och oklara utflyttningsår vid avvecklingen.

LILLA MARIEHOF	Uppfostringsanstalt/ idiothem	1878-1882
FÖRMANSGÅRDEN	Idiothem/skola	1882-1926
BROBY	Arbetshem och asyl/vårdhem	1908-1928
STORÄNGEN	Sinnesslöanstalt/Vård- och arbetshem	1925-1993
Hus A – Graninge	Skolhem Vårdhem för män	1926-1958 1961-1989
Hus B – Haga	Arbetshem för kvinnor Centralkök	1925-1992 1925-1963
Hus C – Dalgården	Arbetshem för män Vårdhem för åldriga män och kvinnor	1925-1965 1966-1993
Alboga	Arbetshem för män	1935-1976
Björkbacken	Asyl/vårdhem för män och kvinnor Asyl/vårdhem för enbart kvinnor	1928-1961 1961-1990
Sysslomannabostaden	Bostad syssloman Föreståndarebostad med expedition och senare skolkansli	1931-1961 1962-1993
Personalbostaden		1949-1990
Ladugårdsbyggnaderna		1925-1993
Storängsköket		1964-1993
Gläntan och Tallgården	Arbetshem för män	1965-1993
Lindgården och Mellangården	Arbetshem för kvinnor (Lindgården gruppbo- stad för vårdtunga)	1966-1993 1980-1993)
LILJESTAD	Arbets- och vårdhem för kvinnor	1935-1965
HAMMARSPÅNGEN	Arbetshem för kvinnor	1965-1974
EPIDEMISJUKHUSET	Barnvårdhem	1954-1976

TIDEN FÖRE OCH EFTER

Områdesbeskrivningar, byggnader och ägoförhållanden samt några små berättelser om hur livet var förr i tiden fram till idag vid Lilla Mariehof, Förmansgården, Broby, Hammarspången, Storängen, Alboga, Epidemisjukhuset och Liljestad

Arkivering är värdefull

Det finns inte så mycket gamla uppgifter om de aktuella platserna. Främsta orsaken är att de låg utanför stadskärnan och var i stort sett rena rama landet och obebott. Däremot finns bevarade kartor och akter, som beskriver bland annat ägobyten och laga skiften samt kyrkoböcker.

Många handlingar om själva staden som eventuellt kan ha funnits försvann troligtvis först i en brand på 1380-talet och sedan gick stadens medeltida arkiv förlorat under Nordiska sjuårskriget 1563-1570. Inte bara bränder och krig bidrog till att handlingar saknades. På ett sammanträde 1688 togs frågan upp om stadens uselt skötta arkiv. Magistraten ålades att förteckna vad som fanns av privilegier, protokoll och räkenskaper. Borgmästare Cedermark själv tog sig an denna intill hopplöshet besvärliga uppgift, men tyvärr uppdagades att dokumentationen var mycket undermålig. Även om det inte finns så många bevarade skriftliga handlingar har Söderköping tack vare arkeologiska utgrävningar och forskning fått fram otroligt värdefulla uppgifter om dess historia långt tillbaka i tiden. Information från forntid och fram till idag finns på Söderköpings kommuns hemsida.

Lilla Mariehof 1300-talet – nutid

Nutidskarta upprättad av Samhällsbyggnads-kontoret, Söderköpings kommun, 2012.

Vy över Lilla Mariehov. Bilden tagen från väg 801. Privat bild 2012.

Lilla Mariehof beläget $\frac{1}{4}$ mil norr om Söderköping kallades förr Lilla Ludderhof men även Ludderhufvud (1374 Lutherhofuvth, 1393 Ludhrahowodh, 1487 Lodherhwgu). Namn som Luddingsbo och Ludderhuvud kommer från Ludden som syftar på ett skogsområde och huvud anspelar här på ett högt berg söder om gården vid den så kallade Vargbacken, där det lär ha funnits en grop i vilken man fångat vargar.

1300-talet - 1500-talet

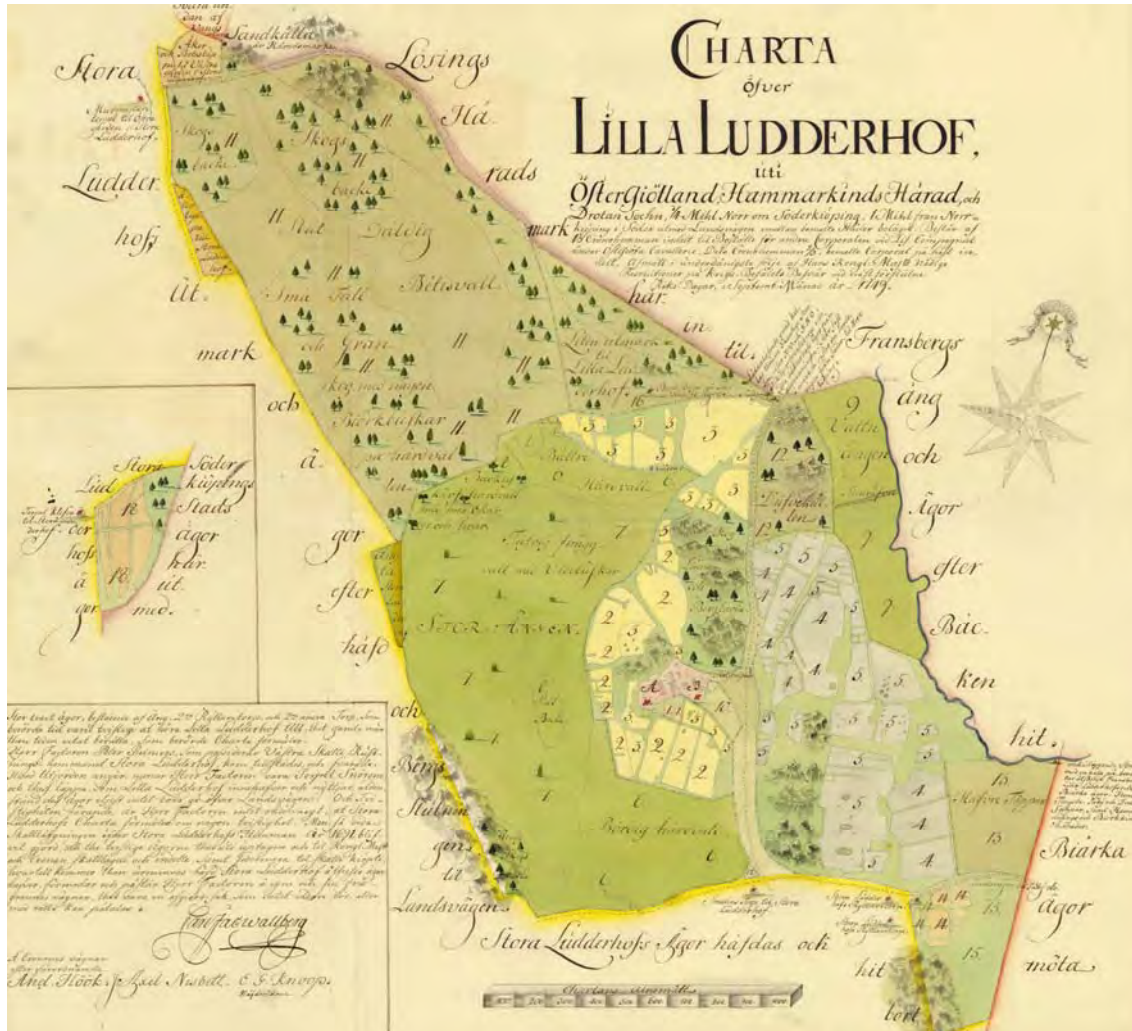
I Lilla Ludderhuvuds by fanns det några gårdar på 1300-talet. En av dessa nämns i köpebrev den 11 april 1361, då en del av marken såldes till "Drottens" (Drothems) kyrka i Söderköping. Den andra delen ägdes av Yliana (Helena) Åkesdotter, som hade fått gården som morgongåva av sin man riddaren Staffan Ulfsson. Den 4 augusti 1393 skänkte hon bort "två attungar jord" till Vadstena kloster mot att få gravplats vid klostret åt sig själv och sina två män! Ja, nu var det inget tveigifte utan hon var änka efter Ulfsson och hade gift om sig med en tysk riddare. Gåvobrevet undertecknades av henne själv och av herr Sten Stensson Bielke. Den 13 juni 1398 dog Helena och gården tillföll klostret. Vad Vadstena gjorde med ägorna framgår inte, men 1545 var i alla fall "Måns i Lilla Ludderhuvud" brukare av klostergården och betalade skatt i form av hästar. Och på kyrkhemmanet får "Cristoffer i Lilla Ludderhuvud" 1547 skatta med spannmål, skog och hästar. Ibland betalade de även med oxhudar.

Två landsförrädare, far och son, som sades ha informerat ryssarna om landstigningsplatser i Sverige, blev 1595 fängslade i Stockholm och misshandlades så grovt att sonen dog. Fadern skulle föras till Söderköping, men vid Ludderhuvud lyckades han fly och fick tag i ett skjutvapen, med vilket han sköt sig. Den döde fördes till Söderköping, men fick först inte begravas eftersom hertig Karl ville ha igång en förräderiprocess – mot liket. Hertigen tolkade mannens flykt och självmord som ett bevis på skuld. Liket frikändes dock av domstolen och begravnades senare på galgbacken.

Mot slutet av 1500-talet ingick Lilla Ludderhuvud i Stegeborg tillsammans med såväl Stora Ludderhuvud som ett flertal andra gårdar.

1650 – 1700-talet

På 1650-talet började äntligen kartorna över området göra sitt intåg. Lilla Ludderhuvud, som ingick som ladugård till Stora Ludderhuvud, bestod då av tre mantal, det vill säga tre gårdar och trettio tunnland åker, men på 1670-talet hade antalet gårdar minimerats till två. År 1691 drogs Lilla Ludderhuvud in till kronan och indelades på kavalleriet.

Karta över ägomätning vid Lilla Ludderhof 1749 upprättad av C J Wallberg. Lantmäteriet.

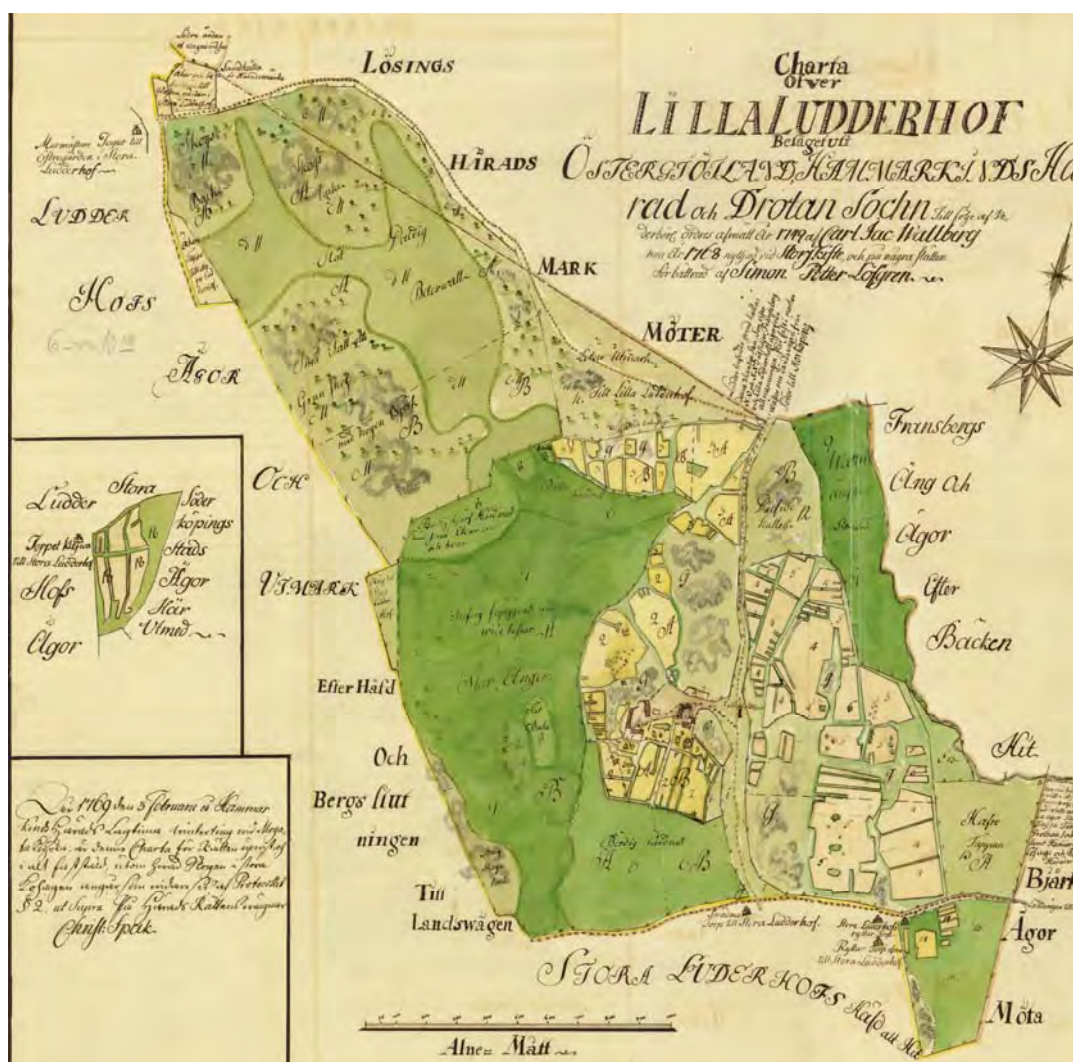
A är bostället och B är hästhemmanet. Utdrag ur karta från 1749.

Gränsmarkeringen var ofta en sten, som kunde beskrivas på detta sätt: "Ludderhufvuds grind kallas thenne 3.kantige Sten, som visar N.V och N.N.O, åtskiljer Frantsbergs och Lilla Ludderhofs ägor från almänningen. Står fast i marken väster om Landsvägen från Söder- til Norrköping." Utdrag ur karta från 1749.

På ägorna vid mätning 1749 fanns ett boställe samt ett hästhemman. "1/3 Cronohemman, indelt till Boställe för andra Corporalen vid LifCompagniet under Östgjöta Cavalleri" samt Hästhemmanet "Cronohemman (skatte) 2/3 bemelte Corporal på häst indelt." Till ägorna hörde också torpet Snörom och en backstuga. Vid jämförelse med 1650 års karta framgår att ägorna hade utökats med 1/3 mark med skog och åker. Boskapsskötsel pågick för fullt med betesmark för kalvar, några kor, oxar, lamm och hästar. Ägorna sträckte sig mellan Bäckan/Fransberg – Vennebergavägen (kallad Landsvägen) – Stora Ludderhof – Sandkällan. Området från Sandkällan och ner till Vennebergavägen kallas träffande nog Storängen. På andra sidan landsvägen fanns Stora Ludderhofs två rytartorp och "Smedens torp til Stora Ludderhof". Smeden fick mot avgift använda en liten täppa på Lilla Ludderhofs mark.

Det lönar sig inte att ta saken i egna händer. Det fick den borgare erfara som sålde en häst till bonden Svensson i Lilla Ludderhuvud. Hästen överlämnades annandag jul 1737, betalningen skulle erläggas senast juli året därpå och som säkerhet fick borgaren en revers. Bonden var dock tidigare skyldig pengar till såväl sin husbonde som flera andra och när borgaren fick veta detta fordrade han borgen av Svensson, som dock inte klarade av en sådan. I mars 1738 gick borgaren på eget bevåg till bondens stall, bröt sig in och tog tillbaka hästen. Han dömdes att återlämna reversen, ersätta foder för tio veckor och tre dagar samt betala böter och rättegångskostnader till bonden.

Karta över storskitte vid Lilla Ludderhof 1768 upprättad av S P Löfgren. Lantmäteriet.

Storskifte 1768: ”Lilla Ludderhof eller Ludderhufvud som det uti Jordeboken kallas är beläget 1/4 mil ifrån Norrköping i Söder, utmed Landswägen emellan bemelte Städer.” Bostället ägdes av Kronan och arrenderades av ”herr Hagvin (Håkan) Joh. Palmer” och hästhemmanet ägdes av ”Capitainen vid vestgiöta Dahls Regemente välborne herr Per Gustav Pfeif”. Det förstnämnda hade utökats med ytterligare två byggnader sedan 1749, eller i alla fall hamnat på kartan. Hästhemmanet hade förutom boningshuset tre byggnader bestående av stall och ladugårdar.

Varför heter det Mariehof?

Hovintendent Carl af Petersens gifte sig med Brita Maria född Boije och flyttade till Stora Ludderhof varvid Petersens 1780 bytte namn på gården till Mariehof efter hustrun Maria. Högvälborne friherren Gustaf Johan Funck stod som ägare till Mariehof när Baltzar von Platen drog igång sitt kanalbygge (1810-1832) och Mariehofs ägor skulle komma att delas, då det söder om gården belägna området skulle hamna på andra sidan om kanalen. Antingen skulle Götha Canals Bolag få bekosta en vindbrygga över kanalen för att Mariehof skulle kunna bruka marken eller ordna fram en annan landbit. Så kanalbolaget köpte Lilla Ludderhof av Kronan och den 5 juli 1814 fick Funck 2/3 mantal av gården som ersättning för jordförlusten av ägorna söder om kanalen. Det var därför logiskt att Lilla Ludderhof fick heta Lilla Mariehof. Det södra alternativet blev senare Karlsborg.

Familjen Fries tar över 1823

Baron Johan (Jan) Carl Adelswärd ägde Mariehof efter Funck fram till 1823 då krigsrådet högädle Fredrik Ulrik Fries köpte Stora och Lilla Mariehof. Under tiden som Funck renoverade sitt inköpta Bolltorp fick han bo på Lilla Mariehof 1831-1840. Han tog då dit sin flygel, men tyckte att akustiken inte fungerade tillfredsställande och byggde därför om och utökade takhöjden. Åren därefter hyrdes gården ut och när Söderköpings Tidning 1853 annonserade om en ny hyresgäst flyttade en av Söderköpings stora lantmätare Gustaf Emil Grewell in.

1878 – 1882 Uppfostringsanstalt/Idiothem

När Lilla Mariehof byggdes är oklart. Kanske är det en av byggnaderna från 1650 alternativt boställshuset eller hästhemmanet från 1749. I alla fall kom det att bli den första uppfostringsanstalten för sinnesslöa barn i Östergötland, då landstinget arrenderade gården. Ägare var då Nils Fredrik Fries.

Paradvåning byts till enklare gemak

Otto Fredrik Fries blev näste godsägare till Mariehofs egendom. Hans son bodde och fungerade som förvaltare på Lilla Mariehof, där ägorna sköttes av trädgårdsmästare och man senare anlade en handelsträdgård. År 1961 sålde Anna Fries (änka efter Otto Fredrik) vid 97 års ålder herrgården Mariehof till Lennart Wallberg, men hon behöll byggnaderna och handelsträdgården på Lilla Mariehof och bosatte sig där med sin familj.

1970 - 2012

Efter 147 år i släkten Fries ägo såldes fastigheten till familjen Eneström och har därefter köpts av först familjerna Westh/Hallik 1988, Ingrid och Lars Wallberg 1995 och från och med år 2000 står Gunilla och Åke Skogwik som ägare till Lilla Mariehov.

Förmansgården 1500-talet – nutid

Nutidskarta upprättad av Samhällsbyggnads-kontoret, Söderköpings kommun, 2012.

Förmansgården. Bilden tagen från E22.
Privat bild 2012.

Förmansgården kallades den tomt som låg på Hospitalets mark intill Lilla Bossgård vid Storån, söder om Hospitalskvarten och som senare bebyggdes med en bostad, som mest kom att benämnas hospitalslägenheten och Förmansgården – Villa Alvik vid Östra Rydsvägen.

Hospitalet

Beskuren från 1642 års karta av J Rogier. Lantmäteriet.

1500-talet – 1786

Under medeltiden fanns fyra inrättningar som bedrev hjälpverksamhet: Hospitalet, helgeands-huset, konventet och själagården. I mitten av 1500-talet slog Gustav Vasa ihop dessa sociala vårdinstitutioner till ett hospital, som förlades till Helgeandshusets forna område väster om Bossgård. Hospitalet lydde under borgmästare och råd samt stadsförsamlingen och var stadens största jordägare och hushåll. Dess uppgift var att ta hand om människor som var sjuka, dementa och utvecklingsstörda, eller dårar och fånar som man sa på den tiden, samt föräldralösa barn, alltså ett blandat klientel med enklast tänkbara vård men där Guds ord predikades. De som kunde, fick arbeta i köket eller med jordbruks- och ladugårdsarbete. Per Jonsson arbetade i fjorton dagar med att ”sätta upp” ett hus i ladugården och täcka ett annat. För detta belönades han med 1 1/2 tunna malt. Fattiga, sjuka och sängliggande som inte fick plats i hospitalet togs om hand av hushållen i staden och det var tur det för utfattiga jungfrun Cajsa Larsdotter som varje dag fick mat av välvilliga personer, bland annat en dag i veckan av borgmästaren själv.

Det var inte alltid gratis att få plats i hospitalet, fanns det tillgångar fick de betala. År 1610 hade Per tiggare från Vikbolandet beretts plats. Hans föräldrar hade nyligen dött och efterlämnat Per och hans bröder. Kvarlåtenskapen utgjordes av en ox, en ko, fyra får och två svin. Vid arvskiftet överenskoms att Per skulle få med sig oxen till hospitalet medan de andra kreaturen skulle fördelas mellan hans bröder. Oxen skulle överlämnas när den lite senare på hösten blev slaktfärdig.

”Fåne hotar anlägga eld:

Mitt under ett sammanträde med rådsturätten den 22 juni 1687 kom en fåne inspringande i rättssalen, svärande och skrikande att han ville ha sitt bröd i hospitalet. Byfogden och en av kämnärerna beordrades föra karlen till hospitalet, där han också hörde hemma. Han hotade då att tända eld på staden. Av den anledningen lät rådsturätten säga till hospitalets förman att sätta fånen i stocken, där han tillförende plägar sitta för sin yrhet och dårskap.” Ur Sankt Ragnhilds Årsbok 1985.

Redan på karta från 1701 finns en liten stuga utritad som ”bebos av mölnaren Åboer”. Dåtidsens mjölnare kallades ibland mölnare och åboer var brukare av arrendejord. Senare uppfördes på området mangårdar, ladugårdshus, bryggshus, åbyggnader och hospitalslägenheten Förmansgården. Utanför Hospitalet som även kallades Hospitalskyrkan låg en liten kyrkogård, där nuvarande E22 går. Vem vet hur många benknotor som grävdes upp vid först järnvägsbygget och senare vägdragningen? Hospitalet lades ner 1786 och verksamheten flyttades till Vadstena.

1787 – 1876 Förvaltare av hospitalets ägor

Serafimerordensgillet, en samling serafimerriddare, utövade högsta inseendet över hospital och vissa sjukhus i Sverige och hade ansvar för förvaltningen av hospitalets ägor.

Förmansgården

Beskuren från 1854 års karta upprättad av Gustaf Liunggren.
Kartan tillhör Söderköpings Kommunarkiv.

Häradshövding de Berg

Flera ämbetsmän följde varandra som hyresgäster på Förmansgården. En av dem var häradshövding Fredrik Adolf de Berg, som flyttade in år 1800. Ur Norrköpings Tidningar den 12 januari 1805: "Död i Landsorten: Att Häradshövdingen de Bergs och dess Frus Hedvig Sofia Gahns yngste son Carl John avled på Förmansgården nära Söderköping, den 11 Januari, klockan 8 om morgonen, 6 veckor gammal, varder härigenom Wänner och Anhörige tillkännagivet."

Fyra barn såg världens ljus i detta hus, där lille Carl John föddes den 20 november 1804, men inte fick behålla livet länge. Fredrik Adolf de Berg var häradshövding i Hammarkinds härad under åren 1795-1809.

Familjen Cöhler/Grefberg

Ur Norrköpings Tidningar den 14 maj 1809: "Så kallade Förmansgården, belägen i Drothems Socken nära intill Söderköpings Stad, tätt invid Sockenkyrkan och förbigående Landsvägen, utmed den vackraste delen av Söderköpings Å. Åbyggnaden består av Characters-Byggnad, innehållande inredda och väl målade samt ombonade större och mindre 5 alnar höga Rum och Sal samt Kök, Skafferier, Garderob, Contorer med flera bekvämliga inrättningar, 3 stycken oinredda Rum, 4 stycken med Kakelugnar försedde Våningsrum, Brygghus och Vindar. Flygelbyggnaden innehåller Stall, Fåhus med Vedbod, Spannmålsvind; särskilt finnes Källare-Byggnad. Tillträde kan ske i Höst."

År 1811 flyttade kronofogden i Hammarkinds och Skärkinds härad Carl Gottlieb Cöhler in i Förmansgården tillsammans med hustrun Wilhelmina och deras tre barn. I kontraktet ingick trädgård och halva frälseutjorden Tyketorp. Fem år senare köptes också halva hospitalskvarnen. Familjeskaran utökades 1813 då dottern Pauline föddes. Carl Gottlieb dog på Förmansgården den 26 november 1826. Pauline blev kvar i föräldrahemmet och gifte sig senare med rådmannen och stadsnotarien i Söderköping Lars Gustaf Grefberg. Med honom fick hon dottern Laura, sonen Gustaf Fredrik Alfred, som föddes på Förmansgården den 13 november 1842 "kl 7 på morgonen då det ringde samman till ottesången" samt sonen Ernst Wilhelm 1845, även han född i hemmet. Sonen Gustaf blev vid 28 års ålder rådmän i Söderköping och därmed den yngste rådmannen i Sverige. I hushållet ingick fortfarande Paulines mor Wilhelmina. Barnens far Gustaf dog på Förmansgården 1846 och den 29 december 1848 utmättes fastigheten. På sexton kappland mark fanns förutom bostaden och diverse uthus en trädgård med många fruktträd och bärbuskar. "Lägenhetens egentliga värde består i dess vackra åbyggnad med läge invid Söderköpings stad."

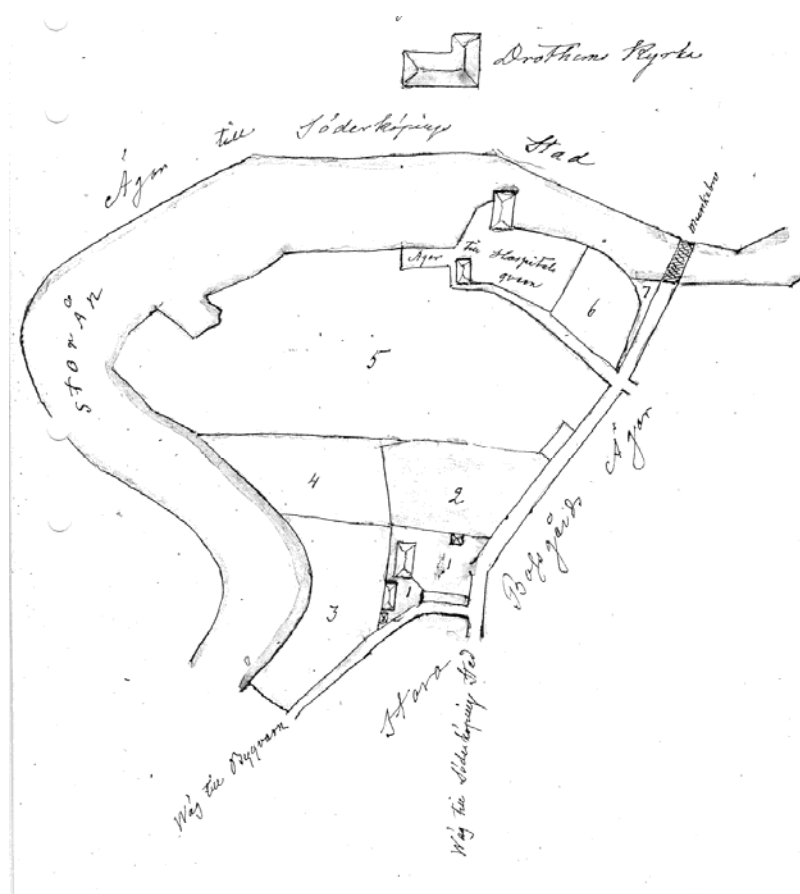
Epidemier

När familjen Grefberg flyttade ut överlät Serafimerordenssällskapet besittningsrätten på Förmansgården till provinsialläkare Böttiger. Det saknades ett riktigt sjukhus när epidemierna bröt ut under mitten av 1800-talet och då användes bland annat lägenheten som sjukstuga.

”Recept” infört i Söderköpings Tidning 1853. ”Skyddsmedel mot koleran: Ett enkelt medel, hvars nytta bekräftats af flerfaldig erfarenhet är att bära en enkel, handstor kopparplåt i silkesband på halsen, så att plåten kommer att hänga närmast hjertgropen. Det säges att inga kopparslagare dött i koleran.”

1863 Landstinget tar över

Doktor Böttiger löstes ut och fick flytta till annat boende när landstinget köpte lägenheten med tillhörande uthus 1863. Den gamla läkarbostaden byggdes om till lasarett med plats för trettio patienter och blev klar 1865. Uthuset reparerades och användes bland annat som likrum. Sköterskor, syssloman och en dräng anställdes. Dessutom fick området norr om fastigheten, 1/8 mantal Lilla Bossgård, avstå från mark som behövdes för det blivande lasarettets behov och därmed utvidgades Förmansgårdens ägor till att omfatta en trädgård utmed landsvägen samt mark ända ner till ån bestående av åker och den så kallade Mönsterduken, ett grönområde med gräsvall och trädplantering.

Beskuren från ”Karta öfver Hospitals Lägenheten Förmansgården och ägorne till Hospitalshemmanet 1/8 Mantal Lilla Bossgård uti Drothems socken Hammarkinds Härad och Linköpings Län”, upprättad 1863 av G E Grewell. Kartan tillhör Landstingsarkivet.

1. Byggnadstomt, 2. Trädgård, 3. Den så kallade Mönsterduken,
4. Lilla Bossgårds åkergräde, 5. Åker jemte åvallar, 6. Åkerland.

Funderingar på nytt lasarett

Förhållandena blev efter en tid bristfälliga, platserna räckte inte till och landstinget började titta på områden för att uppföra ett nytt lasarett. Platsen mittemot Sankt Ragnhilds Brunn inspekterades, likaså undersöktes ett område vid Hammarspången och vid Drothems Församlings Kyrkogård, men man bedömde att läget så nära kyrkogården skulle få skadligt inflytande på lasarettshjonen. Till slut fastnade man för Bossgärdet intill Bykvarn, granne med Förmansgården.

1882 – 1926 Idiothem/skola

Det nya lasarettet stod klart 1881 och därmed löste sig situationen för de sinnesslöa, eller idioterna som man sa på den tiden, och de kunde flytta in i Förmansgården 1882. Det var nu nästan 100 år sedan hospitalet flyttades till Vadstena och nu var de behövande tillbaka i Söderköping.

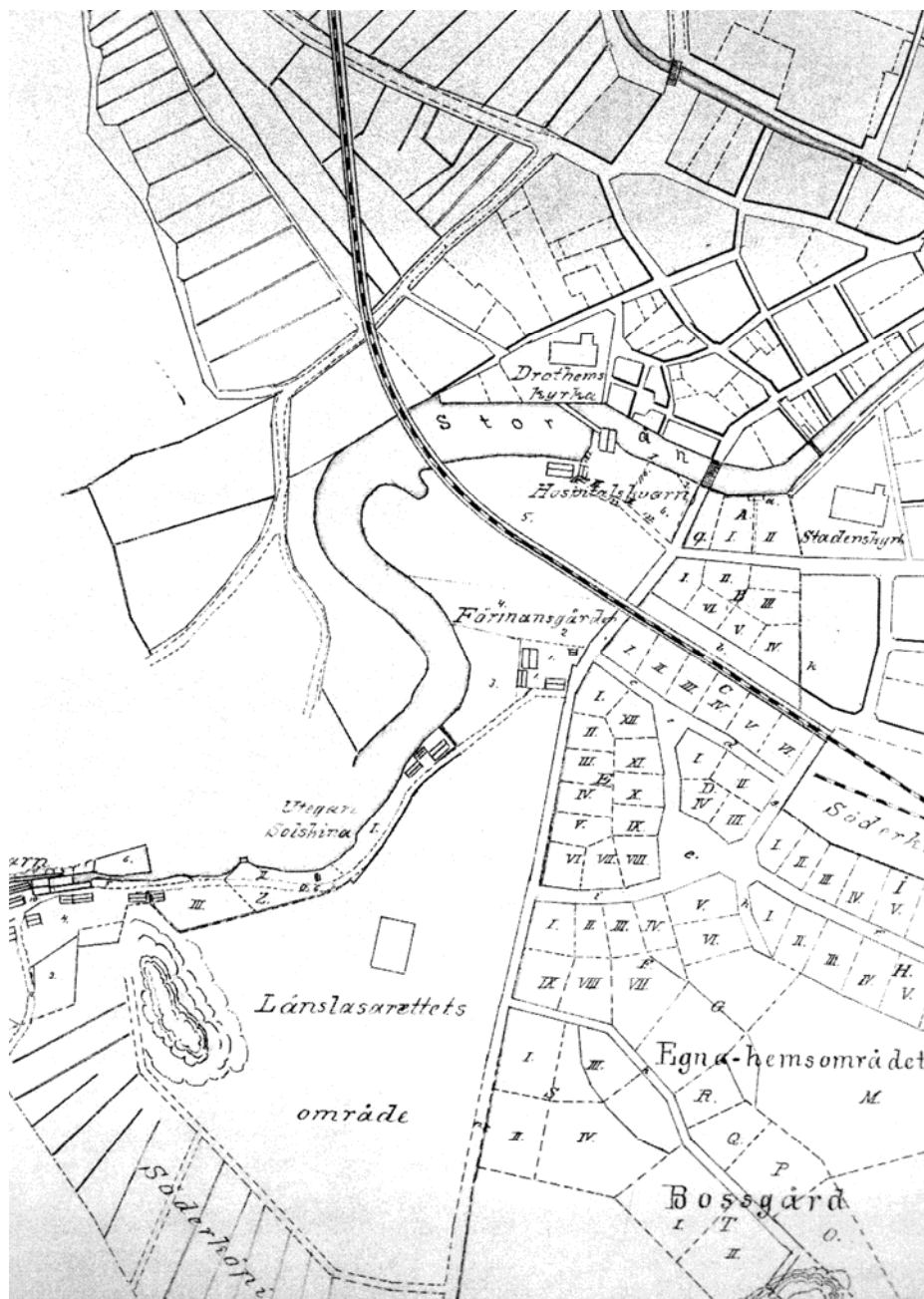
Arrendatorn på Lilla Bossgård

Det gällde att veta var tomtgränserna gick annars kunde det gå som för bruksinspektören Wallbäck, ansvarig för Hospitalskvarnen. Han stämde av sin granne, som arrenderade jorden på Lilla Bossgård av Kungliga Serafimerordensgillet. Arrendatorn ansåg att Wallbäck hade tagit jord från Lilla Bossgårds ägor och kört bort den ena skottkärran efter den andra för att laga hospitalskvarnens damm vid ån, varvid jordras förekommit intill Lilla Bossgårds hus. En rättegång började den 14 juni 1870. För 1/8 mantal Lilla Bossgård inställde sig Herr Hospitalssysslomannen och Riddaren J. Jakobsson samt arrendatorn till nämnda hemman Sven Peter Svensson och för Hospitals- och klosterkvarnen deltog Herr Bruksinspektören A.F. Wallbäck. Processen började och vittnen kallades in. Enligt ett vittne var det 20-25 kärror. Fin matjord var det också och en kärra jord betingade ett pris av en riksdaler och 50 öre. Det blev ett segdraget ärende där parterna till slut nådde förlikning den 13 juli 1871. ”Alla hittills förda rättegångar och tvister om denna rågång warde helt och hållet nedlagda, utan ersättningsanspråk å någondera sidan.” Rättegångskostnader och arvode till lantmätare fick de dock betala. I november samma år blev rågången reglerad för att undvika fler missförstånd.

Enligt kontrakt den 18 februari 1882 utarrenderade ”Styrelsen för Östergötlands uppfostringsanstalt för sinnesslöa barn” trädgården och dithörande park vid Förmansgården till skomakaremästaren S P Svensson i Lilla Bossgård. Samme Svensson som varit i dispyt med bruksinspektören på hospitalskvarnen. År 1883 skedde rågång och ägoutbyte mellan Hospitalshemmanet Lilla Bossgård och Förmansgården, då landstinget ville förlänga gångbanan utanför Förmansgården med en tio fot bred gångbana fram till Munkbron. Marken som tillhörde Lilla Bossgård byttes mot två höga jordsträngar belägna mellan tomtgränserna och därmed förlorade anstalten sina så kallade lök- och orangerisängar. Lilla Bossgård tillhörde kronan/staten och arrenderade gjorde fortfarande Svensson. Det enda han begär är att få köra över gångbanan vid skördetid. Var Svensson tog vägen när landstinget köpte Lilla Bossgård 1890 förmåler inte historien.

Järnväg och Egnahemsområde

År 1906 drogs järnvägen över området. Förmansgården låg från början utanför stadsplanerat område, men 1918 avfördes den från Drothems socken och ingick i Söderköpings Stad. På andra sidan Stora Landsvägen, numera Östra Rydsvägen, började åkrar och ängar ersättas av ett Egnahemsområde med nyuppförda villor.

Länslasarettet samt Förmansgården med järnvägens sträckning samt de planerade Egnahemsstomterna. Beskuren från karta upprättad av J E Bergwall 1913. Kartan tillhör Söderköpings Kommunarkiv.

1926 – 1931 Tillfälligt skyddshem och försäljning

Att en sinnesslöanstalt skulle byggas på Storängen var man på det klara med redan 1922 och skolbarnen på Förmansgården flyttade dit 1926. I Kalbo fanns det ett skyddshem för flickor och Skyddshemsstyrelsen hade diskuterat att flytta skyddshemmet i Kalbo till Broby i Söderköping, men först skulle Brobyhusen byggas om. Medan förhandlingarna pågick brann byggnaden på Kalbo ner, det blev bråttom med flytten och därför fick tjugosex flickor och fyra lärarinnor flytta in provisoriskt på Förmansgården. När Broby skyddshem stod klart övervägde landstinget först att använda Förmansgården som ålderdomshem, men beslutade senare att den skulle säljas. Fastigheten avstyckades och marken norr om järnvägen köptes 1928 av kötthandlare Karl Johansson och hans maka Agnes, men såldes 1937 till Söderköpings Stad. Den övriga marken söder om järnvägen utom hospitalslägenheten sålde landstinget till Söderköpings Stad den 18 mars 1935.

1931 – 1957 Landsfiskalen

Den 8 september 1931 upprättades köpekontrakt mellan landstinget och landsfiskal Lindell på hospitalslägenheten. Lindell bodde tillsammans med sin hushållerska fröken Jacobsson. Nedre botten inrymde hans expedition medan resten av bottenvåningen hyrdes ut. En trappa upp fanns matsal, vardagsrum och herrum, med stora skjutdörrar som kunde öppnas upp vid behov så att hela våningen blev ett enda stort rum. Bredvid låg ett litet kök, serveringsgång och en sängkammare. Högst upp låg sovrum.

I ladugården fanns ett par kor och boende i egnahemsområdet på andra sidan Östra Rydsvägen som var bekanta med Lindell kunde få köpa mjölk av honom. När han inte åkte omkring i en liten vagn förspänd med häst sågs han spankulera i staden med sin promenadkäpp. Om han ville komma till tals med någon knackade han inte på dörren utan använde sin käpp och slog på fönsterblecket. När andra världskriget bröt ut ville landsfiskalen freda sig mot eventuella luftangrepp och byggde ett skyddsrum på tomten. Det låg upphöjt på en kulle, där Alvikshuset ligger idag.

Landsfiskaler var både polischefer, kronofogdar samt åklagare och behövde sätta sig i respekt hos allmänheten. Lindell var inget undantag och det blev många dispyter. En gång gick det nästan till handgripligheter när han skulle göra utmätning av en bondes ko. Han överklagade då och då stadens beslut och anmärkte också på hur bland annat sotarmästaren skötte sitt jobb. Innanför staketet på Förmansgården gick Lindells vakthundar och en av dem låg ofta på kontoret. Ifall någon affärsförbindelse inne på kontoret inte förlöpte som landsfiskalen önskade, gick han ut ur rummet men lämnade kvar sin hund som var fostrad att inte släppa ut någon genom dörren och där fick den stackars personen genomlida tiden tills Lindell kom tillbaka. Man får väl ändå hoppas att affären avlöpte till belåtenhet för alla parter.

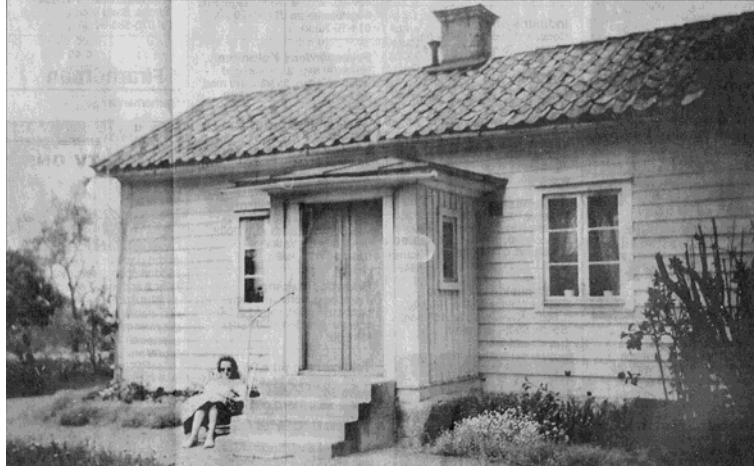
Landsfiskalen bodde i huset intill sin död 1954. Enligt testamente tillföll hälften av fastigheten hans mångåriga husföreståndarinna och den andra hälften till Lindells bröstarvingar. Fröken Jacobsson bodde kvar i huset fram till april 1957, då fastigheten såldes till Söderköpings Stad. En del byggnader på området revs med åren och boningshuset byggdes om.

Förmansgården före och efter ombyggnad.
Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

1957 – 2012

Efter avstyckning såldes Förmansgården i oktober 1957 till Henning Westergren. Han bodde inte där själv men hyrde ut huvudbyggnadens lägenheter samt flyglarna. Den östra flygeln hyrdes av Folke och Astrid Karlsson, men efter cirka ett år fick de flytta ut, då flygeln skulle rivas för att ge plats åt nuvarande bostadshus och de hyrde då bottenvåningen av Westergren.

Astrid Karlsson i solen utanför flygelbyggnaden.
Bildens införd i NT under "Den gamla bilden" i februari 2005.

Bostadshuset på Alviksgatan. Bilden är tagen utanför villa Alvik ner mot E22 och Hospitalskvarten. Privat bild 2011.

Delar av den gamla trädgården och mark på Lilla Bossgård togs i anspråk när den smalspåriga järnvägen försvann 1966 och ersattes av riksvägen, dåvarande E15. År 1976 köpte makarna Karlsson fastigheten, men vid förrättning framkom att den västra flygelbyggnaden till viss del även låg på angränsande fastighets mark och den revs för att ge plats åt först Kusthälsan och senare hotell Laurenti.

Av de ursprungliga ägorna återstår bara den tidigare hospitalslägenheten Förmansgården - Villa Alvik. På den plats där byggnaden ligger fanns 1776 på exakt samma plats "en mangård till sysslomannen" samt uthus och trädgård. Om inte mangården rivits kan vi alltså utgå från att huset som står kvar än i dag är byggt senast 1776.

Broby 1300-talet – nutid

Nutidskarta upprättad av Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun, 2012.

Det gamla arbetshemmet, Brobyvägen 7.
Bilden tagen från Brobyskolan. Privat bild 2005.

Broby tillhörde Drothems socken i Hammarkinds härad och kallades Brobygårdet. Det låg väster om Söderköping och granne med staden. Till Brobygårdet hörde även Broby Stentäppa och Renbomstäppan, mest kallad Renbomslyckan. När kanalen byggdes förlorade många jordägare sin mark och de fick bland annat ersättningsmark på Renbomslyckan som vid ägobyttet 1812 därför kom att tillhöra Söderköpings Stad.

1328 – 1642

Det var en gång för länge sedan, närmare bestämt på 1300-talet, som Broby nämns i historien. Valborg Jonsdotter upprättade 1328 sitt testamente, där hon skänkte bort diverse ägodelar bland annat sin gård Broby till en kvinna vid namn Helmborg Beggina. "Walburgis i Broby" dog 1344.

Riddaren Erik Karlsson (Örnfot), vars moder Märta Turesdotter hade skänkt bort en del av Broby till Helgeandshuset, bytte 1380 nästan allt vad han ägde i Bossgård för att få tillbaka den delen i Broby. Märta hade fått egendomen genom arv från sin far riddaren Ture Kettilsson (Bielke).

Det råder delade meningar om det Broby gård som nämns, men i gamla handlingar från 1461 finns i alla fall Broby gård noterad. År 1547 är det "en utjord i Drothem" och 1550 finns "Broby by – en gard liggandes ij broby wed Surköping". Lantmätare Rogier fick 1642 i uppdrag att göra "Geometrisk Calculation och Beskrifning Till den charta som öfver Söderköpings åker och äng så Frälse som Skatte, Krone, Arf och Egen jord, efter Kongl^a Maijt^s befallning." Där framkommer bland annat att Mats Sigfridson arrenderar "kronojord af Broby ägor" och fick för detta "skatta" med sexton tunnor säd och fyra lass hö. Kronojord tillhörde staten men arrenderades ut. Skattejord var böndernas egendom, vilken de också fick skatta för.

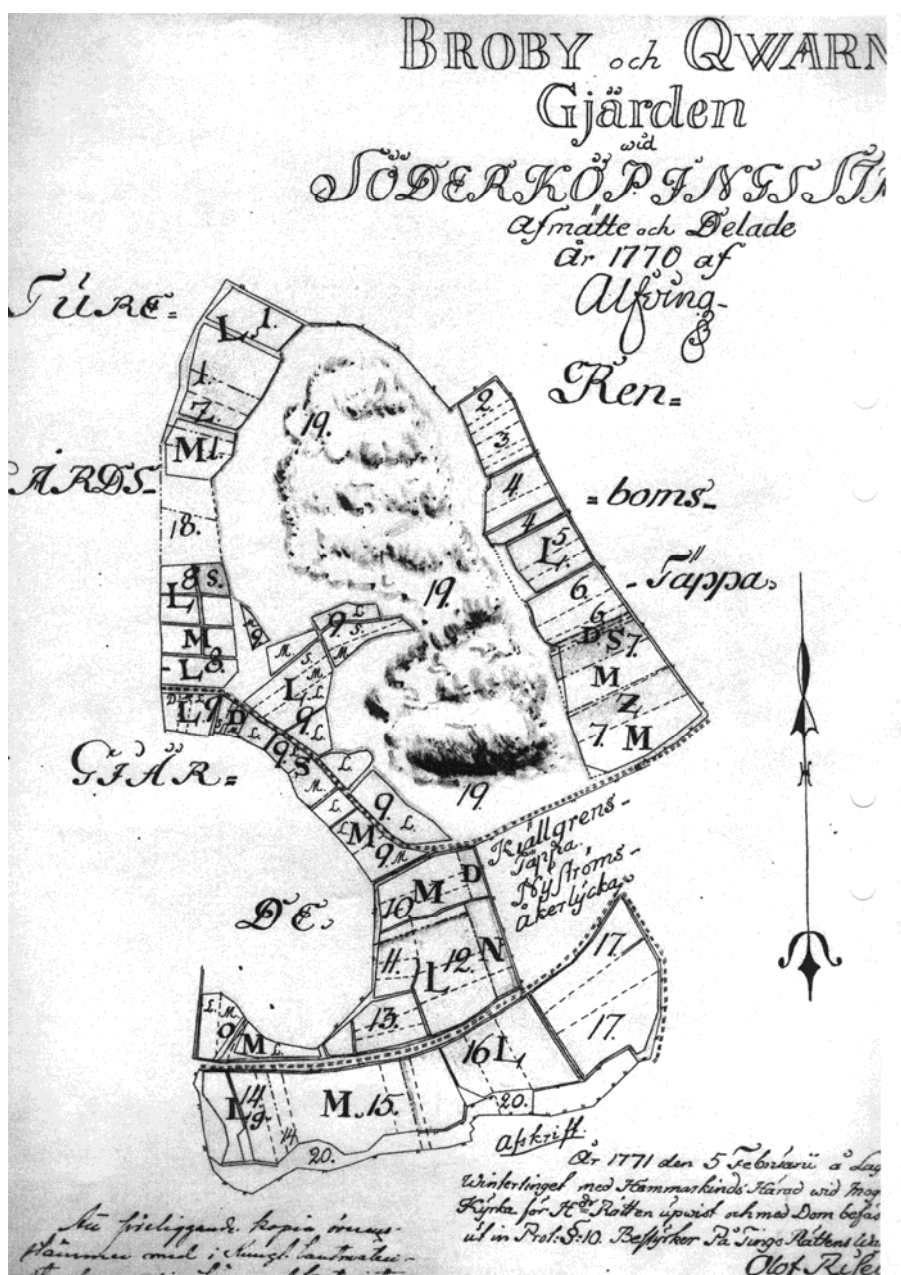
Dragoner i Söderköping

År 1676 inkvarterades dragoner i Söderköping med logi och stallplats. Detta skedde bland annat hos borgmästare Mogateus på Broby gård. En dragon fick logi, men hade inte fått någon häst och blev därför inte insläppt i stallen. Stärkt av öl störtade han med sina kumpaner in i borgmästarens frus sovrum, där hon låg och nyss hade fött barn. När dragonen ville slita åt sig en dryckeskanna på ett bord invid sängen höll fru Mogateus emot så hårt att hon föll ner på golvet och svimnade. Barnmorskan sprang till grannen, barnen grät och folk från staden kom

tillskyndande. Borgmästaren tillkallade borgargardet som enligt utsago skulle medföra ammunition. Den löjtnant som hade ansvar för dragonerna tolkade Mogateus agerande som landsförräderi och angrepp på kungens armé. Upproret kunde dock slås tillbaka, men borgmästaren stängdes av från sin tjänst i åtta månader. Under den tiden hann han få ekonomiska problem. 4 000 daler kopparmynt var han skyldig. Han fick låna pengar, men dessa hade ännu inte betalats tillbaka vid hans död.

Broby och Qvarngjården, där många ägde eller arrenderade mark

"Afhyste Hemmanet Broby" nämns 1702. Vid ägodelning 1759 ägs 1/8 av Lilla och Stora Kvarngården uti Brobygården samt några markbitar vid "Renbomslöckan" av handelsmännen herrar Pehr och Nils Östergren. Ägorna var dels arv efter rådmän Arrenius, dels mark som de köpt av madame Catharina Rebecka och herr Carl Johan Bergklint. Herrar Östergren ville dela upp ägorna mellan sig i all välmening. Stora Kvarngården låg söder om den då kallade Hammarspångsgatan och Lilla norr om.

Karta upprättad 1770 av P Alfving. Kartan tillhör Söderköpings Kommunarkiv.

Vid storskiftet 1770 på "Broby och Qvarngjården" benämns nuvarande Brobyvägen för "Hammarspångsvägen". Längst ned vid nuvarande E22 låg Broby Stentäppa. Området norr om Hammarspångsvägen kallades Brobygården och bergen kallades för just "Broby Bergen". Området skiftades mellan välbärgade och betydande män. "Rådmannen Högaktad Herr Hans Lindstedt, Garfwaren Noack Dandanell, Snickaren S. Setterman, Borgaren Nils Lundgren, Organisten Johan Siögren samt kopparslagaren Carl Nyström tillika med Rusthållaren Carl Millerus på Idingstads Rusthåll och Furingstads Socken, vilka alla i bemålte gården del äga." Herrar Östergren nämns inte överhuvudtaget. Däremot nämns vid laga delning 1801 Herr Baron Falkenberg, mjölnaren Måns Nilsson i Bykvarn, trädgårdsmästare Ekborgs änka och magister Olof Boström som ägare till åker i Brobygården och mjölnaren Nils Nilsson i Hammarspången som jordägare till åker på Kvarngården.

Upphittat spädbarn

Området vid Broby och utmed ån, där sinnesslöanstalten senare kom att ligga ägdes av Nils Lundgren, Carl Millerus och inte minst rådmann Lindstedt. I denne rådmans förstuga påträffades för övrigt en juldag 1791 klockan 8 om aftonen ett levande flickebarn. Husbönderna i varje hus uppmanades att undersöka huruvida något tecken kunde röja modern och om någon vägrade skulle stadsfiskalen skriva upp dem och rapportera. Ifall modern hittades framgår inte, ej heller hur det gick för barnet, men trädde inte modern fram kanske ett barn på den tiden hamnade på det fattighus, som byggts 1778 på Broby gårde.

Det luktade illa

En man vid namn Rydberg blev 1810 kallad till stadsfiskalen anklagad för att ha grävt ned en häst så illa att huvud och fötter stack upp vid gångstigen i Broby gårde. "R åläggs att före slutet av morgondagen nedgräva hästen, så att stanken upphör. Vidare får R ej gräva ned kadaver annat än på anvisad plats. Vidare får han ej ta emot kreatur från landet för avlivande. Vidare förbjudes han utföra eller befatta sig med någon orenlighet dagtid. Stadsbor, som det oaktat ålägger R något dagarbete av ifrågavarande art gör sig förfällna till vite med 1 riksdaler och 32 öre." Mannen slapp spöstraff och kom undan med en varning.

Herrarna på Broby

Byggmästare Nils Petter Andersson, allmänt kallad NP, ägde förutom Hammarspångens kvarn även mark i Broby. Vid ett ägobyte 1859 ville NP utöka sin areal runt kvarnen och avstod mark vid Brobygården till handlare Engström. Den intilliggande marken, som tillhörde Engström och Västra Husby Fattigkassa, fördelades så att jord kunde frigöras till Hammarspången. Det framkommer inte hur mycket mark NP och hans förfäder förfogade över vid Broby i början och mitten av 1800-talet eller när Broby gård byggdes. Ägoförhållandena skiftade avsevärt från år till år men vid gränsdragning av Söderköpings Stads ägor 1880 står NP som ägare av Broby.

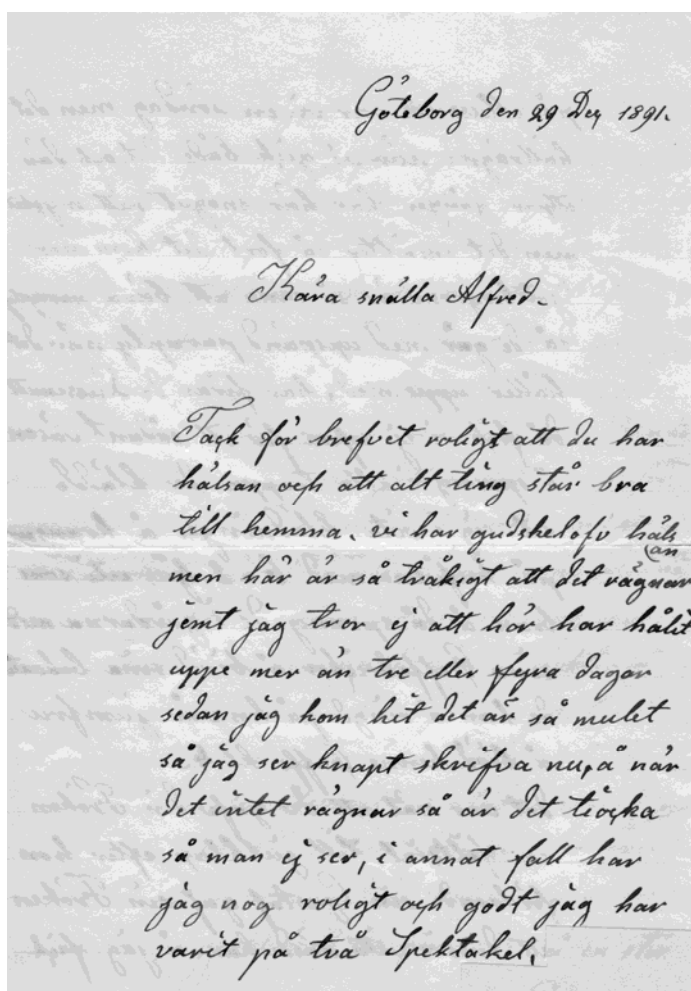

Broby gård med flyglarna. Troligtvis taget i slutet av 1800-talet/början av 1900-talet. Privat bild.

Familjen samlade utanför Broby gård.
Troligtvis taget i slutet av 1800-talet/början av 1900-talet. Privat bild.

När NP dog den 23 april 1891 ärvde sonen Alfred Nilsson tillsammans med sin bror Gustaf och system Clara Sandborg, gift med Leonard Sandborg, egendomarna Broby och Hammar-spången. Efter faderns död skedde skriftväxling mellan Alfred och brodern Gustaf, boende i Göteborg, om affärsuppgörelser och gårdens fortsatta drift. I breven framkommer också omsorgen om att deras mor Clara Mathilda (Thilda) ska få ett värdigt och ekonomiskt liv på ålderns höst. Alfred hade hand om gårdens skötsel och djurhållning. Fredagen den 14 maj 1897 stod det att läsa i Östergötlands veckoblad Östgöta-Posten N:r 20, att Alfred fick tredje pris för sina kor av blandad ras vid detta års nötkreaturpremiering vid Bjärka-Säby. Alfred tog senare namnet Hammar.

Brev till Alfred från Moder Thilda, där hon också skriver om Lucia-firandet.

”Göteborgarna är så vana att bära paraply så de går med upspänd paraply när det håller uppe med, här firar de Lussenatt då fick vi ej sova för ett sådant väsen å spring i alla trappor de klädde ut sig i vita klädningar å kransar på hufvena med 6 a 8 ljus uti som bran å då sprang de i gårdarna med sina Caffebriockor å biöd sina bekanta de kom å ringde på hos vår jumfru å biöd henne Caffé kl 4.”

Ur privat brevsamling.

Utdrag ur brev från Gustaf i Göteborg till Alfred den 22 december 1891:

”Broder Alfred!

Mamma och jag sända Dig härmed de bästa önskningar om en god och fredlig Jul. I söndags voro vi på teatern och sågo 'fru Venus', som är en mycket vacker dekorationspjäs. Eljest har vi just ej varit ute mycket, ty det har varit ruskigt väder hela tiden sedan mamma kom hit. Vi få väl framdeles resonera litet om arrendet till våren och äfven böra vi komma öfverens med Mamma om, hur mycket hon skall ha årligen till sitt underhåll, så vi få den saken klar och bestämd, hvilket blir lugnast för henne. Som jag hörde, att Leonard var motvillig att underskrifva skuldförbindelsen till mig såväl som kreditivet, vore nog bäst, om det för framtiden kunde undvikas. I själ och hjerta önskar han nog, att det kunde sälgas ju förr dess hellre, och skulle han yrka på arfskifte, blir det nästan tvungen sak. Det är derföre af vigt att göra riktigt klart för sig, hvilket å alla håll och från alla sidor sedt kan bli fördelaktigast, och ej genom onödigt kif försvåra saken. För oss ifråga vore det minst bekymmersamt, om det såldes, men för Dig, antar jag, det är bäst, om vi ha det kvar, och bör äfven det vara något afgörande vid arrendets bestämmande.

Din broder Gustaf.” Ur privat brevsamling.

Redan här kan oenighet om gårdens skötsel märkas mellan arvingarna. Modern bodde en tid kvar hos Alfred på Broby i två rum på vinden, men dog i Göteborg hos Gustaf.

1906 - 1928 Sinnesslöanstalt - Arbetshem och Asyl/vårdhem

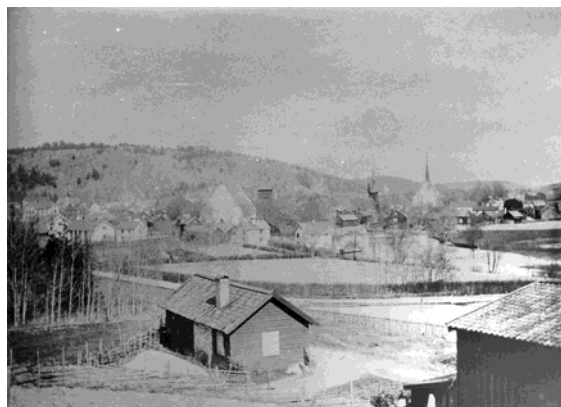
Så småningom löste syskonen ut Alfred och den övriga familjen sålde den 29 oktober 1906 Broby gård med befintliga åbyggnader, tjugo tunnland åker, fyra tunnland skogs- och hagmark samt Hammarspången till landstinget, som behövde marken för att inrätta en anstalt för sinnesslöa med arbetshem och asyl/vårdhem. Verksamheten upphörde 1928 när Storängen byggts.

Lilla Fridhem och Rehnbergs smedja

På Brobyområdet låg också Lilla Fridhem och en smedjebyggnad som landstinget köpte. Lägenheten Lilla Fridhem hyrdes ut för 200 kronor/år. Smedjebyggnaden köptes via auktion 1907 av sterbhuset efter spritfabrikör Erik Rehnberg. I ladan stod vid bouppteckningen fortfarande kvar tre stora jäskar och i smedjan en kolkvarn för filtrering av sprit. Rehnberg var känd genom sitt östgötabrännvin, men också för sina historier och olika påhitt. Enligt rykten hade han rävar tjudrade vid hundkojorna på sin gård.

Familjen Johansson framför Lilla Fridhem.
Fadern var skomakare på Brobyanstalten.
I bakgrunden Stora Fridhem.

Rehnbergs smedja och lada.

Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

En lång vinter

Den 23 augusti 1909 började en långdragen process. Det skulle förrättas laga skifte på alla ägorna till Broby utjord. Vid storskiftet 1770 hade inte Brobybergen tagits med och det skulle nu rättas till. Markägare var Östergötlands Landsting, Drothems församling och handlanden C.A. Pettersson i Wallby. Som god man närvarade Alfred Hammar.

Protokoll från den 29 november 1909: ”Med anledning därav att till dagens sammanträde snöfall inträffat och otjänlig väderlek således var rådande i och för undersökningar om råstenars befintlighet och läge, vore samtliga delägare ense därom att förrättningen skulle uppskjutas till nästa vår.”

Det blev en lång vinter för nästa möte kom inte till stånd förrän 14 år senare. ”År 1923 den 8 oktober inställde sig undertecknade distriktslantmätare å Söderköpings stads Rådhus för att fortsätta handläggningen av det vid sammanträdet den 23 augusti 1909 påbörjade laga skiftet i Broby utjord.”

Ny ägare efter Pettersson var Filip Karlsson. Han utseddes till något så fint som ”hantlangningsföreståndare”. Innan förrättningen var genomförd fick inte någon ”flåhacka eller skumplöja och därefter bränna jorden eller bortföra matjord”. Den 1 mars 1926 godkändes och avslutades förrättningen. Marken vid nuvarande Broby bestod då av åkrar, ängar, skogsmark och Brobyberget. Vid anstalten låg en klunga byggnader bestående av asylen, arbetshemmet, ladugård, loge, svinhus, vagnbod, flygel inklusive bod, ett gödselhus och nere vid ån ett badhus med tvättbrygga.

1931 Broby blir Skyddshem

Landstinget godkände 1931 uppförandet av Broby Skyddshem för ”vanartiga” flickor i gamla arbetshemmet och asylen med plats för trettio flickor och tolv anställda. Husen byggdes om och i den östra flygeln inrättades skolsal, gymnastiksal, mangel- och strykrum, vävsal samt på vinden en torkvind och ett gästrum. Kostnaden för byggnadsarbetena stod landstinget för och Skyddshemsstyrelsen arrenderade. Landstinget sålde Broby skyddshem 1942 till staten och 1949 byggdes en rektorsbostad och ett mindre bostadshus för lärarinnor och husmödrar. Undervisningen skedde från början i skolsalar i de gamla byggnaderna men 1950 byggdes en skol- och gymnastikbyggnad på andra sidan vägen och 1963 en skolpaviljong. I och med skolans tillkomst benämndes byggnaderna elev- respektive skolhem. Överbyggnaden på asylen och tidigare Broby gård revs och en byggnad av trä uppfördes på den gamla grunden.

Det gamla arbetshemmet. Bilden beskuren.
Tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Arbetshemmet efter ombyggnad.
Privat bild 2012.

Skyddshemmet med den nya överbyggnaden. Våningarna innehöll bl.a. tre sovsalar för 25 flickor, tvätttrum, två isoleringsrum, matsal, ekonomilokaler och personalrum. I källaren tvättstuga och matkällare. Fönstren på botten-våningen är fortfarande samma som vid nybyggnationen 1908.

Vanartiga flickor

Vad var då "vanartiga" flickor? Vanarten kan ha bestått i grövre brott, men i folkmun sa man också att det var flickor som helt enkelt blivit gravida i alltför unga år och så var det kanske under 1930- och 1940-talet, men senare var det ofta uppstudsiga flickor som skolkade i skolan och inte kunde anpassa sig i samhället. De flesta kom från en otrygg hemmiljö, där de senare placerats i barnhem och/eller fosterhem. Flickorna var från tolv år och uppåt och skulle vara kvar tills de slutade folkskolan och det var myndigheterna som avgjorde vilka som skulle omhändertas. Flickorna kunde bli hämtade på sin hemort och först få sitta i en cell hos polisen i ett eller två dygn innan civila poliser körde dem till Broby. Det gamla arbetshemmet kallades "Säkerhetsboende 1". På andra våningen bodde de flickor som ansågs svåra och alltid med personal närvarande. På nedre våningen fanns rum för personalen, matsal och expedition. Om flickorna inte hade skött sig blev de inlåsta på sitt rum och fick inte ens gå till skolan. Måltiderna intogs på rummet och de släpptes bara ut för en liten rast, en på förmiddagen och en på eftermiddagen samt något toalettbesök. Potta fanns under sängen. Under ett år kom en del att sitta inlåsta i stort sett hela tiden på grund av många rymningar och att de var uppkäftiga. I före detta asylen bodde de flickor som skötte sig bättre. Ibland fick de gå ner till staden, men aldrig utan personal, lördagar kl. 16-19 och söndagar 17-19.30. De som var inlåsta fick däremot aldrig följa med. I skolan fanns skolbespisning, gymnastiksal och lärosalar, där flickorna läste de vanliga grundskoleämnena samt praktiserade i slöjd och hemkunskap. Brobyflickorna var "Söderköpings attraktion". De badade nere i ån i det inte alltför rena vattnet och då låg pojkar från stan i buskarna och kikade. Klart att grabbarna tyckte det var spännande och ibland smög de fram på baksidan och pratade med flickorna genom fönstren på andra våningen.

På skolhemmet rådde en sträng disciplin så det var inte konstigt att några ibland tog chansen att slå sig lösa. Ibland kunde de boende runt omkring se hur flickorna gömde sig bland buskarna nere vid ån och personalen gick och letade efter dem. Flickorna kom från olika delar av Sverige och längtade naturligtvis hem, så de rymde på klassiskt vis genom att binda ihop lakan och fira sig ner från andra våningen eller också stal de en stege, som de gömde tills de fick möjlighet att använda den och klättra ut. De passade även på att rymma när de var på väg till skolan genom att slinka ut genom någon bakdörr och springa genom skogen till Linköpingsvägen. Där fick de ligga i buskarna och trycka medan polisen körde fram och tillbaka för att leta efter dem. Sedan gick "rymmarna" ut på Norrköpingsvägen och liftade, ibland ända ner till Skåne.

Egentligen var det inte något större fel på flickorna utan de hade bara hamnat snett i livet. Efter skolgången fick de flesta arbete, någon blev kvar i Söderköping, medan de riktigt besvärliga fick fortsätta på någon sluten inrättning, vilket satt djupa spår och de har känt skam. "Tänk att man för skolkning i skolan blev satt på uppfostringsanstalt!" Många fick trots allt ett bra liv med arbete, barn och barnbarn. I en "Ansökan om inträde" till Storängens Sinnesslöanstalt fanns en notering om att "Modern är Brobyflicka". De blev alltså "märkta" av sin vistelse i skolhemmet och deras barn kunde också bli placerade på institution.

Den 30 juni 1970 lades elev-/skolhemmet ner. De flickor som bott där flyttades till Folåsa skolhem eller till lägenheter.

1974 – 2012

År 1974 skedde avstyckning från fastigheten. Staten ville sälja den gamla asylen, ena flygeln och lärarbostaden, men elevhemmet ville de behålla tills vidare. Lärarbostaden hyrdes ut, flygeln användes som förråd och den gamla asylen köptes av Sven Gunnar

Hultgren. Söderköpings kommun köpte skolbyggnaden med tillhörande paviljong på andra sidan vägen för att inrätta en grundskola för låg- och mellanstadiet, Brobyskolan, och elevhemmet köptes med tillträde den 1 september 1979 och blev fritidshem. Delar av den övriga fastigheten revs 1982, bland annat logen, vagnboden, svin- och gödselhuset, men kvar fanns ladugården och de båda flyglarna. Ladugården användes som häststall och flyglarna utnyttjades som ridstall och förråd för hantverkare. Hultgren sålde sin fastighet 1983 till familjen Norell, som uppförde en envåningsbyggnad med utgångspunkt från redan befintliga väggar i den gamla träbyggnaden ovanpå den gamla källargrunden. Den ”medeltida” källaren som hade en ingångsdörr från baksidan mot ån grävdes ur med 50 cm för att få ordentlig ståhöjd och de gamla krokarna i taket, som troligtvis använts till att hänga upp slaktade djurkroppar i, fick vara kvar.

Byggnaden sedd från ån.

Det gamla källarvalvet med slaktkrokarna.
Privata bilder 2012.

Flyglarna och ladugården är numera borta och resterande mark har avstyckats och sålts till privatpersoner. Det gamla arbetshemmet/elevhemmet är fritidshem och inrymmer Brobyskolas matsal samt slöjdsalar och förskola.

Brobys fritidshem. I bakgrunden den privata bostaden.
Privat bild 2005.

Vid efterforskningar om den gamla asylen, före detta Broby gård, har nämnts att staten försökt att riva den meterbreda grunden, men inte klarat av detta på grund av dess solida konstruktion byggd av granit. Under 1800-talet och i början av 1900-talet byggdes oftast med granit för att spara på virke, vilket var mycket svårare att få tag på. Byggmästare NP Andersson visste kanske vad han gjorde när han uppförde sitt hem eller är det så att grunden helt enkelt har stått där sedan urminnes tider? Kanske är den helt enkelt grunden för Valborg i Brobys gård från 1300-talet.

Hammarsspången 1700-talet – nutid

Nutidskarta upprättad av Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun, 2012.

Hammarsspången. Idag Waldorfskola med adress Brobyvägen 17B. Privat bild 2012.

Hammarsspångens kvarn gränsade till Broby och låg söder om Hammarsspångsvägen, nere vid Storån. Området kallades Stora Qvarngjerdet och kvarnen kallades även Öfvreqvarn.

Från friherrinna till häradshövding

Kvarnen Hammarsspången samt Bro- och Bykvarn ägdes i början av 1700-talet av friherrinnan Geurell (Görvel) Gyllenstierna. Görvel var gift med överstelöjtnant Leonard Schulman, som avled 1677. Vid friherrinnans död 1708 skulle arvet ha gått till sonen Otto Henrik, men då även han avlidit fick barnbarnet Lennart Otto, endast sju år gammal, med sin mor Christina Appelgren som förmyndare, ärva kvarnarna. Modern sålde emellertid dessa den 26 januari 1714 till mjölnaren Georg Millerus. Ägoförhållanden efter Millerus är oklara, men 1762 sålde mjölnaren Jonas Sundberg Hammarsspångens kvarn till mjölnaren Anders Dahlström och 1766 köptes den av Johan Waldius, häradshövding i Hammarkinds härad. Kvarnen utarrenderades till mjölnaren Niclas Lindström.

1781 – 1906 Familjen Nilsson tar över

Den 11 maj 1781 sålde häradshövdingen ”kronoskatte mjölkvarnen för ovärdelig tid jämte ängar och kobeten” till mjölnaren Nils Nilsson och hans hustru Hedvig Andersdotter från Fullerstad som därefter sålde kvarnen med tillhörande byggnader och mark till sonen Anders Nilsson den 8 mars 1809. Genom arv övergick fastigheten till sonen Nils Petter (NP) Andersson den 23 oktober 1878. NP, som dessutom ägde mark på Broby, figurerade i flera menings-skiljaktigheter under åren med ägaren till Bykvarn. Bland annat hade en tillbyggnad på boningshuset vid Bykvarn, dess källarbyggnad samt ett tillhörande växthus befunnits ligga på Brobys ägor. En ny dragning av gränsen utstakades 1888 och beslut togs att de obehöriga byggnaderna skulle rivas inom sex månader. NP Andersson samt grosshandlare Selim Lindner, ägare till Bykvarn, var de stridande parterna, men gränserna flyttades dock om till allas belåtenhet. Selim Lindner, som drev grosshandel i havre och ägde en basar där det såldes leksaker, hade enligt sägen en stor levande uv i ett lusthus i sin trädgård. När NP dog ärvde sonen Alfred Nilsson tillsammans med sina syskon Hammarsspången och Broby, men sålde det till landstinget 1906.

1906 - 1924 Landstinget äger

Den planerade sinnesslöanstalten på Broby, som skulle bli vårdhem och arbetshem, behövde marken vid Hammarspången till odling och bete för kreatur. Fastigheten Hammarspången bestod av kvarnen samt 16 tunnland 24 1/8 kappland åker-, skogs- och hagmark, vilket gjorde att de skulle bli självförsörjande på jordbruksprodukter. De skulle också kunna leverera livsmedel till länslasarettet. Hela anstalten invigdes 1908.

Kvarnen arrenderades ut. Mjöltnare med fru. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Eftersom planerna på att bygga en ny sinnesslöanstalt på Storängen hade börjat ville landstinget redan 1922 sälja kvarnbyggnaden med tillhörande mark och till slut fick de en köpare.

Hammarspången 1

Fallet vid Hammarspångens kvarn. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Karl-Gustav och Elin Jonsson i Bykvarn köpte fastigheten 1924. Marken ovanför kvarnen sålde de sedan 1928 till "Drothem och Tingstads kommuners fattigvårdsförbund". Fastigheten fick beteckningen 1:2.

Hammarspången 1:2

Fattigvårdsförbundet skulle bygga ett ålderdomshem med femton rum. Eftersom det var prima virke i den gamla kvarnen, som samtidigt revs, återanvändes virket till uppbyggnaden av ålderdomshemmet.

Hammarspångens ålderdomshem under uppbyggnad.

Ålderdomshemmet blev klart 1930/31.

Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Vid kommundelningsreformen den 1 januari 1952 upphörde "Drothem och Tingstads kommuners Fattigvårdsförbund". Drothems kommun ingick i Söderköping och Tingstads kommun i Norrköping. Söderköpings stads fattigvårdsstyrelse, som förvaltat ålderdomshemmet, köpte fastigheten den 27 december 1952 av förbundet.

År 1965 flyttade systrarna Bergström sin verksamhet med sinnesslöa kvinnor från Liljestad in i det gamla ålderdomshemmet. Då systrarna upphörde med sin verksamhet 1974 behövde fastigheten rustas upp och eftersom landstinget inte ville ta över, sålde kommunen huset och 5 000 av de 11 000 kvadratmetrarna mark till Malcolm Lilliehöök och fick fastighetsbeteckningen Hammarspången 1:3. Resten av marken ville kommunen spara till framtida ändamål.

Systrarna Gunnel och Sigrid Bergström arbetar nu de sista månaderna på Hammarspången. Det är mycket som fortfarande ska göras innan de kan se tillbaka på 39 års arbete inom vården för utvecklingsstörda.

Hammarspången läggs snart ned

Ur Norrköpings Tidningar den 20 april 1974.

Hammarspången 1:3

Efter tio år sålde Lilliehöök ägorna till Stiftelsen Söderköpings Waldorfskola, där det fortfarande bedrivs undervisning i klasserna 1-9 samt förskola och fritidshem. Skolan har hela tiden utvidgats och hösten 2011 flyttade årsklass 6-9 in i ett nytt hus intill huvudbyggnaden.

Waldorfskolan. Privat bild 2012.

Huvudfastigheten Hammarspången 1:1

Kvarnbyggnaderna.

Boningshus, kvarn-, hjul-, brygghus, stall och fähus, vedbod och naturligtvis ett hemlighus.
Privat bild.

Under årens lopp har samtliga kvarnbyggnader rivits och ersatts med en bostad belägen nere vid ån, där de gamla byggnaderna låg en gång i tiden. Fastigheten är fortfarande i familjen Jonssons ägo.

Storängen 1300-talet – nutid

Nutidskarta över Storängen upprättad av Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun, 2012.

Flygfoto över Storängen väster om Ringvägen med kommunhuset uppe till höger och Dalgården nere till vänster. Tillhör Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun, 2008.

Storängens ”vagga”

Alboga hemman bestod av bland annat Albogaängen och Albogagärdet. Till Albogagärdet hörde östra och västra gårdet. På det sistnämnda återfinns så småningom Storängen.

Beskuren från karta upprättad 1854 av Gustaf Liunggren. Kartan tillhör Söderköpings Kommunarkiv.

1300 – 1700

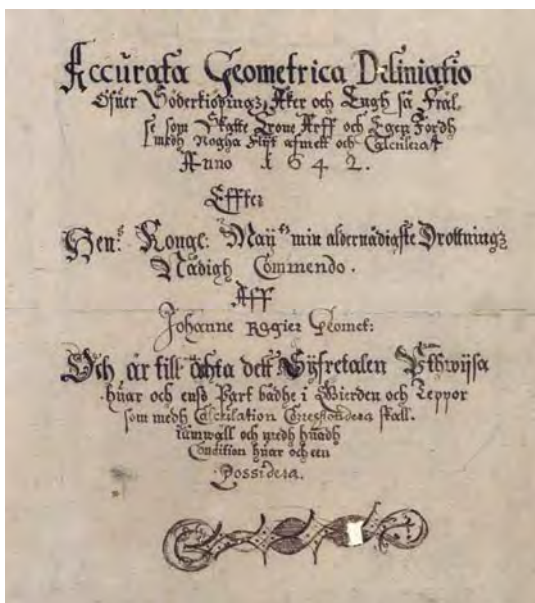
Bo Jonsson (Grip) ska ha ägt Alboga fram till 1383, då han bytte bort ”byn” mot Ollonö till riddaren Johan Molteke och hans hustru. År 1642 kallades området där Storängen och Alboga låg för ”De fattigas ladugårds egor”.

Karta från 1642 upprättad av J Rogier. Lantmäteriet.

”Här tager the fattigas Ladugårds egor widh”. Beskuren från 1642 års karta av J Rogier.

"Accurata Geometrica Deliniatio".

Stadens dåvarande vapen.

Utdrag ur 1642 års karta av J Rogier.

"Söderköpings Hospitals Ladugårds ägor" kallades det 1702 och omfattade $2 \frac{5}{8}$ mantal. Det låg $\frac{1}{8}$ mil söder ut från Söderköpings Stad och Hospitalet. Enligt en gammal skräna berättas det att ett brudfölje red hem från kyrkan. Vid landsvägsbron, över en liten å, blev bruden kastad av hästen och slog ihjäl sig. Hon hette Ulla och efter henne fick bron namnet Ullebro, vattendraget fick namnet Ullabäck och rinner idag via en kulvert vid Alboga, där också Stora och Lilla Ullebrotäppan låg.

1700-talet

Vid ägomätning 1753 fanns diverse torp och gårdar på området. En bit öster om bäcken Ullabäck bodde tre bönder, som man kan säga var anställda av hospitalet. De brukade större delen av ägorna medan återstående mark arrenderades ut mot att arrendatorerna fick betala en årlig avgift med till exempel säd till hospitalet. Där fanns bland andra hospitalets mjölnare, skräddaren och en borgares änka, som tillsammans fick ut två tunnor och tjugosex kapp. Avgiften erlades med en tunna säd. För att bättra på sin lön valde en del sysslomän vid hospitalet att till och med betala för marken. Avgift i form av hö, korn eller annat kom de inte ifrån, men det blev ändå ett tillskott i kassan. I Ladugårdstorpet bodde Måns Svenson, i Lilla Stenhagen torpare Carl Månson och i Stora Stenhagen torparen Pär. Ladugårdstorpens täppa gav tre tunnor och trettio kappar, av detta betalade han med en tunna och åtta kappar. Marken bestod mestadels av åker och betesmark för boskap, där hospitalets ungboskap och övriga hästar samt albogaböndernas och torparnas kreatur hade nödortfött bete. Resten av ägorna utgjordes av bergig och backig terräng samt skog med huvudsakligen ek, hassel, gran och tall. Skogen nyttjades inte till timmer utan användes vid "swaga wintrar och mehnføre" till att elda med vid hospitalet. I Hästhagen (det hette faktiskt så) betade två hästar och i Kohagen (ja, så står det på kartan) fanns tjugo mjölkkor, som tillhörde hospitalet. Bland pigorna under hospitalets ladugård hittar vi bland annat Karin Håkansdotter och "Långa Britta".

År 1777 bestämdes att alla kronohospitalets fastigheter skulle beskattas. Det gällde även fastigheten Alboga Ladugård. Jorden brukades då till hälften av fyra bönder. "Byggningstomten bergig och stenig dock med nödiga husrum såväl för hälftenbrukarna som för hospitalets gröda och kreatur bebyggd." Hästhagen kunde nu föda fyra hästar och fortfarande fanns det tjugo kor. Övriga ägor nyttjades som tidigare av torpare, bönder och de arrenderande stadsborna.

1813 – Storängen kommer på kartan

Så var det dags för kanaldragningen och 1813 ersattes ägorna runt kanalbygget med mark vid bland annat Alboga hemman. Även Söderköpings Stad erhöll mark och societeten gjorde sitt intåg i Alboga. En del av marken, både på gårdet och ängen, ägdes av borgmästare och rådmän. Här nämns för första gången Storängen. Detta Storängen som senare gav namn till det område som fortfarande kallas så. ”Alboga Kronohospitals ägor. Nr 35: Äng, Storängen, hvaraf är i behåll slät hårdvall, öfver allt af nästan enahanda beskaffenhet, i närvarande skick föga bördig, men tjenlig för uppodling.”

Prosten Ulander

En förhandling mellan Söderköpings Stad och kontraktsprosten Hugo Ulander om ägoutbyte började 1911. Staden ville byta till sig mark inne i centrala Söderköping bland annat på Storgärdet samt Målaretäppan och Ulander skulle få mark tillhörande staden på Alboga gårde ”längs med Alboga ägogräns ned till vägen från Hagahof”, det vill säga på västra gårdet, där pastorsbostället sedan tidigare ägde mark och byggnader. Ägorna tillträdde den 1 november 1912 i det skick de då befanns.

1923 - 1993 Storängens Sinnesslöanstalt

Denna mark köpte sedan landstinget 1923 och där byggdes Storängens sinnesslöanstalt. På området uppfördes mellan åren 1925-1966 fyra stycken två- och trevåningshus med källare och vind, fyra markplanshus, två mindre bostadshus, ett centralkök samt ladugårdar. Kvar finns alla hus utom den så kallade sysslomannabostaden samt ladugårdsbyggnaderna.

Söderköpings största arbetsplats ”går i graven” och kommunen tar över

Beslutet 1987 om avveckling av alla vårdhem innebar att verksamheten på Storängen skulle försvinna. Söderköpings kommun köpte då Storängen av landstinget för att bygga om det till förvaltningshus och lägenheter. Ädelreformen som infördes den 1 januari 1992 innebar att kommunerna tog över ansvaret för vård och omsorg av äldre och handikappade, vilket tidigare legat på landstingen. Planerna på att bygga om till lägenheter skrinlades därför och istället behövdes lokalerna för äldreomsorg och egen verksamhet. Avvecklingen av Storängen skedde successivt fram till 1993. Om man pratar med Söderköpingsbor får man av de flesta höra att de själva, en förälder, mor- eller farföräldrar eller någon bekant har arbetat på Storängen förr i tiden, men även idag fast inte i samma utsträckning, eftersom byggnaderna fortfarande inrymmer kommunhus, skolor och vårdinrättningar.

Det har inte gått att få fram exakt när varje byggnad upphörde som vårdboende, då de intagna slussades ut undan för undan och lokalerna därefter användes som bland annat dagcenter och tillfälliga nödlösningar innan de byggdes om för kommande ändamål. Här kommer i alla fall en redovisning över vad som har hänt med husen efter avvecklingen och fram till idag.

Graninge

Kommunhus 1989-2012

Tidigare:

Skolhem 1926-1958

Vårdhem för män 1961-1989

Bilden tillhör Söderköpings kommun 2009.

Graninge byggdes om till förvaltningshus och i mars 1989 började inflyttningen i mindre skala. ”Jaså, ni ska flytta in igen?” Det har i alla tider skjats friskt om kommunalarbetare. Därför kom det nog inte som någon större överraskning för de kommunanställda, som skulle flytta in i det ombyggda Graningehuset, när denna kommentar ställdes till dem. Några mindre ombyggnader har skett genom åren, men 2011 påbörjades en större restaurering av hela byggnaden och bland annat installerades en ny hiss som går ända upp till vindsvåningen, där numera cafeteria och sammanträdesrum har sina lokaler.

Del av kommunhuset efter restaurering med de nya takkupolerna. Cafeterian med balkong till vänster.
Privat bild 2012.

Haga

Skola 1992-2012

Tidigare:

Arbetshem för kvinnor 1925-1992

Centralkök 1925-1963

Privat bild 2011.

Haga byggdes om till låg- och mellanstadieskola och våren 1995 skedde en tillbyggnad som även inrymmer barnomsorg.

Björkbacken

Allaktivitetshus 1990-2004
Låg- och mellanstadieskola 2005-2011

Tidigare: Asyl/Vårdhem 1928-1990

Privat bild 2012.

Efter avvecklingen har Björkbacken fungerat som ett slags allaktivitetshus. Byggnaden har också använts till verksamheter med tillfälliga behov. Videungen fanns här innan de flyttade in i Personalbostaden. Hagaskolan har haft sin musikundervisning i huset och flera kommunala barn- och ungdomsprojekt samt arbetsmarknadspolitiska program har varit förlagda hit. Björkbacken skulle byggas om till skola för låg- och mellanstadiet och julen 2004 flyttade all aktivitet ut och skolan öppnades den 17 augusti 2005. Undervisningen bedrivs för närvarande sedan 2011 på Bergaskolan medan Björkbacken totalrenoveras till F-6 skola och beräknas vara klar 2013.

Dalgården, Gläntan, Tallgården, Lindgården och Mellangården såldes till Bygg GG (Gunnar Gunnarssons Fastigheter) den 1 juli 1992.

Dalgården

Äldreboende 1994-2012

Tidigare:
Arbetshem för män 1925-1965
Vårdhem för äldre –
män och kvinnor 1966-1993

Efter om- och tillbyggnaden 2008. Privat bild 2011.

Byggnaden renoverades och blev inflyttningsklar i januari 1994. Det har varit många turer om Dalgårdens vara eller icke vara. I Norrköpings Tidningar den 28 februari 2006 kunde man läsa: "Äldreboendet på Dalgården ska läggas ner i oktober", men planerna ändrades och rubriken "Dalgårdens äldreboende ska utökas med 16 platser" i samma tidning den 21 juni 2007 blev verklighet och den 18 september 2008 invigdes den nya tillbyggnaden. Från början hyrde kommunen fastigheten och bedrev äldreboende, men från och med september 2008 drivs omsorgen i privat regi.

Gläntan och Tallgården

Sjukhem/Äldreboende 1993-2012

Tidigare: Arbetshem för män 1965-1993

Privat bild 2011.

Gläntan/Tallgården fungerade en period som sjukhem. År 2002 byggdes Tallgården om helt och byggdes ihop via en mellanbyggnad med Gläntan. I september 2008 övergick driften från kommunens ansvar som äldreboende till privat omsorg.

Lindgården och Mellangården

Lindgården

Privata bostäder 1993-2012

Tidigare:

Arbetshem för kvinnor 1966-1980

Gruppboendestad för vårdtunga 1980-1993

Privat bild 2011.

Mellangården

Privata bostäder 1993-2012

Tidigare:

Arbetshem för kvinnor 1966-1993

Privat bild 2011.

Efter avvecklingen 1993 byggdes radhusen Lindgården och Mellangården om till privatbostäder med Bygg GG som hyresvärd.

Storängsköket

**Ekonomibyggnad med matsal, kök, panncentral och maskinavdelning
1993-2012**

Tidigare: Centralkök 1964-1993

Privat bild 2011.

I och med att kommunen tog över köket efter landstinget gjordes 1992 en stor ombyggnation av kök och matsal för att passa dess nuvarande ändamål. Storängsköket tillagar och transporterar mat till förskolor, fritidshem, skolor och äldreboende som inte har egna tillagningskök samt till pensionärer i ordinärt boende. I matsalen serveras lunch för skola och kommunanställda.

Personalbostaden

**Videungens förskola 1991-januari 2012
Storängsparkens förskola invigdes i
april 2012**

**Tidigare: Bostad för anställda på
Storängen 1949-1990**

Privat bild 2012.

År 1989 startades en föräldrakooperativ förskola för barn i åldrarna 1-5 år. Under åren 1990-1991 hyrde förskolan in sig i tillfälliga lokaler i Björkbacken men sommaren 1991 flyttade de in i nyrenoverade lokaler i den gamla personalbostaden. I januari 2012 lade Videungen ner verksamheten och en kommunal förskola har öppnats i lokalerna.

Sysslomannabostaden

**Platsen där Sysslomannabostaden låg.
Numera garage för boende på området.**

**Tidigare:
Sysslomannabostad 1931-1961
Föreståndarebostad med expedition och senare
Skolförvaltningen, den så kallade Skolvillan
1962-1993**

Privat bild 2011.

Byggnaden revs i början på 1990-talet och verksamheten flyttade in i förvaltningshuset.

Ladugårdsbyggnaderna

Kvarvarande byggnader efter brand med den till vänster gamla påbyggda överdelen, som var bostadshus åt prosten Ulander innan landstinget köpte Storängen. Del av flygfoto, taget under Dalgårdens om- och tillbyggnad. Tillhör Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun, 2008.

Den första byggnaden med ägarlägenheter, på platsen där de ursprungliga ladugårdsbyggnaderna låg. Privat bild 2012.

Byggnaderna brann delvis ner i början av 1990-talet. Den stora ladugården revs av nya ägaren Gunnarsson och virket som var av bra kvalitet såldes och fraktades bort. Återstående byggnad användes som maskinpark till Ramunderstaden fram till 2010, då det jämnades med marken för att ge plats åt nybyggnation. Den 10 september 2010 togs det första spadtaget till ett av tre planerade hus, som skulle innehålla så kallade ägarlägenheter och i november 2011 flyttade de första köparna in.

Vy över Storängen

Storängen som det såg ut innan de första villorna byggdes runt början av 2000-talet. Från vänster ladugårdarna, personalbostaden och där ovanför markplanshusen, Haga, gaveln på Björkbacken, Storängsköket och längst till höger Graninge. Dalgården till vänster utanför bild. Kortet är beskuret från ett tackkort som delades ut till de anställda när de slutade på Storängen. Bilden tillhör en tidigare anställd.

Alboga 1800-talet – nutid

Nutidskarta upprättad av Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun, 2012.

Vägen in till Alboga gamla mangårdsbyggnad. Bilden tagen från häststallet vid Liljerumsvägen. Privat bild 2012.

Alboga har redovisats under Storängen, som ursprungligen låg på Albogagärdet. Här är fortsättningen på platsen där själva gården Alboga med sin mangårdsbyggnad låg.

Ladugården Alboga hade tidigare bestått av $2 \frac{5}{8}$ mantal, men sedan ägorna gått i ersättning till Söderköpings Stad 1813 för jordförlusten återstod $1 \frac{1}{2}$ mantal. Fastigheten ägdes av staten och marken utarrenderades. Mitt emot Albogastallet vid ridhuset på andra sidan Liljerumsvägen, och på samma ställe där hospitalsbönderna bodde och verkade redan 1753, återfinns på karta från 1907 ett boningshus, en ladugård, fyra uthus och en brunn. Boningshuset blev sedermera arbetshem till Storängens Sinnesslöanstalt och 1915 framgår att boningshuset innehåller förstuga, kök och fyra rum på nedre botten samt en vindsvåning med två rum. På ägorna bestående av åker-, skogs- och betesmark låg även ladugård, svin- och höns hus, brygghus, bod, lada och "hemlighus".

På bilden syns mangårdsbyggnaden i centrum med den ena personalbostaden ovanför och den andra till vänster. Ladugården till höger förstördes vid branden 1961, men byggdes upp på samma ställe. Flygfoto över Alboga från 1950-talet. Privat bild.

1935 – 1976 Arbetshem för män

Karl Leander Karlsson arrenderade 1931, men fick flytta på sig när landstinget tog över arrendet den 1 januari 1935 och utvecklingsstörda med personal från Storängen flyttade in.

1977 – 2012

Vid värdering av fastigheten när den såldes till Söderköpings kommun ansågs inte mangårdsbyggnaden ha något värde, men hyrdes en tid ut som sommarbostad innan den eldhärjades och brann ner.

Ladugårdsförmannens bostad. Fotografiet från 1971. Privat bild.

Ladugårdsförmannens bostad hyrdes ut till privatboende, men brändes ner av kommunen 2009 och i en numera inhägnad hästhage till ridhuset återfinns några rester av grunden. Kvar finns den andra personalbostaden, som hyrts av scouterna sedan mitten av 1980-talet samt ett pumphus, dasset och ladugården.

”Scoutstugan”

Pumphuset
Privata bilder 2011.

Det gamla dasset

Alboga ladugård. Numera häststall till Alboga Ridhus.
Privat bild 2011.

Mangårdsbyggnaden. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Privat bild 2011.

Någon flagga kommer inte att hissas mer, men kvar står ett gammalt rostigt flaggstångsfäste som en påminnelse om den tid som flytt.

Epidemisjukhuset 1500-talet – nutid

Nutidskarta upprättad av Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun, 2012.

Bakom allén låg det gamla epidemisjukhuset. Privat bild 2012.

Epidemisjukhuset byggdes på den tomt som kallades Renbomslyckan och låg väster om Drothems kyrka vid Kyrkogårdsallén och nuvarande Kreatursvallen eller "Kreta" som en del Söderköpingsbor kallar den.

"Rännebomslyckan" vid nr 81-87. Beskuren från 1642 års karta av J Rogier. Lantmäteriet.

Epidemisjukdomar har förekommit i alla tider. Spetälska (lepra) är en av de äldsta sjukdomar vi känner till. I Söderköping fanns ett hospital någon kilometer utefter vägen till Linköping, där nuvarande Drothems prästgård ligger. Där isolerades de spetälska på 1200-talet. I mitten av 1500-talet upphörde nästan sjukdomen i Sverige, men de fall som upptäcktes i Söderköping blev placerade i dåvarande hospitalet intill Förmansgården och Bossgård.

Delar av Renbomslyckan blev ersättningsmark för de tomter som försvann i och med kanaldragningen (1812) och tillhörde därmed staden. Ägorna där senare Kreatursvallen och Epidemisjukhuset låg tillhörde bland annat borgmästare de la Rose, bryggare Lundgren, fru Dandanell, fru Lindes arvingar, rådmännen Ekeflod och Wickström "på lön" samt jord som tillhörde kyrkan.

Tillfälliga lösningar

Alltsedan 1500-talet hade sjukvården i Söderköping skötts främst av fältskärer (barberare), men 1808 anställdes en stadsphysicus (läkare). Något riktigt sjukhus fanns däremot inte. Vid en smittkoppsepidemi 1851 och vid koleraepidemien 1853 fick Förmansgården fungera som sjukstuga. Även i stadens skolhus iordningställdes några rum för kolerasjuka. Planerna på att inrätta ett lasarett i Förmansgården hade börjat komma igång, men det behövdes också ett epidemisjukhus och 1865 togs lokalerna i Klockaregården vid Sankt Laurentii kyrka tillfälligt i bruk.

Kreatursvallen

På 1870-talet började Renbomslyckan användas som marknadsplats. Kreatursmarknad fanns på Hästtorget vid Vintervadsplan men flyttades senare till Renbomslyckan mellan Kvarnvägen och Kyrkogårdsallén. Första onsdagen i månaden var det marknad i staden. På Hästtorget såldes hö, ved, vagnar, kälkar och brandstegar. Ur Söderköpings Tidning den 3 oktober 1900: "På Kreatursvallen var tillförseln av kreatur 'betydlig', särskilt av oxar. På kor rådde stor efterfrågan till ett pris på 65 à 140 kr, oxar fick man för 300 à 500." Slakterierna började köpa upp djuren direkt och kreatursmarknader upphörde efter hand.

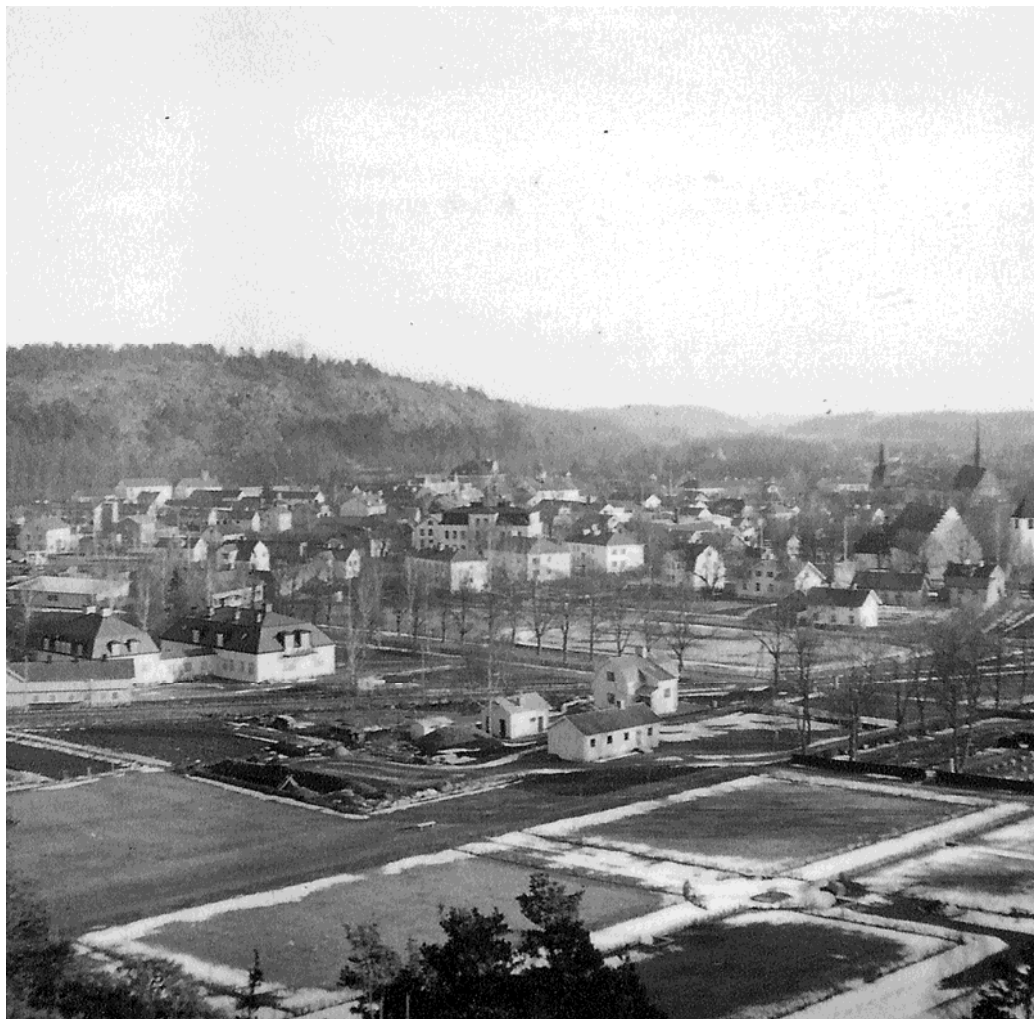

Hästmarknad på Kreatursvallen. I bakgrunden Kyrkogårdsallén och epidemisjukhuset. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Hästsquatsar och kärror draga av oxar var ett vanligt inslag i gatubilden. Köbildning eller trafikljus var inte aktuellt på den tiden, men visst blev det kaos ibland. Påhejade av traktens barn hände det att någon häst eller oxe skenade. Det sägs att de till och med fick hjälp på traven av en och annan rackarunge. Dofterna i staden måste ha varit intensivt lantliga. För att bli av med all spillning på gatorna höll magistraten årligen en auktion, där högstbjudande åtog sig att föra bort dyngan för att sedan nyttja den på sina egna åkrar.

Hösten 1896 drabbades Söderköping av flera epidemier och diskussionerna tog fart igen om att bygga ett nytt epidemisjukhus. 1905 skedde jordutbyte mellan Söderköpings Stad och Söderköpings kyrkoherdeboställe, som hade mark vid Renbomslyckan och byggnationen kom igång.

1910 – 1952 Söderköping får ett nytt epidemisjukhus

Vy över Söderköping och epidemisjukhuset.

Framsidan med entrén från landsvägen till Linköping. Numera Linköpingsgatan.

Baksidan mot järnvägen och senare riksvägen.

Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Epidemisjukhuset uppfördes och blev klart i mars 1910 samt påbyggdes och utvidgades 1922. Mellan de båda husen löpte en förbindelsegång. I den vänstra byggnaden sett från framsidan låg patientrummen och den högra innehöll personalens domäner. Från början fanns endast läkaren, en sköterska och en kokerska, men personalen utökades efter hand och 1950 fanns förutom läkaren, två sköterskor, en undersköterska, kokerskan med hjälpredda, fyra biträden och en vaktmästare. Sköterskorna arbetade i skift och ett biträde hade nattjour. På området fanns även garage, en personalbostad för biträden, en vädringsbod, förråd och dessutom den traditionella isdösen där maten förvarades.

Scharlakansfeber och difteri var de vanligaste sjukdomarna men även polio (barnförlamning). Vårdtiden var mellan tre till sex veckor. Ibland sammanföll flera epidemier och då blev det fullbelagt. I regel var det distriktssköterskan som gjorde hembesök och konstaterade ifall sjukdomen var av epidemisk art.

Barn placerades i rum om sex eller tolv platser på nedre botten och de vuxna en trappa upp. Isoleringsrum för patienter med bland annat gulsot och smittkoppor fanns på båda våningarna. I varje rum stod pottskåp och det ingick i biträdenas arbete att tömma pottorna varje morgon. Tiden kunde gå långsamt för de intagna, men det fanns mycket leksaker, skriv- och ritmaterial samt böcker och tidningar. Ett välkommet inslag var när tågen gick förbi utanför fönstren. Till varje säng hörde ett nattduksbord och en skiva som sattes över sängen på vilken maten serverades och den användes även som bord när de skrev eller ritade.

Vid påssjuka lade sköterskorna på fetvadd och lindade in barnens huvud.
Bildens tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Hygien var naturligtvis mycket viktig och innebar intensiv handtvättning, byte av sänglinne och noggrann desinficering av rummen. Biträdena använde en skyddsrock, som knäpptes på ryggen, mössa och munskydd. Varje dag gav sköterskorna patienterna en spruta (troligen penicillin) och tog bakterieprover för att vara säkra på att smittan var borta före utskrivning.

På sjukhuset fick de intagna vara oavsett om de hade födelsedag eller om det var julafton. Anhöriga var välkomna att hälsa på men fick endast "träffa" de intagna bakom en glasträsk. Däremot uppskattades de kartonger med godis och frukt som lämnades in av anhöriga. "Godiset" delades ut lite i taget varje förmiddag till barnen.

Dr Bergquist med sköterskor utanför epidemisjukhuset.

Syster Ada på epidemisjukhuset.

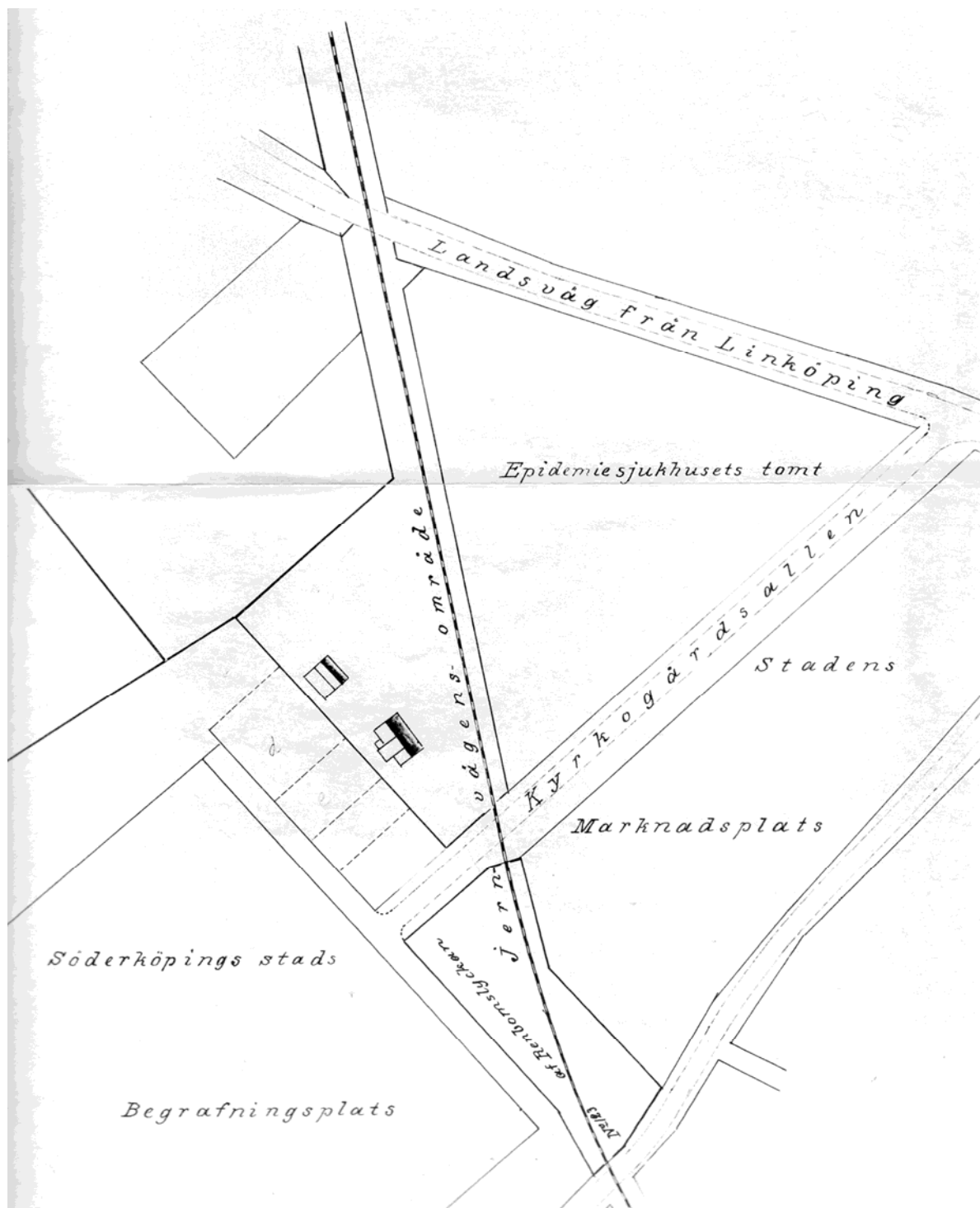
Bilderna tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Provinsialläkare Bergquist var läkare på epidemisjukhuset under åren 1910-1937, då han gick i pension. Efter Bergquist kom provinsialläkare Verner Magnusson som sjukhusets läkare fram tills det lades ner. I personalbyggnaden fanns köket, där maten lagades till både patienter och personal. Medan patienterna fick maten serverad i sina respektive rum åt personalen i ett litet matrum i "sin" byggnad. Där fanns också läkar- och sjuksköterskerum samt administrationslokaler. Tvätten lämnades däremot till länslasarettet.

Difteri och scharlakansfeber minskade så småningom medan istället påssjuka grasserade under 1950-talet och då var det också mest barn som vistades på sjukhuset. Även barnen på skolhemmet på Storängen samt någon enstaka personal därifrån drabbades av påssjuka och fick vistas där. Under 1970-talet, då epidemisjukhuset var nerlagt, drabbades Storängen av en epidemi med smittsam gulsot och en avdelning på Björkbacken avskildes helt från det övriga vårdhemmet och fungerade som epidemilokaler. Sjukdomen avklingade så småningom och när ett vaccin tagits fram mot hepatit B i början av 1980-talet upphörde isoleringen.

De smittsamma sjukdomarna blev färre och epidemisjukhuset stängdes för gott 1952. Drabbade hänvisades till epidemisjukhuset i Norrköping.

Utanför gick järnvägen

Järnvägen kom till Söderköping 1893 och slutstationen låg från början vid Norrtull på nuvarande Dockgärdet. 1906 drogs den nya sträckningen genom staden och till Valdemarsvik. Beskuren från karta över järnvägens område vid Renbomslyckan 1914, upprättad av J E Bergwall. Tillhör Söderköpings Kommunarkiv.

En rälsbuss från Norrköping på väg in i Söderköping passerar personalbostaden. Till höger epidemisjukhuset och uthusbyggnaderna. Fotografiet taget på 1960-talet. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

Arbetet med att bredvid järnvägsbron bygga en ny landsvägsbro över Storån för den nya genomfartsleden på 1960-talet. Då revs även en ekonomibyggnad till epidemisjukhuset. Järnvägen lades ner 1966. Genomfartsleden hette E15 fram till 1980 då den blev E66 och från 1992 och fortfarande heter den E22. Den del som går genom Söderköping kallas även Erik Dahlbergsgatan. Bilden tillhör Söderköpingsbornas egna bilder. Stinsen Söderköping.

1954 – 1976 Sjukhuset blev barnhem

Efter några mindre justeringar ändrades epidemisjukhuset om och blev barnhem för utvecklingsstörda, men när Söderköping behövde marken flyttades verksamheten över till Linköping.

Kreatursvallen. Närmast gamla marknadsplatsen och bakom Kyrkogårdsallén låg epidemisjukhuset. I bakgrunden trafiken på nuvarande E22. "När man jämför den tiden med idag kan konstateras att 'trafikolyckorna' var lika vanliga då som nu. Skillnaden var bara att de flesta blev ihjälsparkade av hästar istället för bilar." Ur Söderköpings Tidning 1911. Privat bild 2005.

1981 – 2012

Epidemisjukhuset revs 1981. Idag finns Kreatursvallen kvar som ett minne från förr, men under årens lopp har diskussioner förts om vad marken ska användas till.

Liljestad 1300-talet – nutid

Nutidskarta upprättad av Samhällsbyggnadskontoret, Söderköpings kommun, 2012.

Liljestad säteri. Privat bild 2012.

Vid Storåns mynning till Slätbaken, fem kilometer öster om Söderköping ligger Liljestad säteri. I gamla skrifter stavades Liljestad annorlunda mot idag (bland annat Liliastadhum 1369, Liliastadhe 1422, Lillestadh 1596, Lillesta 1650) och har benämnts både by, gård, gods, herrgård och numera säteri.

Adelsdamer och en drottning

Alltsedan 1300-talet har Liljestad haft stor betydelse för adeln och kungligheter. Den första ägaren som nämns är Ingeborg Tordsdotter Bonde som 1369 skänkte en del av Liljestad till kyrkan. En annan dam som nämns är Sigrid Haquonadotter (Håkansdotter), som var gift med en adelsman från Mecklenburg och ägare till Liljestad 1371. Först 1569 uppdagades de senare ägoförhållandena, då riksrådet Johan Axelsson Bielke stod som herre över Liljestad by, vilket då bestod av en anseelig areal med boskapsskötsel och fyra mantal. Riksrådets dotter Gunilla, född 1568, växte upp på Liljestad men efter föräldrarnas död, då hon endast var åtta år gammal, omhändertogs hon av släktingar. I början av 1580-talet bodde hon i Stockholm, men vistades ibland på Liljestad där hon hade en egen "övernattningsstuga". Under hennes frånvaro sköttes gården av en förvaltare. Den 17-åriga Gunilla gifte sig 1585 med den 31 år äldre Johan III och blev drottning av Sverige. När deras son Johan dog barnlös 1618 kom Liljestad att ingå under Stegeborgs förvaltning som ett så kallat frälsegods, vilket innebar att det var skattebefriat eftersom det ägdes av adeln. Indragning av frälsegårdar till kronan skedde i början av 1680-talet, men då Liljestad ingick i godset Stegeborg och dess ägare tillhörde kungafamiljen blev de undantagna. När dåvarande ägaren av Stegeborg hertig Adolf Johan dog 1689 återgick slottet och därmed även Liljestad till kronan.

Liljestad blir boplatz för högre officerare och greve Schwerin

I mitten av 1750-talet bebodde en ryttmästare egendomen och då ägomätning skedde 1783 stod krigskommissarien Karl Fredrik Palmblad som ägare. Efter Palmblads död 1798 sålde hans änka Liljestad. Mellan åren 1798-1818 återfanns både en borgare och en major som ägare, men 1819 tog greve Philip von Schwerin över godset. Han lät den tidigare byggnaden utökas med två våningar och byggde två flygelbyggnader. Ombyggnaden blev klar runt 1823. Paret Schwerin bodde på Husby, men besökte då och då Liljestad och vid dessa tillfällen utökades personalen med kusk, betjänt och pigor. Dessutom fanns övrigt tjänstefolk som förman, drängar, trädgårdsmästare och torpare med familjer. Philip och hans hustru var barnlösa och vid Philips död 1828 gick godset i arv till en brorson som ägde Liljestad fram till 1849.

Ett vackert Liljestad i vinterskrud. Bilden tillhör Sankt Ragnhilds Gille.

En period med totalt elva ägare

Under åren 1850-1857 ägde en ryttmästare och en häradshövding gården innan familjen Funck tog över ägarskapet fram till 1907. Familjen bodde inte själva så ofta på Liljestad utan gården sköttes av en förvaltare. Sedan vidtog åtta ägare mellan tiden 1907-1935. Det var en ingenjör, köpmansson, hotellägare, marinofficer, agronom, grosshandlare, byggmästare och därefter en överförman innan bröderna Ivar och Emil Andersson köpte Liljestad 1936.

1935 – 1965 Arbets- och vårdhem för kvinnor

Den tidigare ägaren hade inte bott på gården, men hyrt ut huvudbyggnaden, ena flygeln och trädgården till systrarna Bergström, som drev Liljestads arbets- och vårdhem. Familjen Andersson ville inte själva bo i det stora huset utan välkomnade hyresintäkterna och bosatte sig i den andra flygeln.

En brand och kriget ändrar planerna

Söndagen den 22 juli 1939 inträffade en våldsamt brand på grund av blixtnedslag, då ladugård, stall och magasin brann ner till grunden men bostadshuset klarade sig. Korna fick säljas och en ny ekonomibyggnad skulle behöva byggas, men branden kom i sämsta läge för bröderna Andersson. Kriget stod för dörren och det var brist på material. Efter kriget överlät Emil sin andel till Ivar.

1969 – 2012

Ivar Anderssons son Magnus tog över Liljestad säteri 1969 och är fortfarande i familjens ägo. Bostadshuset har under åren renoverats. Nedre våningen härstammar troligtvis från 1500-talet medan de övre våningarna samt flyglarna byggdes av Philip von Schwerin under 1820-talet.

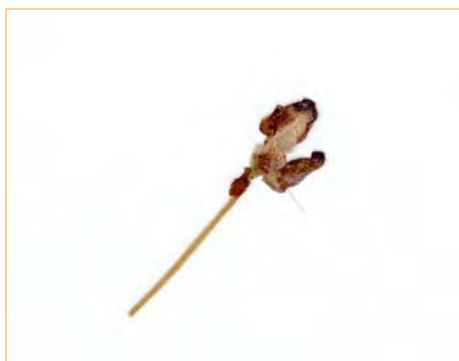
Jag har valt att göra en kortfattad beskrivning av Liljestad och inte ta med alla ägarnamn utan bara de som ägt godset längre perioder och hänvisar istället till en utförlig redogörelse i Sankt Ragnhilds Gilles Årsbok 2008, där KG Andersson, son till Emil Andersson och uppvuxen på Liljestad, berättar om ägoförhållanden, kungligheter, släktförhållanden och mycket, mycket annat.

Avslutningsvis

Den här historiska resan har tagit mig mycket längre bort i tiden än vad jag från början hade tänkt mig. Jag har lärt mig om de utvecklingsstördas liv, upptäckt personer som jag inte hade en aning om att de funnits och levt i Söderköping och om hur Söderköping såg ut förr i tiden. Vad som skiljer sig från förr mot idag är förstås alla epidemier som tog död på så många och att de utvecklingsstörda inte längre behandlas som ”idioter”, annars är det mesta sig likt.

De gamla handlingarna berättar dock inte så mycket om kärlek -lycklig eller olycklig- utan mest om missförstånd, okunnighet, fattigdom, osunda levnadsförhållanden och ond bråd död. Landsförrädaren som sköt sig, inbrott i häststallar, angripna nyförlösta kvinnor, vanartiga flickor och familjetragedier. Men kärleken, värmen och glädjen finns där. Föräldrars kärlek till sina barn, värmen som personalen gav de utsatta på anstalterna och glädjen över små, små framsteg.

Forskning kan också ge upphov till egen glädje, som när jag hittade det gamla flaggstångsfästet vid Alboga och därmed fick bekräftat var huset hade legat. När årtal och platser hamnar rätt i tiden och även små udda ting som torkade styvmorsviol.

Förutom alla värdefulla handlingar hittade jag i kommunarkivet styvmorsviol mellan två bokblad, troligen pressade av den botanikintresserade stadskamrern i Söderköping. Hans namn förekommer under de flesta numera bevarade handlingar genom sitt arbete som sekreterare i olika nämnder under slutet av 1800-talet/början av 1900-talet. Styvmorsviolens torkade blommor behåller sin färg om de förvaras lufttätt. Tyvärr har den här inte bevarats riktigt rätt, men han har ju i alla fall lyckats bättre än de som murat in disketter med information i väggar, som kanske kommer att rivas om 100 år. För vem vet då vad plastbitarna är för något och hur de ska kunna användas?

Slutligen är vi tillbaka till början av Storängens historia och dess uppbyggnad.

Tegelsten från 1923 när Graninge byggdes. Fotograferad efter rivningsarbete vid ombyggnation. Privat bild 2008.

I hamn

Jag läste ett citat av en författare: ”Att skriva en bok är lite som att ensam segla jorden runt.” Det stämmer, men det behövs en hel del hjälp för att nå ända fram och inte stranda någonstans på vägen på grund av trasiga segel eller att man tappar bort själva båten, vilket är lätt gjort. Tack än en gång Pernilla och Monica.

Värt att veta

Här har jag samlat sådant som jag själv var intresserad av att veta och lite annat smått och gott. Värt att veta eller ej? Förklaringen till vissa gamla uttryck ligger i stort sett i den ordning de förekommer i bokens text medan arealer, mått och annat ligger under egna rubriker. Informationen är hämtad till viss del från elektroniska källor, men mest från egna uppslagsverk, medicinska böcker och ärvda kokböcker samt från eget huvud.

Altarkläde (Antependium) var ett textilföremål prytt med kyrkliga symboler.

Asyl kallade man förr psykiatriska sjukhus för obotliga patienter och vårdhem för obildbara sinnesslöa. Numera används ordet i sammanhang som fristad/tillflyktsort.

Avträden eller hemlighus var utedass, torrklosett (TC), som numera ersatts av dagens toaletter, vattenklosett (WC), inne i bostäderna.

Ord som förekom i intelligenstester där de sökande till anstalterna skulle förklara dess betydelse:

Akromatisk, färglös, men har också med ögat och synen att göra.

Ambra är ett ämne som används som bindämne i parfym.

Filantropi, verksamhet som stöder olika institutioner och projekt.

Mosaik, judisk.

Parterr var ursprungligen planteringen närmast intill boningshuset, en trädgårdsterass. Nämnas bl.a. i protokoll från 1779: "Parterr till Lindstedts gård", men kan också betyda den bortre delen av parketten i en teatersalong och förekommer också som en brottningsterm.

Sofisteri, argumentera. Sofister under 400-talet f. Kr. var grekiska vishetslärare som menade att det inte finns några allmängiltiga sanningar utan vad som är sant för den ene kan vara falskt för den andre. Sofist i nyare språkbruk har fått betydelsen av ordvrängare, person som med spetsfundiga resonemang försvarar sakligt ohållbara påståenden.

Syssloman var en slags förman. Under 1500-1700-talet skulle sysslomannen vara en erfaren bonde eller köpman.

Gödselstad

Den plats där stallgödsel förvaras tills det ska användas och bör ligga intill djurstallarna för bekväm till- och bortforsling av gödseln. Förr gjordes endast en fördjupning i marken invid ladugården, men senare bestod gödselstaden i regel av cement eller betong med täta sidor och botten.

Grynkaka

När husmor hade kokat en riktigt fet bit sovel (pålägg, kött, fläsk) tog hon spadet och lade i korngryn. De fick koka mjuka och lades sedan ner i en panna och bakades i ugnen. Det kallades grynkaka.

Lungskorv

Lungor, hjärta och njure hackades och maldes och blev till lungkorv. Lungkorv kunde också bestå av lungor och lite kött, ibland blandat med korngryn. Även rå potatis kunde blandas i smeten. Det här var ingen korv man rökte för att bevare den under längre tid, utan något som man åt upp ganska snabbt. Då korven gjordes av sämre kött åt man den mest till vardags.

Andra världskriget och Ransoneringskort

Personkort där kuponger klippts bort. Privat samling.

Andra världskriget varade under tiden 1 september 1939 till 8 maj 1945.

Ransoneringskort (Ransonera – hushålla)

Under andra världskriget reglerades nästan all konsumtion genom att landets innevånare tilldelades personkort och ransoneringskuponger genom de kommunala kristidsnämnderna. Alla svenska medborgare fick ett personkort. På kortet fanns plats för namn, födelsedatum, yrke och adress. För att inte någon skulle få två kort användes mantalslängden som grund. Varje hushåll fick skriva en s.k. hushållslista med rekvisition av personkort. Denna rekvisition lämnades till kristidsnämnden i respektive mantalsskrivningsort. När personkorten skulle hämtas, fick mottagaren kvittera dem på hushållslistan. De första personkorten delades ut i augusti 1941 och var förbrukade efter ungefär 3 1/2 år. Detta kort omfattade 36 kuponger. I maj 1945 ersattes det av ett nytt kort "Personkort 1945" som hade 30 kuponger. Dessa kort användes bland annat som legitimationshandling, då identiteten behövdes styrkas, men huvudsyftet var att kontrollera tilldelningen av inköpskort (ransoneringskuponger). Då man hämtade inköpskort, avskiljdes en viss kupong från personkortet. För att få köpa varor i en affär måste kunden lämna fastställt antal ransoneringskuponger. Kafferansoneringen var kvar ända till 1950.

Stockholm i februari 1948.

Till Sveriges husmödrar

Det är snart tre år sedan kriget slutade, men ändå har vi en hel del av våra viktigaste livsmedel ransonerade. Då många säkert frågar sig, om detta verkligen är nödvändigt, vill livsmedelskommissionen lämna husmödrarna några korta upplysningar om vårt försörjningsläge.

Mjöl och bröd

Först på grund av den svåra torkan blev fjöllets skörd osedvanligt låg. Knappheten på brödsäid i andra länder har starkt begränsat möjligheterna att fylla ut bristen genom import. Vår skörd och import uppgick sålunda under år 1947 till sammanlagt 615 milj. kg mot i genomsnitt 1.080 milj. kg på 1930-talet.

Även vår sockerskörd

blev förra året ganska låg och understeg 1946 års skörd med ungefär 17 %. Import för att fylla ut bristen måste till stor del ske i dollar. Valutasituationen medger dock inte större import än vad som erfordras för att hålla ransonerna oförändrade.

Matfett

Mjölproduktionen är nu omkring 7 % mindre än närmast före kriget, medan folkmängden har ökat med omkring 10 %. Genom standardisering av mjölken och begränsning av fetthalten på osten kan dessa livsmedel ändå hållas ransoneringsfria. Tillgången på smör har emellertid sjunkit, varför det blivit nödvändigt att binda halva matfetteransönan i margarin. Även möjligheterna att tillverka margarin är begränsade, då råvarorna till övervägande del måste importeras och det ute i världen allti gånst råder brist på fett.

Köttvaror

Fjöllets låga skörd av fodermedel framträngde en betydande utslaktning av nötkreatur under hösten. Härigenom blev tillgången på kött riklig under några månader. Nu har emellertid tillförseln minskat avsevärt och en viss åstramning av tilldelningen har blivit nödvändig. Den för fördelning tillgängliga kvantiteten kött och fläsk uppgick under 1947 till omkring 200 milj. kg, uttryckt i benfri vara, medan den beräknas bli omkring 180 milj. kg i år.

Kafferansoneringen

har nödvändiggjorts av vårt valutaläge. Kaffe importeras så gott som uteslutande i dollar. Under 1946, då kaffet var fritt, uppgick importen till ett värde av omkring 85 milj. kronor. Genom ransoneringen beräknar man att begränsa importen i år till ett värde av 50 milj. kronor. Besparingen i valuta möjliggör fortsatt import av brödsäid, matfett m. m.

Dessa korta upplysningar visar, att vårt land har allvariga försörjningsproblem att bemästra. Härvid är ransoneringsgarna ett av hjälpmedlen. Visst är det på många sätt besvärligt med ransoneringsgarna, men de olägenheterna väger dock tämligen lätt i jämförelse med de bekymmer, som skulle drabba de svenska hushållen, om inte denna metod för en rättvis fördelning av de knappa tillgångarna funnes.

Försörjningsmyndigheterna är förvissade om att Sveriges husmödrar, som på ett så berömvärt sätt burit sin dryga del av kristidens påfrestander, inte skall förlora tämligen utan allti gånst lämna sitt stöd åt arbetet för en rättvis fördelning av knapphetsvarorna.

Vi övervinna krisen snabbare, om vi alla lojalt följer dessa två enkla regler:

Begär aldrig att få köpa vid sidan av ransoneringen!
Försök inte att få kupongkredit!

Er handlande är förbjuden att tillmötesgå sådana anspråk. Tänk på att handelns folk genom ransoneringsgarna fått en betungande arbetsbörda och att deras arbete blir ännu svårare om ni kräver förmåner vid sidan av bestämmelserna! Både Ni och Er handlande kan straffas om sådana lämnas.

STATENS LIVSMEDELSKOMMISSION

Leah Klingberg *Stef Thunberg*

Att ta mer än sin del är att ta från andra

70 DOLLAR DEN LINA

Ervasco/Nordisk Rotogravyr 1948.

Utskick från Statens Livsmedelskommission i februari 1948. (I originalstorlek – Bilaga 6.)

Lobotomi betyder skära av lob, i detta fall pannloberna. Utfördes i Sverige under 1940- och 1950-talet på svårt sjuka patienter för att bl.a. minska deras ångest.

Vindbrygga var en typ av klaffbro som kunde hissas upp med vindspel. För att båtar skulle kunna passera gjordes en del av bron öppningsbar.

Kämnär var en ledamot av kämnärsrätten som var en underdomstol under rådstugurätten (motsvarar idag tingsrätten) i svenska städer. Kämnärsrätten höll ursprungligen sina förhandlingar ute på torget. Kämnär var inget egentligt "yrke" (heltidssyssla) utan snarare ett uppdrag i likhet med nämndeman. Kämnärsrätt fanns under 1600-talet fram till 1849 då den avskaffades.

Utjord innebar att det låg utanför staden och omgärdades i regel av andra markägare men var för liten för att mantalstaxeras. Utjordar som fanns på 1500-talet och senare har ofta visat sig vara gårdar som ödelagts under medeltiden. Det är dock uppenbart att en del av de före detta byar som anges som utjordar har varit bebyggda men ändå förlorat sin bystatus. Gårdar som var tilldelade ett mantalsvärde brukade kallas för hemman.

Flåhacka och Skumplöja.

En flåhacka är ett verktyg som vanligen används vid dikningsarbeten. Hackans blad är brett och rakt. Det gör den lämplig för arbeten, där man vill efterlämna en jämn och slät yta. Den användes vid nyodlingsarbeten, då man odlade upp eller som man sade på den tiden "flådde" kala gräs- och ljungmarker till jord. Vid nyodling i utdikade mossmarker brukade man dels flåhacka tunna torvor, dels skumplöja, men vid skumplöjningen måste man först vara tvungen att rista (som det hette), så djupt eller djupare än som man kunde plöja. Man måste naturligtvis rista lagom bredd till plogfåran. Den torv som då blev vid plöjningen eller flåhackningen brändes till aska som spreds ut på nyodlingen för att sedan harvas till sädesodling.

Botemedel mot rödsot (dysenteri):

1/3-del pulveriserad rhabarber

1/3-del salpeter

1/3-del svafvelblomma" (finfördelat svavel i pulverform).

"Receptet" infört i Söderköpings Tidning den 8 september 1853. Norrköpings Tidningar hade ett annat botemedel: "Hur tillverka Ättica av Myror. Det bästa preferativ mot Rötfeber eller Rödsot och även nyttig under Sjukdomen, är att man tager en eller flera kannor Myrstack, av den nedre delen av Stacken, lägger den i en ren Duk eller Lakan, slår derpå straxt sjudhett Källvatten sakta och efter hand att all musten må utdragas. Denna Lag, brun till färgen, smakar i början nästan sötaktig, men blir sur efter en dag eller något mera, då den förvaras uti ett täppt Kärll och uppblandas med friskt Källvatten, till dess syran blir lagom stark."

AREALER

Attung, ursprungligen åttondel, hade flera betydelser men i Östergötland användes den oftast för att ange den areal som krävdes för att försörja en familj – vanligen 12 tunnland.

Mantal (mtl)

På 1600-talet var ett helt mantal (1/1) en gård med en areal och avkastning som kunde försörja en medelstor familj och betala skatt. Senare minskades gårdarnas mantalsvärden, bland annat genom att gårdarna delades vid arv och genom att mantalsvärdet ändrades för att göra beskattningen mer rättvis. Gårdar som på 1700- och 1800-talen endast var på 1/2, 1/4

eller 1/8 mantal kunde ändå vanligen försörja en familj. En gård som på 1800-talet hade ett mantal över 1 var en gård med en mycket stor avkastning.

Mantalsbefriad blev man om man var över 60 år och inte var ägare av gården. Före denna tid kunde man bli mantalsbefriad genom olika lyten och handikapp. Även fattigdom kunde vara en grund för att bli mantalsbefriad.

Pundland

Ett pundland = 4 tunnland = 8 spannland.

Tunnland

Ett tunnland = 2 spannland = 8 fjädringsland = 32 kappeland = 56 kannland = 4936,6 kvadratmeter = 1/2 hektar.

Spannland

Ett spannland = 4 fjädringsland = 16 kappeland = 28 kannland = 2468,3 kvadratmeter.

Kappeland (kpl)

Ett kappeland = 1/32 tunnland = 154,3 kvadratmeter.

Hektar

En hektar (ha) = 100 ar = c:a 10.000 m² = t.ex. 100x100 meter.

MÅTT

Tunna (torra varor)

En tunna = 32 kappar = 56 kannor = 146,6 liter.

En kappa/kappe (kapp) = 1,75 kannor = 4,58 liter.

En kanna = 2,62 liter (både torra och våta varor).

Tunna (våta varor)

En tunna = 4 fjärding = 48 kannor = 125,6 liter.

En fjärding = 12 kannor = 31,4 liter.

MYNT och SEDLAR

Riksdaler, daler silvermynt och kopparmynt

I Sverige tillverkades de första dalerna under Gustav Vasas regering år 1534. Efter tysk förebild ändrades år 1604 namnet till riksdaler. På grund av sin höga silverhalt försvann den snart. I stället myntades i Sverige daler med lägre silverhalt, kallade daler silvermynt. Senare på grund av bristen på svenska silverfyndigheter började man från 1624 att tillverka kopparmyntsdaler. Skillnaden i värde mellan koppar och silver gjorde att det svenska kopparmyntet blev mycket tyngre än motsvarande silvermynt. År 1776 var 1 riksdaler = 6 daler silvermynt = 18 daler kopparmynt. På en riksdaler gick det 48 skilling. Riksdalern ersattes av kronor 1873.

Riksdaler banco. Banco betydde att det var Riksbankens sedlar.

ADEL, PRÄSTER, BORGARE OCH BÖNDER

På 1500- och 1600-talen motsvarade ett **hemman** vanligen en bondgård med en sådan storlek att brukaren kunde försörja sig och sin familj på avkastningen av jorden och erlägga den skatt som åvilade egendomen. Äganderätt till hemman delades in i frälse-, krono- och skattehemman.

Världsliga frälset

Den i Sverige äldsta kända beteckningen för de personer eller ätter som senare skulle komma att bli Sveriges adel. Kriterierna för att räknas som svensk uradel var att släktens förfäder år 1400 tillhörde frälset, det vill säga att man gjorde rusttjänst till häst och därför var skattebefriade samt ingick i det andliga frälset eller hade kungliga privilegier.

Andliga frälset

Biskopar och liknande som förvaltade kyrkliga egendomar vilka inte behövde betala skatt.

Frälsegård

En frälsegård var skattebefriad. Under gården låg mindre gårdar s.k. frälsehemman. Frälsegårdar ägdes bara av frälset, senare kallat adeln.

Frälsehemman ägdes av det världsliga frälset och brukades av frälsebönder som betalade skatt direkt till frälsegården och inte till kronan. **Kronohemman** ägdes av kronan som erhöll jordreanta från brukaren (åbo) medan **skattehemman** brukades av självägande bönder som betalade grundskatt till kronan.

Frälsebönder

Frälsebönder betalade i regel arrendet med dagsverken på markägarens gods. Dessa bönder ansågs näst intill som egendom av ägaren till godset, eftersom de löd under honom och betalade sin skatt till sin herre och inte till kungen.

På 1680-talet fick de flesta **kronobönder** ärftlig besittningsrätt till gårdarna, en rättighet som dock kunde upphävas av kronan och under början av 1700-talet fick kronobönder rätt att köpa loss sin jord och dessa bönder blev därmed skattebönder.

Uttrycken ”indelades på kavalleriet” och ”indelt” kommer från det **indelningsverk** som infördes i början på 1680-talet och byggde på att Sverige behövde ett försvar vid ett eventuellt krig. Ett ständigt **knekthåll** upprättades i hela riket och dess uppgift var att rekrytera knektar/soldater, som snabbt kunde mobiliseras. Soldaterna försågs med ett torp och tillhörande jord av bönderna i en by. Kronan tog över gårdar som befälmen sedan erhöll och använde som militära **boställen**. Militärerna avlönades genom ett boställe och vad jorden som tillhörde bostället gav. Boställets storlek varierade beroende på innehavarens militära grad och de levde som jordbrukare i fredstid på bostället de fått sig tilldelat av kronan. På det viset kunde staten spara in kostnaden för soldatens lön. Ett **rusthåll** var i regel ett större skatte- eller kronohemman. Ryttare till kavalleriet bemannades frivilligt med hjälp av rusttjänst, vilket innebar att ägaren av ett hemman försåg kronan med ryttare och häst. Indelningsverket avskaffades 1901 och ersattes med allmän värnplikt. Det fanns även ett äldre indelningsverk, som byggde på i stort sett samma princip som det här yngre.

SKIFTEN

Storskiftet var den första stora jordreformen i Sverige och påbörjades 1749. Avsikten var att öka produktiviteten genom att varje gård fick färre, men större tegar. Det räckte med att en bonde i byn begärde storskifte, för att det skulle genomföras.

Laga skifte beslutades 1827 och avskaffades 1928. Jordreformen genomfördes över hela landet. Fördelen sades vara att bönderna fick sina åkrar samlade på en plats och att gården byggdes bredvid åkrarna.

LANTMÄTERIFÖRRÄTTNINGAR

Mätning av ägornas areal och gränser gjordes av **lantmätare**. De fick kliva över många gårdsgårdar och diken, men det gjorde de inte gratis utan de ville också ha arvode för sina tjänster. De flesta lantmätare i Östergötland var stationerade i Linköping.

Vid en förrättning vid Alboga 1877 var det häst och vagn som gällde. (Järnvägen kom inte förrän 1893.) Reseersättning utgick med 80 öre per mil. För ”Kost och tidsspillan” ville lantmätaren ha 1 krona milen och för uppmätning av 12 500 fot rågång efter krokiga gårdsgårdar och diken begärdes 1 kr 50 öre per 1 000 fot. Avskrift av dokument på den tiden innebar att de skrev av originalet för hand. För detta ville de ha 1 kr/ark. Kostnaden för avskrift av kartor kostade 5 kr/st. Det som tog timmar att kopiera förr, spottar kopiatorn ut på en sekund idag.

Uppmätning 1907 av Alboga 1 1/2 mantal ger naturligtvis annorlunda siffror. Tågresa i andra klass ersattes med 2 kronor och 10 öre per mil. Järnvägen hade kommit till Söderköping, men för att ta sig från järnvägsstationen till Alboga använde de fortfarande häst och vagn. Sträckan beräknades till 1/2 mil och gav då 85 öre i ersättning. ”Kost och tidsspillan” utgick med 54 öre per mil. För avskrift av kartor ville de däremot ha 28:55/st, fast då ingick lack och stadgad lösenavgift, en avgift som påfördes handlingar som utlämnades vid statlig myndighet. Dessutom utgick mätningens arvode för 225 hektar med 156 kronor och 76 öre. 30 år senare var alltså ”tidsspillan” hälften så dyr mot 1877. Hästskjutsen fick väl inte upp samma fart som tåget, så det tog säkert dubbelt så lång tid också.

Den som inte godkände räkningen kunde inom sex månader lämna in stämningsansökan till Hammarkinds Tingsrätt. Allmänheten fick information om olika förrättningar genom att kungörelserna lästes upp i kyrkan.

Kartor

Anders Bure, 1571-1646, kallas av många för ”den svenska kartografins fader” och blev lantmäterichef vid det i Sverige bildade lantmäteriväsendet 1628 och det var då våra första kartor började bevaras. Från början upprättades de endast i ett exemplar, men när lantmäteriet inrättade regionala kontor uppfördes kartorna i tre exemplar. Ett exemplar förvarades vid regionkontoret, det andra stannade hos ägaren/byn och det tredje översändes till den centrala myndigheten i Stockholm.

Kartorna ritades för hand och avskrifter gjordes genom att man använde nålar som sattes genom kopiepapper och originalet för att korrekt dra upp kartans linjer så kallad avstickning. Kalkerväv, det vill säga genomskinlig väv bestruken med vax eller liknande, användes också. Man kan säga att kalkerväven var en föregångare till senare tids ritfilm av plast.

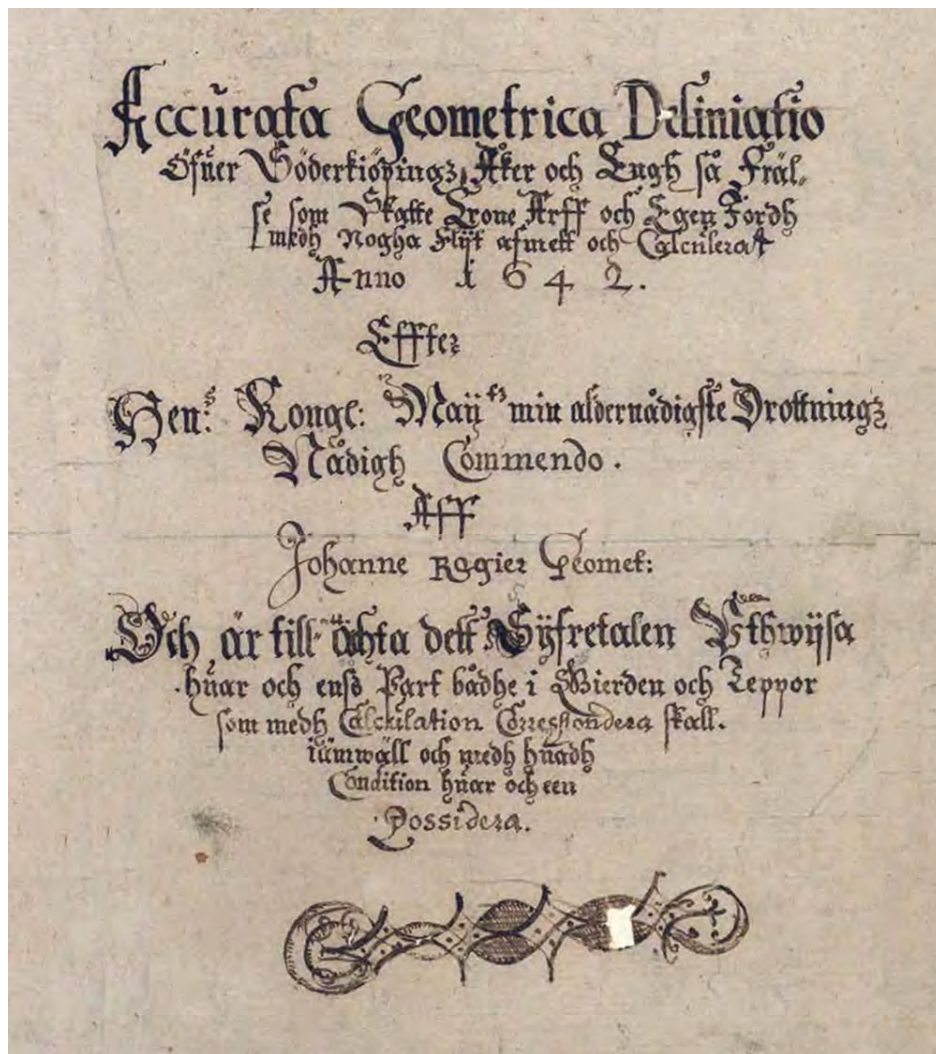
Rågångsförrättning - Rösebeskrivning

Vid rågångsförrättning användes för det mesta stenar eller ett rör i marken som gränsmarkering, så kallad rösebeskrivning. Stenen var den vanligaste av äldre gränsmarkeringar på landsbygden och i skogsmark. Den bestod i allmänhet av en rest toppig sten, något nergrävd. Ibland användes redan befintliga stenar som markering. Benämningen "kringskolad" innebar att det runt befintlig eller ditlagd större sten lades mindre stenar och stenskärvor. Tegelskärvor eller träkol under röset lades dit för att utvisa att det var ett verk av människohand.

Alla markeringar nedtecknades och det kunde till exempel stå: En kringskolad gråsten med avrundade kanter 1,5 fot hög, 1 fot bred och 0,8 fot tjock med smalare topp - härifrån går rågången rak till - en kringskolad upptill trekantig sten 1,5 fot hög, 1 fot bred och 0,7 fot tjock och så vidare.

EN NYBÖRJARES MARDRÖM

Kartor och beskrivningar från 1642 var näst intill omöjliga att utläsa, men under 1700-talet började jag kunna tyda skriften. Med det gammalsvenska språkbruket var det ändå svårt att förstå innebörden, då det inte fanns någon punktsättning utan bara kommatering. I början på 1800-talet var det lättare att tyda texten, men det var fortfarande svårförståeligt.

Utdrag ur karta från 1642 upprättad av J Rogier. Lantmäteriet.

Avskrift av förrättning vid ägobyte mellan Götha Canals Bolag och Mariehof 1814:

”Ägorna åter som söder om Canalen i utbytet från Mariehof skola afstås hafva redan och före detta under ärsättningsfrågornas behandling blifvit graderade, i då förmodad händelse, det de samma i ärsättningsliqviden utbytesvis skulle komma att användas hvarvid den åkerjord och äng, som utom Canalområdet befinnes är ansedd till 6 grader, och äfven ett stycke betesmark väst området till 6, men en sträcka mark utmed bäcken till 4 och en backe till 2, efter hvilken gradering lantmädtaren nu gjenast uprättade en förslagsuträkning, hvarvid sig på dessa ägor emot skattehemmanets yppade en brist af 4 tl 20.478 kl uppskattningsvärde, som enligt den om ägobytet träffade öfwerenskommelsen bör från Mariehof ärsättas af dess ägor norr om Canalen och hvartill utsågs östra ändan af Mariehofs äng, Stadsängen kallad, som nu graderades till 6, men som det för denna brist hvarande ägostycke blir öfrige ägorne frånbelägit så updrogs lantmädtaren att af Canalens tillärkände jord innom utmålet ändalångs de utbytte ägorne utlägga en ränga till lika stort innehåll efter gradering, på det fyllnaden måtte med dem komma i ett sammanhang och hela från Mariehof lämnade ärsättningen, som hädanåt kommer att ikläda sig Lilla Ludderhofs skattehemmanets namn, natur och mera blifva inom en rågång med sammanhängige ägor, kommandes det sålunda utbytta stycket af ängen att anses som canalbolagets enskilda tillhörighet eller af samma natur och förhållande, som canalens jord inom området.”

Puh! Världens längsta mening? Det kanske det inte är, men lång är den.

Bilaga 1

Klasserna var inte som nu indelade i höst- och vårterminer utan kunde bestå av upp till sex terminer. *Termin* betyder egentligen bestämd tid eller tidsperiod.

Utdrag ur schema:

Klass I

Tema/ämne	Åtgärd
Samtal om hemmet	Mor, far och deras arbete. Barnen uppmanas att berätta så mycket som möjligt om hemmet.
Katten, Hunden	Kattungens leksaker göras i modellera. Hundkoja läggas ut med stickor.
Människokroppen	Säga, peka och nämna antal, utseende och ändamål. Vid t.ex. ögon: närsynt, svagsynt, enögd, blind. Glasögon. Ögonlock, ögonhår, blinka, blunda, tårar. Mun: Läppar, över- och underläpp. Tänder, fram- och kindtänder; hela och söndriga; små och stora. Tandvärk. Tandläkare. Tändernas rengöring. Tunga, dess ändamål. Smaken.
Kroppens rengöring	Tvättning, badning, handfat, badkar, vatten, tvål, såpa, borste, svamp, handduk. Arbeta i modellera eller klippa handfat, badkar, tvål, borste m.fl.
Skolsalen	Beskriva väggar, tak och golv: Stengolv, trägolv, springor. Golvet skall hållas rent, fötterna torkas, skräp kastas i papperskorgen och inte på golvet. Dörr: på vid gavel, på glänt. Gångjärn, lås, nyckel. Knacka på innan man stiger in. Stänga dörren tyst.
Föremålen i rummet	Bänken, dess olika delar och färg, varav den är gjord och vartill den användes. "Man stiger upp fint ur bänken och sätter sig tyst ner i bänken." Stolen, varav och vartill. Dess olika delar: sits, ryggstöd, ben, (inte fötterna på stolen). Möblerna stickläggas antingen efter förteckning el. fritt.
Skolrummets rengöring	Skurning dess nytta och de nödvändiga sakerna. Klippa kvast, sopborste.

Klass VI

Tema/ämne	Åtgärd
Samtal om barndomshemmet	Familjen, släktförhållanden
Olika slags hem	Barnhem, ålderdomshem, sjömanshem
Almanackan	Tidsindelningen
Människokroppen	Demonstration på ett skelett
Om djuren i allmänhet	
Vårt hemland Sverige	Inlärande av landskapens namn under orientering på kartan
<u>Östergötland</u>	Sjöar, floder, berg, slätter, folk och näringar
Hur Göta kanal kom till	von Platen, John Eriksson
En ”färd” kanalvägen till Göteborg	
Vadstena	Den heliga Birgitta
Norrköping	Såsom fabriksstad
Linköping	Landshövdinge- och biskopsstad
Tåkern	Vadfåglar
<u>Småland</u>	Natur, folk och näringar
Visingsö	Per Brahe, Magnus Ladulås
Värend	Berättelserna om Blenda och Den helige Sigfrid
Jönköping/Huskvarna	Tändsticksfabriken/tillverkning av symaskiner
<u>Övrigt</u>	
Stockholm	Handeln. Tull
Birger Jarl, Sten Sture	Slaget på Brunkeberg
Botkyrka	Berättelsen om Botvid Angarius (S:t Botvid) och kristendomens införande i Sverige
Alingsås	Jonas Alströmer
Kinneulle	Kalkstensbrott
En ”färd” till Italien sjövägen och på ett handelsfartyg	
Vulkaner och jordbävningar	
Det stora hemmet jorden	De olika zonerna och förekommande växter och djur
Världsdelarnas namn	Orientering på karta
Indelning av människor	Samhällsskick, religion
Rymden	Iakttagelser ute en stjärnklar kväll

Betygsgraden

	0	$\frac{1}{2}$	1	2	3
Uppfattningsförmåga	Inga framsteg	Ringa framsteg	Medelmåttiga framsteg	Goda framsteg	Sent utvecklad
Uppförande	Otillräknelig	Oberäknelig	Stilla och foglig	Pålitlig	
Flit	Intresselös	Vaknande intresse	Villig och flitig	Mycket intresserad och uthållig	

Bilaga 2

Sterilisering

Nedanstående är hämtat från Leo Kanners bok "Den psykiska utvecklingsstörningen", Mårten Söders bok "Anstalter för utvecklingsstörda" och debatt, citat och intervjuer om tvångssterilisering i Dagens Nyheter 1997 samt en insändare av författaren Majgull Axelsson på DN:s kultursida den 11 juni 2009.

Sinnesslöa var mindervärdiga och skulle hållas isolerade. Helst ute på en ö, där kunde de låsas in på en institution och "kasta nycklarna i sjön". En form av rasism? Så blev det dock inte. Om sinnesslöa födde en väldig massa barn skulle arvet föras vidare inom släkten. Till slut skulle kanske en allt för stor del av befolkningen bestå av sinnesslöa och det skulle bli stora kostnader. För att skapa ett bättre samhälle måste dessa individer förhindras att komma till världen. Förslag om tvångssterilisering började diskuteras. År 1934 kom lagen om sterilisering "med visst samtycke om möjligt" och utökades vid lag 1941 "utan samtycke före utskrivning eller utackordering". Nu kunde antalet barn minskas och staten spara pengar. Senare höjdes kritiska röster mot steriliseringarna. Ska vi verkligen fortsätta? Ja, vi ska inte minska, tvärtom öka, sades på 1950-talet. Reagerade inte läkarna då? Jo, men om de vägrade, bröt de ju mot lagen. *"Allt gjordes ju i bästa välmening och på vad man uppfattade som god vetenskaplig grund. Vi vet att det var fel."*

Överinspektören på Medicinalstyrelsen Karl Grunewald citeras: *"Den genetiska synen på utvecklingsstörda är den största bluff jag vet. På trettioalet hade vi 150 000 så kallade sinnesslöa i Sverige, i dag är det 40 000. Vart har de tagit vägen allihopa? Var finns de? Svaret är att välfärden avskaffade den lättare utvecklingsstörningen i Sverige. Det var ett socialt arv det handlade om, inte ett genetiskt."*

I en intervju med en drabbad, då 72-årig kvinna, berättar hon att hemmet var fattigt, hon var blyg och hade synfel när hon började skolan. "De tog" henne till en särskola där hon fick stanna tills hon var 17 år. Hon säger att det var ett fängelse för barn, en alldeles sluten värld där barnen var rättslösa. Att ifrågasätta fanns inte med i deras uppfostran. *"En dag sa föreståndarinnan åt mig att jag skulle komma in på hennes rum för jag skulle skriva på några papper. Jag skrev på för jag visste ju att jag var tvungen för att slippa ut. Vi flickor hade pratat om det, men vi visste ju att vi måste. Sen gick det fort. Jag skickades till [...] lasarett där de tog bort allting. En läkare sa till mig att ni är inte riktigt klar i huvudet, så ni kan inte sköta ett barn."*

Många fick inte ens veta att de steriliserats. En blindtarmsoperation kunde innebära att de var steriliserade vid uppvaknandet. Först i samband med en undersökning, om varför de inte kunde få barn, kom sanningen fram. En kvinna berättade att detta ledde till att hennes man anklagade henne för att ha lurat honom och det hela slutade i skilsmässa. Personer berättar om hur steriliseringen har påverkat deras liv. *"Jag har känt mig som ett tomt skal. Många gånger var jag beredd att ta livet av mig [...] man har inget människovärde kvar."* Känslan av att en gång ha blivit nedvärderad och nedklassad som människa går igen. En del känner bitterhet, andra hat mot samhället. Många berättar om ensamheten, att sitta på ålderns höst utan barn och barnbarn.

Vi vet som sagt mer idag. Att många, på grund av okunskap, bedömdes vara sinnesslöa fast de bara kom från trassliga eller fattiga hemförhållanden. Lagen om tvångssterilisering upphörde 1976.

Majgull Axelssons insändare, där hon berättar om situationen för de utvecklingsstörda under åren och om överinspektör Karl Grunewalds agerande för att förbättra deras levnadsvillkor samt om fruktansvärda experiment.

”Inlåsta, övergivna och gömda

Ända in på 1960-talet rådde barnläkare föräldrar att lämna sina handikappade barn på anstalt. Majgull Axelsson läser om en mörk epok i Sveriges historia och minns ett telefonsamtal.

Jag kan inte glömma den där barnläkaren i Norrköping. Han biter sig fast i mitt minne, sitter där som en fästing och skapar en liten irriterande svullnad.

Skulle jag kunna beskriva honom som ond?

Ja, det skulle jag. Det har jag faktiskt redan gjort. Det handlar ju om en läkare som rådde alla föräldrar till barn med minsta fysiska handikapp att lämna bort sin unge och skaffa sig en ny. Barn med handikapp var ju idioter och idioter hade det bäst på institution. Det visste man ju. Det visste alla.

Den där läkaren hade det ganska lugnt och skönt ända tills det en dag i slutet av 60-talet dök upp en journalistpraktikant vid namn Göran Rosenberg på en av tidningarna i stan. Han skrev en artikel om läkarens rutinmässiga rådgivning och knappt hade tidningen hunnit ur pressarna förrän alla telefonlinjer till tidningen var blockerade. Familj efter familj ville berätta om vad de och deras barn utsatts för. Till slut blev vittnesbörden så många att läkaren kände sig tvingad att ge en kommentar. Jag var den som fick ta emot den och jag fick hålla hårt i luren för att inte blåsas bort av hans vrede. Inte för att han kunde begripa varför han skulle behöva utsättas för påhopp av fullkomligt okunniga och illvilliga journalister, folk som inte hade den ringaste medicinska kunskap och inga begrepp om någonting, men det var minsann typiskt för dagens samhällsklimat, vem som helst kunde ju i dessa nivellerings dagar plötsligt kalla sig expert!

’Grunewald och de andra må inbilla sig att varenda idiot kan bli professor, skrek han till slut. Men jag vet att så enkelt är det inte!’

Fyrtio år senare minns jag det där samtalet alldeles glasklart. Och frågan kvarstår: var den där läkaren verkligen ond?

Det är lätt att svara ett indignerat ja på den frågan. Hör bara! Vilken vedervärdig människosyn! Men det är inte lika lätt att hålla fast vid den tolkningen om man tvingar sig att tänka efter. Kanske var den där läkaren bara djupt präglad av sin tid. Under sin utbildning hade han säkert fått lära sig det som under 1900-talets första hälft var högsta sanning, nämligen att förståndshandikapp var ett ärftligt och statiskt tillstånd och att läkarens första plikt var att skydda föräldrarna och samhället mot den belastning som ett utvecklingsstört barn utgjorde. Kanske var han dessutom, likt de flesta av oss, en person som litade på sina lärare och aldrig hade lärt sig att tänka själv.

Men någon gång händer det ju faktiskt att det dyker upp en person som i all stillsamhet har lärt sig att tänka själv och ibland händer det dessutom att en sådan person kan få en hel nation

att inse poängen med de nya tankarna. Och då riskerar den som hänger fast vid det gamla att drabbas av en stor och vanmäktig vrede, vilket i sin tur – om man tolkar det välvilligt – bara är ett sätt att slippa den skuld, skam och sorg som lurar där under.

Och det var vad som hade hänt på 60-talet. Karl Grunewald, barnläkare och barnpsykiater, hade i början av årtiondet blivit utsedd till överinspektör vid Medicinalstyrelsen. Han var alldeles uppenbart en person som kunde tänka själv. Han vände helt enkelt på perspektivet. Nu var det inte i första hand föräldrarna och samhället som behövde skyddas mot de utvecklingsstörda. Det var de utvecklingsstörda som behövde skyddas från samhället. Och det behövdes sannerligen, för ingen grupp i Sverige hade det så illa som de, där de satt på sina anstalter, övergivna inte bara av läkarkåren och politikerna utan också i allt för många fall av sina föräldrar.

Ulla Tideström skrev en gång en dikt om Karl Grunewald:

Vara ute och cykla

Jag heter Lena
Har en säng att sova i
Och en stol att sitta på
Jag har hört om en farbror
som sitter på en byrå
Och är ute och cyklar i
blåsväder.
Han vill att allt ska
normaliseras.
Som om det vore normalt att
sitta på en byrå
Och cykla i blåsväder

Nu har Karl Grunewald skrivit en nästan 500 sidor lång bok om de utvecklingsstördas historia: Från idiot till medborgare. Det är till stora delar en mycket dystert läsning.

I Sverige går de utvecklingsstördas historia parallellt med industrisamhällets historia. Först i mitten på 1800-talet dök det upp läkare som ansåg att man skulle kunna 'förvandla dem från oduglige och blott tärande medlemmar, till verksamme och närande'. Inte för att det blev så mycket av den saken. Tvärtom var plötsligt alla överens om att sinnesslöhet var ett tillstånd som inte gick att påverka och därför förklarade riksdagen att det skulle bli alldeles för dyrt att ta hand om alla sinnesslöa på hospital, följaktligen tillhölls läkarkåren att bara ta in dem som kunde vara en fara för den allmänna säkerheten. De andra fick familjerna själva ta hand om. Först 1866 öppnades den första anstalten för enbart idiotiska barn. Det var en liten privat, inrättning med bara 30 intagna och 17 tjänare. Som en liten verkstad, skulle man kunna säga, till skillnad från de jättelika fabriker som skulle komma några årtionden senare.

Under 1900-talets första årtionden började den politiska diskussionen om de sinnesslöa få ett starkt inslag av rasbiologi. Moralpanik utbröt. Sociologen R B Cattell i England var en av dem som ansåg sig kunna bevisa den degeneration som väntade. Han inventerade antalet barn i fattiga familjer och fann att de var många, varav åtskilliga var sinnesslöa, medan samma inventering i överklassen visade på få barn och få sinnesslöa. Med hjälp av komplicerad

matematik kom han fram till att hälften av medborgarna i England inom 300 år skulle vara sinnesslöa. Det föll honom aldrig in att fattigdom och okunnighet i sig kunde hindra barnens utveckling.

Den typen av matematik låg också till grund för alla de varningsrop som skallade från den svenska riksdagens talarstol under 20-talet. Den socialdemokratiska riksdagsmannen Alfred Petré var den som skrek högst och som till slut fick igenom den svenska lagen om sterilisering. Det var ingen självklarhet att mindervärdiga människor, lågtstående varelser, vanskapta idioter, imbecilla och sinnesslöa (vilket var de termer man använde) skulle ha rätt att fortplanta sig. Det var inte heller självklart att de skulle tillfrågas om de ville låta sterilisera sig. De hade ju ingen egen vilja.

Det är kanske inte så underligt att allmänhetens attityder förändrades under dessa år. Nu uppfattades de utvecklingsstörda plötsligt som farliga och skadliga för sin omgivning. De skulle in på anstalt och det var läkarna som hade till uppgift att se till att mödrarna gav upp sin 'missriktade moderskärlek' och såg till att barnen kom i väg.

Så började de jättelika anstalternas tid. Carlslund. Värnhem. Bodaborgs vårdanstalt. Johannesbergs vårdanstalt. Vipeholm. Där kläddes alla intagna i likadana kläder, klipptes i samma frisyrer och vårdades med militär disciplin på sina håll och på löpande band på andra håll. Där fanns inga eller mycket få leksaker och där bedrevs ingen undervisning, dit kom sällan några föräldrar och anhöriga på besök och aldrig någonsin någon annan.

Det intressanta är att också medicinstudenterna skyddades från denna verklighet under sin utbildning. De satte i allmänhet aldrig sin fot på någon anstalt för utvecklingsstörda, förmodligen för att de inte aldrig någonsin skulle svaja i sin uppfattning om att ett liv på anstalt var det enda rimliga och rätta. En av dessa anstalter var Vipeholm i Lund, en institution som för evigt gått till den svenska historien på grund av den så kallad Vipeholmsstudien, som innebar att man under fyra år matade ett antal intagna med kola för att se om de händelsevis skulle få karies. (Gissa hur det gick?) Däremot är det inte lika känt att man på Anatomicum i Lund hade en bassäng i källaren, där det flöt döda 'vipeholmare', som unga medicinare fick obducera. Efteråt kom en del av dem att begravas på Norra kyrkogården. På den stora gemensamma stenen står det: Minne över patienter från Vipeholms sjukhus som här fått sitt sista vilorum 1935–1965. Var resan stormig huru skön är hamnen.

Det är Sveriges största massgrav. Den rymmer 560 personer från hela Sverige, vars anhöriga inte hade råd eller helt enkelt inte ville hämta hem dem sedan de avlidit. De hade levt hela sina liv på Vipeholm. Och allt detta därför att det fortfarande långt in i mitten på 1900-talet ansågs som en skam att ha fått ett utvecklingsstört barn och för att en oändlig massa läkare hade fått lära sig att inte tänka själv.

Karl Grunewald ändrade på den saken och räddade oss därmed från oss själva.”

Arbetsuppgifter.

Ville, då jag blivit tillfrågad därom, lämna denna enkla beskrivning på mina arbetsuppgifter för att Styrelsen lättare skall kunna bedöma och göra den arbetsfördelning, som med hänsyn till omorganisationen vid Storängen kan anses lämplig.

- 1/ Handhar samtliga elever vid skolan, kvinnliga arbetshemmet, manliga arbetshemmet /C + Alboga/ och vårdhemmet. 23½ st. D.v.s. ordnar med deras undervisning, fostran, vård, nöjen och förströelser. Inköper och bestämmer om deras kläder och övervakar att de äro så snyggt och ändamålsenligt klädda som möjligt.m.m.
- 2/ Sköter den öppna vården /utackorderade och försöksutskrivna/ f.n.32 + utackorderade och cirka 50 försöksutskrivna. Anskaffar platser och köper i viss utsträckning kläder åt de utackorderade, tager del av och ger råd i deras personliga angelägenheter.
- 3/ Hela den kvinnliga personalen /60 st./ sjukvårds- ekonomi- och lärarpersonal, sortera under mig. Anskaffning av personal, uppgörande av arbetsschema och semesterlistor skriver sjukrapporter, kontrollerar alla rapporter föraavlöning innefattande kollationering och attestering av obekväma arbetstiden för varje befattningshavare, som beröres därav m.m.
- 4/ Räknar ut och rekviderar samtliga statsbidrag, som gälla eleverna. Sköter in- och utskrivningar av elever. Förmedlar all korrespondens av vikt, som gäller eleverna. Ordnar med elevernas ferier och resor. Beviljar eleverna permissioner och skriver ut samtliga permissionssedlar till avdelningarna.
+ Skriver samtliga lappar för uttag av pensionspengar /elevernas/
- 5/ Handhar representationen /utom för jordbruket/ och är ciceron för de sammanslutningar, myndigheter och enskilda, som av olika anledningar besöka Storängen. Ordnar de ev. festligheter, som förekomma. Dessutom så långt det är mig möjligt står jag till förfogande vid rådgivning och samtal då elevernas anhöriga, försöksutskrivna och utackorderade elever så önska.
- 6/ Till detta har på senare år tillkommit de 3 externatskolorna samt uppgiften som vårdföreståndare även för Landstingets barnhem, Liljestad och Skogsfrid.
+ Skriver rekvisitioner på till sysslomanskontolet på alla de många stora och små saker som behövas i det dagliga livet. Packar upp och kontrollerar samtliga varor.

Mycket mera av omsorg om både stort och smått tillkommer dessutom, då ju Storängen bör vara ett hem för såväl elever som bafattningshavare. Ej minst ansvarsfullt är atthandha arbetshemseleverna på fritid då deras många gånger obehärskade lynnen påkalla mitt omedelbara ingripande vid ev. slagsmål, avvikelser från Storängen o.s.v. Dessbättre händer ej detta så ofta. Lugnt skulle det dock vara att veta att någon manlig hade skyldighet att vid sådana tillfällen bistå. Tyvärr är jag en sådan gång oftast utan manlig hjälp.

Söderköping den 7 nov. 1955

M. Udén.

Undertecknat av föreståndarinnan Margareta Udén.

Pojk- och flickhemmet

Arbetsordning

- Kl. 7 börjas dagen med väckning av barnen, 30 st. Dessa hjälpes då med tvättning, kamning samt påklädning. Därefter påbörjas städning av
- 7.45 sovrum, bäddning o. dyl. Därefter intager barnen frukost. Efter frukosten går barnen omedelbart till påklädningsrummet i källaren där 2 av personalen tar hand om dem och hjälper dem på med stövlar, pjäxor eller skor allt efter årstid och väderlek samt ytterkläder.
- 8.30 Skolan börjar 8.30 så personalen följer dem till skolan och ser till att de kommer i rätt tid samtidigt som de går till sin matsal för att äta frukost. Även 3-dje biträdet går till frukost efter sedan hon sett till att matsalen och thekök äro städade. Den städning på avdelningen som ej blev färdig till frukost fortsätter efter måltiden och förutom barnens sovrum städas korriodorer, badrum
- 10.30 samt toalettrum och yttertrappor. Arbetet avbrytes 10.30 med en
- 11.45 kafferast på 15 minuter. Kl. 11.45 dukas till middag av ett bi-
- 12.00 tråde och kl. 12 kommer barnen från skolan och 2 av personalen möter dem i källaren och hjälper dem tillrätta med kläderna ser till att ytterskor bytes till sofflor eller inneskor, ser till att de tvätta händerna och kammar sig. Tar sedan barnen med upp till barnens matsal där middag serveras. 1 av personalen har biträtt vid utportioneringen av maten och fortsätter om så behövs att hjälpa till med passning av barnen under måltiden. De båda andra går till sin middag. Efter det barnen ätit färdigt och de två biträdena återkommit från personalmatsalen, går även det tredje biträdet till middag. Av två som sedan återkommit ser en till att matsalen blir uppsnyggad den andra är med barnen, ser till att inga knappar o.dyl.
- 13.15 fattas. Kl. 13.15 går åter två biträden med barnen till kapprummet för att se till att de få ytterkläder och skor på sig för att kunna
- 13.30 gå i god tid till skolan som börjar kl. 13.30. Alla dagar från kl.
- 12.00 12.00 är alla barnen som går i provklass hemma och behöver då extra tillsyn, någon stund blir det kanske för stoppning och lagning och
- 15.00 kl. 15.00 dukas änyo till mellanmål. Dåslutar också skolan för
- 15.30 dagen (utom några som skall till sjukgymnastik kl. 15.30 en dag i veckan) och åter väntar två biträden i kapprummet för att vara
- 15.20 barnen behjälpliga vid toaletten. Kl. 15.20 är det mellanmål och
- 15.45 kl. 15.45 är det kaffepaus på 15 minuter för personalen. Så skall påklädningsrum och WC och förrum i källaren städas varje dag, förutom 60 par stövlar eller skor som skall putsas och rengöras. Sedan är det tid för en av personalen att gå ut för att se till
- 17.30 barnen en stund. Kl. 17.30 tas barnen om hand inne då de skall förströs med sagoläsning, sång o.dyl. Kl. 17.30 dukas det till kvällsmat och 30-60 smörgåsar skall bredas. Barnens kvällsmat

18.00 intages kl. 18. 2 av personalen tar matrast. Den tredje tar under barnens måltid av sängöverkast samt ger varje tandborste sin ranson tandkräm, ^{var efter hon tar sin matrast.} Kl. 18.30 är barnen färdiga med sin mat och får då leka lite stillsamma lekar eller någon sagoläsning och kl. 19 börjar barnen sin kvällstoilett med hjälp av personalen, och efter litet sång och aftonbön samt godnattönskan är det meningen att det skall vara tyst och lugnt på salarna kl. 20. En ibland två av personale går från sitt arbete kl. 19.30. Den eller de som är kvar har sedan att se till om något av barnens kläder är trasigt i så fall byta det mot helt samt skall felande knappar sys i. Arbetsdagen är slut kl. 20 då nattvakten tar vid.

Till nattvaktens arbete hör att efter rond till sovrummen för att kontrollera att allt är lugnt (rond då och då under natten) städa lekrum, trappor, vestibul, expedition, personal WC samt stryk lappa och laga de saker som äro bestämda som hennes natarbete. Ävenså att torsdagsnatten duscha alla växter i matsal och vestibul, torka krukorna med parafin och diska blomfat. Fredag putsas koppar Som morgonarbete har nattvakten att duka frukostborden samt breda 30-60 hårda och mjuka smörgåsar beroende på om det är choklad, välling eller gröt till frukost. Är barnen sjuka skall hon även ta temp samt anteckna detta, för övrigt skall hon passa barnen, ta upp eventuella sängvätare till WC två ggr. på natten och se till barnen i den mån det behövs under natten. Hennes arbete är slut kl. 7

7.00 utom den sista av de fyra veckhätterna i följd då hon går över till 8.00 och hjälper till med den syssla hon bäst behövs till.

Extra arbeten.

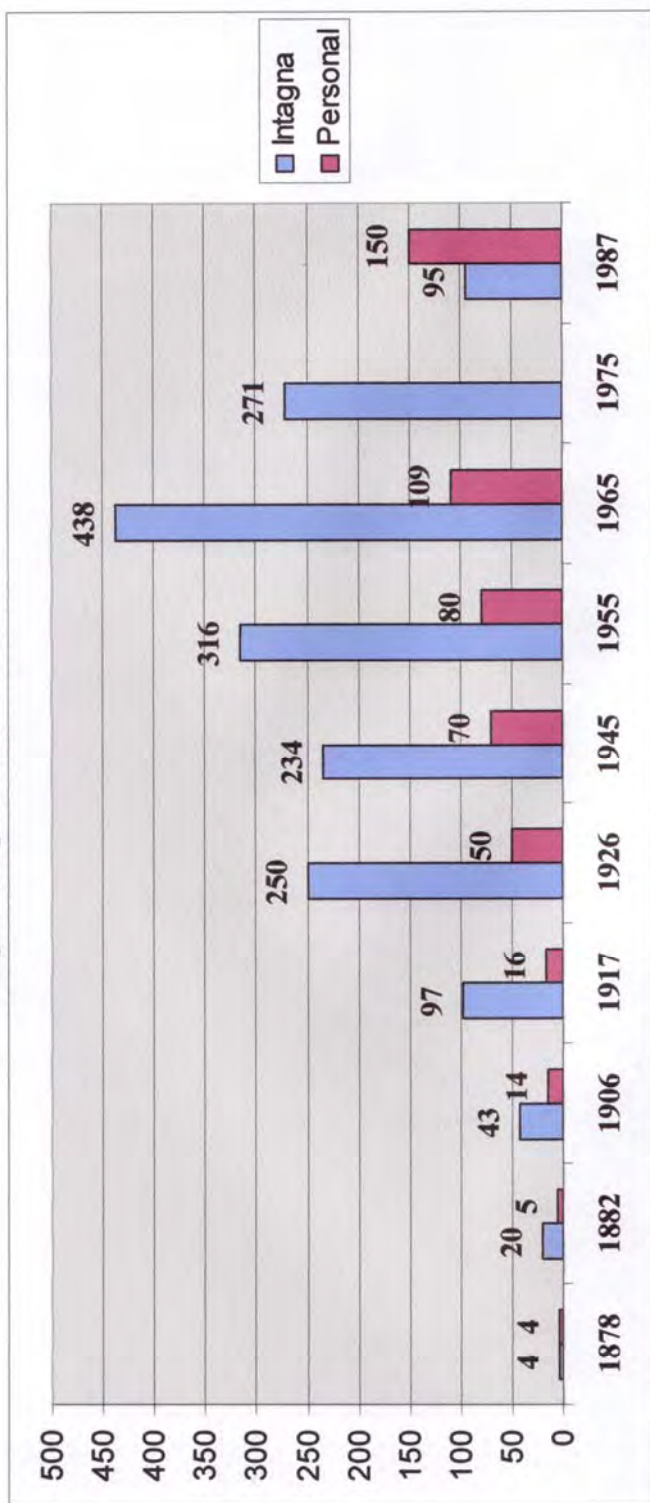
- Måndag:** Tvätt av strumpor och sockar.
Blötläggning av bättre skjortor och underkläder.
Räkning av smutstvätt som skall skickas bort samt skurning av smutsklädesförråd.
Tillsyn av barnens söndagskläder, fläckuttagning, pressning.
Fönstertvätt på avdelning I.
1 personal ser till barnen ute efter kl. 15.
- Tisdag:** Förrådsdag. Förråd avdelning I och II städas extra.
Tvätt av föregående dags blötlagda tvätt.
Blötläggning av jumprar och blusar.
Inräkning av föregående veckas nu hemkomna rena tvätt, sortering av helt och trasigt samt inläggning i skåp och förråd samt strykning.
1 personal till barnen efter kl. 15.
- Onsdag:** Extra rengöring av badrum och toalettrum på avdelning I och II.
Duschning av blommor på avdelning. samt fönsterputsning avd. II.
Tvättning av föregående dag blötlagd tvätt samt om möjligt nylon-tvätt.
Minst en personal för tillsyn av barnen efter kl. 12.
- Torsdag:** Extra rengöring av bullerrum och torkrum samt förråd i källaren.
Baddag för flickorna.
1 personal för tillsyn av barnen efter kl. 15.
- Fredag:** Bad för pojkarna samt extra rengöring i förrum, avklädningsrum och WC i källaren.
Framplockning av rena underkläder till söndagen.
Extra fönsterputs där så behövs.
1 personal för tillsyn av barnen efter kl. 15.
- Lördag:** Extra finputsning vid städning samt strykning av dukar och insättande av friska blommor och grönt efter årstiden.
Söndagskläder framtages.
Minst 1 personal för tillsyn av barnen efter kl. 12.
- Söndag:** Uppstigning kl. 8. Mellan måltiderna promenad och sysselsättning för barnen eventuellt kyrkbesök eller bio.
Blötläggning av sockor och strumpor.

Dessutom

Extra städning av alla rum får göras i samband med barnens månadslov från skolan.
Den 1 och 15 i varje månad byte av sänglinne då även filter skakas.
Varje vecka bytes handdukar och tvättlapp.
Kläder skall provas ut samt ändras, läggas upp eller ned och en myckenhet ylle som strumpor, sockor och koftor och tröjor skall lagas.
Så finns det även en och annan sängvätare och sköljning av lekan kan försena vissa arbeten. Det finns även tillfällen då barnen

förrorena sina kläder och barnen skall då badas och byta kläder på samt kläderna tvättas och sådant tar tid utöver det vanliga arbetet. På onsdagar och lördagar slutar barnen skolan kl. 12 varför minst 1 personal då behövs för barnens passning och sysselsättning. Även andra saker kan hindra arbetet betydligt såsom besök på hemmet av föreningar, de många tandläkar- och lässerrettsbesöken då ibland så gott som hela personalen är borta med barnen. Sådant kan för-
rycka arbetsordningen totalt. De sysslor som man tänkt skulle ut-
föras på viss dag får många gånger uppskjutas till senare till-
fällen.

Intagna och personal 1878-1987

1878 och 1882 Lilla Mariehof
 1906 Förmansgården
 1917 Förmansgården och Broby. 45 intagna på Förmansgården och 52 på Broby. Personal totalt 16
 1926 och 1945 Storängen
 1955 Storängen. Av antalet ingick även de som var utackorderade i familjehem=32
 Försöksutskrivna=50. Av 80 st personal var 60 kvinnor
 1965 Storängen. Efter skolans flytt, men markplanshusen hade tillkommit
 1975 Antalet började minska då de flyttats till gruppboheter och inackorderingshem. Har ingen
 uppgift på personal, men bör ha legat mellan 109 och 150
 1987 Avvecklingen av vårdhemmen började

Stockholm i februari 1948.

Till Sveriges husmödrar

Det är snart tre år sedan kriget slutade, men ändå har vi en hel del av våra viktigaste livsmedel ransonerade. Då många säkert frågar sig, om detta verkligen är nödvändigt, vill livsmedelskommissionen lämna husmödrarna några korta upplysningar om vårt försörjningsläge.

Mjöl och bröd

Främst på grund av den svåra torkan blev fjolårets skörd osedvanligt låg. Knappheten på brödsäd i andra länder har starkt begränsat möjligheterna att fylla ut bristen genom import. Vår skörd och import uppgick sålunda under år 1947 till sammanlagt 615 milj. kg mot i genomsnitt 1.080 milj. kg på 1930-talet.

Även vår sockerskörd

blev förra året ganska låg och understeg 1946 års skörd med ungefär 17 %. Import för att fylla ut bristen måste till stor del ske i dollar. Valutasituationen medger dock inte större import än vad som erfordras för att hålla ransonerna oförändrade.

Matfett

Mjölproduktionen är nu omkring 7 % mindre än närmast före kriget, medan folkmängden har ökat med omkring 10 %. Genom standardisering av mjölken och begränsning av fetthalten på osten kan dessa livsmedel ändå hållas ransoneringsfria. Tillgången på smör har emellertid sjunkit, varför det blivit nödvändigt att binda halva matfettsransonen i margarin. Även möjligheterna att tillverka margarin är begränsade, då råvarorna till övervägande del måste importeras och det ute i världen alltjämt råder brist på fett.

Köttvaror

Fjölårets låga skörd av fodermedel framtvingade en betydande utslaktning av nötkreatur under hösten. Härigenom blev tillgången på kött riklig under några månader. Nu har emellertid tillförseln minskat avsevärt och en viss åtstramning av tilldelningen har blivit nödvändig. Den för fördelning tillgängliga kvantiteten kött och fläsk uppgick under 1947 till omkring 200 milj. kg, uttryckt i benfri vara, medan den beräknas bli omkring 180 milj. kg i år.

Kafferansoneringen

har nödvändiggjorts av vårt valutaläge. Kaffe importeras så gott som uteslutande i dollar. Under 1946, då kaffet var fritt, uppgick importen till ett värde av omkring 85 milj. kronor. Genom ransoneringen beräknar man att begränsa importen i år till ett värde av 50 milj. kronor. Besparingen i valuta möjliggör fortsatt import av brödsäd, matfett m. m.

Dessa korta upplysningar visar, att vårt land har allvarliga försörjningsproblem att bemästra. Härvid är ransoneringarna ett av hjälpmedlen. Visst är det på många sätt besvärligt med ransoneringarna, men de olägenheterna väger dock tämligen lätt i jämförelse med de bekymmer, som skulle drabba de svenska hushållen, om inte denna

metod för en rättvis fördelning av de knappa tillgångarna funnes.

Försörjningsmyndigheterna är förvissade om att Sveriges husmödrar, som på ett så berömvärt sätt burit sin dryga del av kristidens påfrestningar, inte skall förlora tålamodet utan alltjämt lämna sitt stöd åt arbetet för en rättvis fördelning av knapphetsvarorna.

*Vi övervinner krisen snabbare, om vi
alla lojalt följer dessa två enkla regler:*

**Begär aldrig att få köpa vid sidan av ransoneringen!
Försök inte att få kupongkredit!**

Er handlande är förbjuden att tillmötesgå sådana anspråk. Tänk på att handelsfolk genom ransoneringarna fått en betungande arbetsbörda och att deras arbete blir ännu svårare om ni kräver förmåner vid sidan av bestämmelserna! Både Ni och Er handlande kan straffas om sådana lämnas.

STATENS LIVSMEDELSKOMMISSION

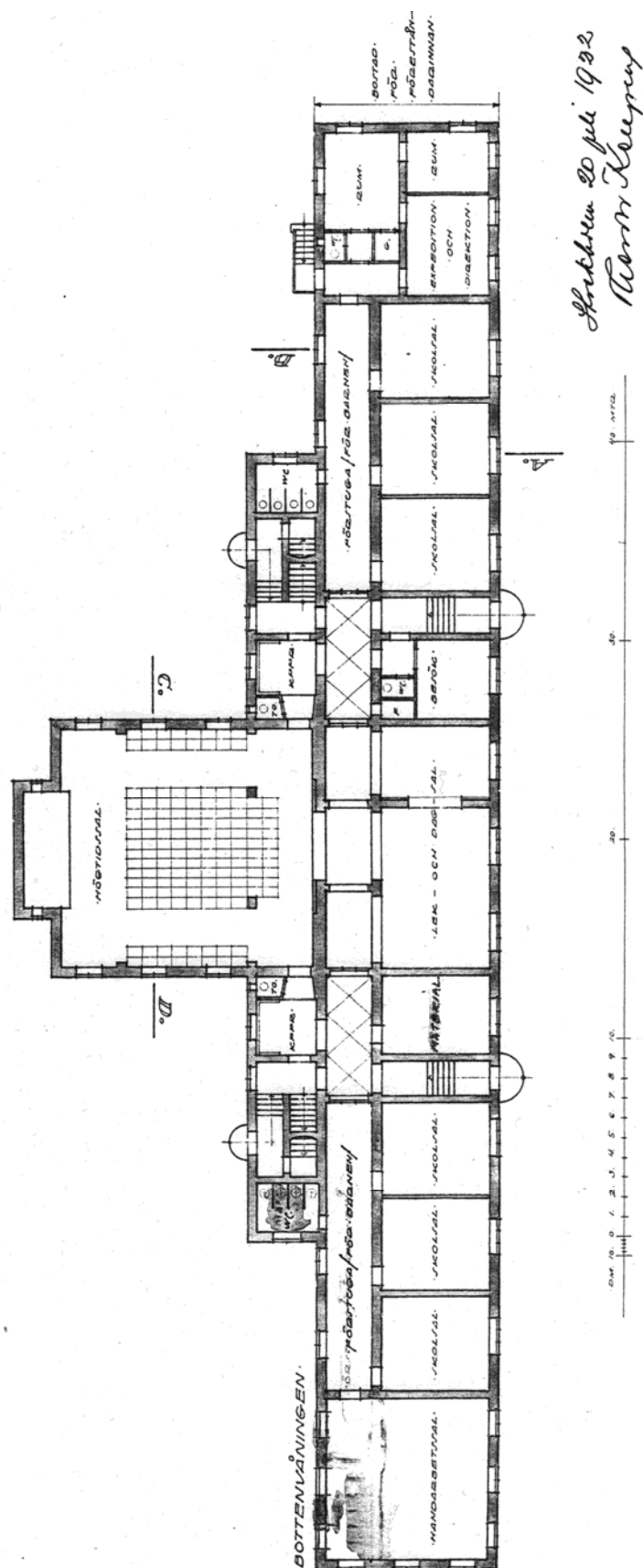
Leah Kuiking *Prof. L. L. L. L.*

**Att ta mer än sin del
är att ta från andra**

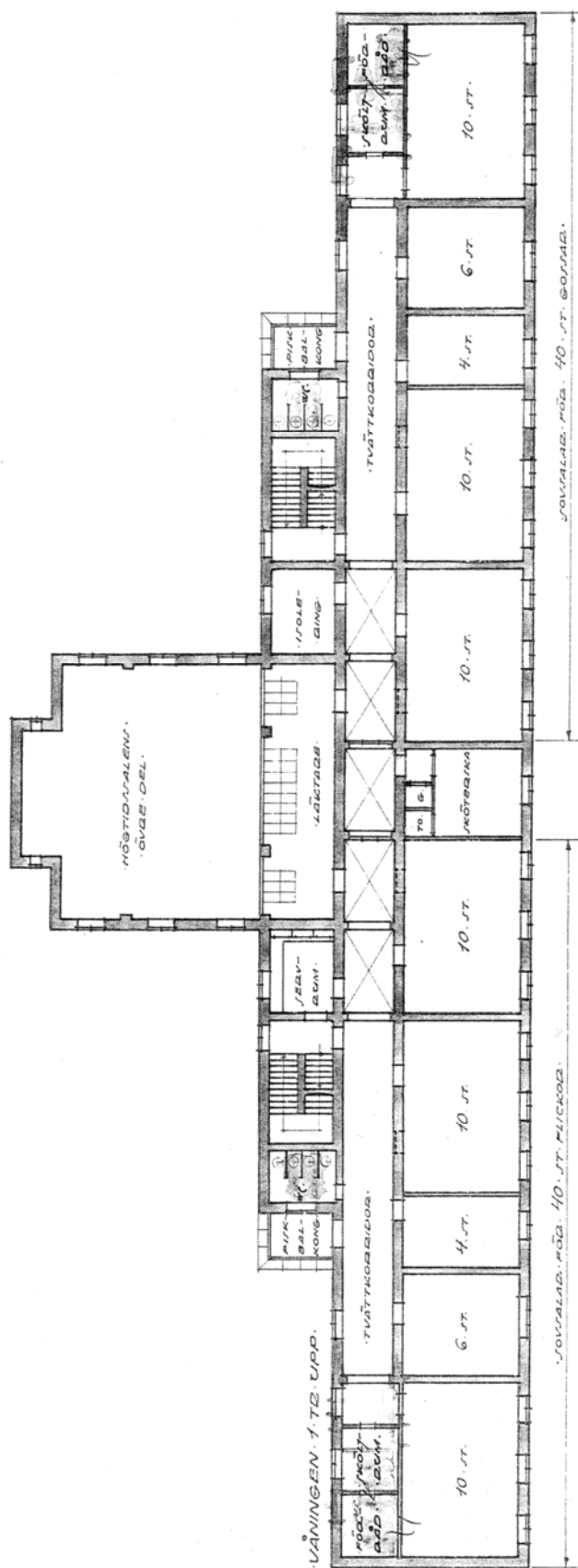
Ervaco/Nordisk Rotogravyr 1948.

HUS A – GRANINGE, Skolbyggnad. Bottenvåning.

Ritning upprättad 1922 av Theodor Kellgren. Tillhör Landstingsarkivet.

SKOLBYGNAD.
/80.ELEVER/

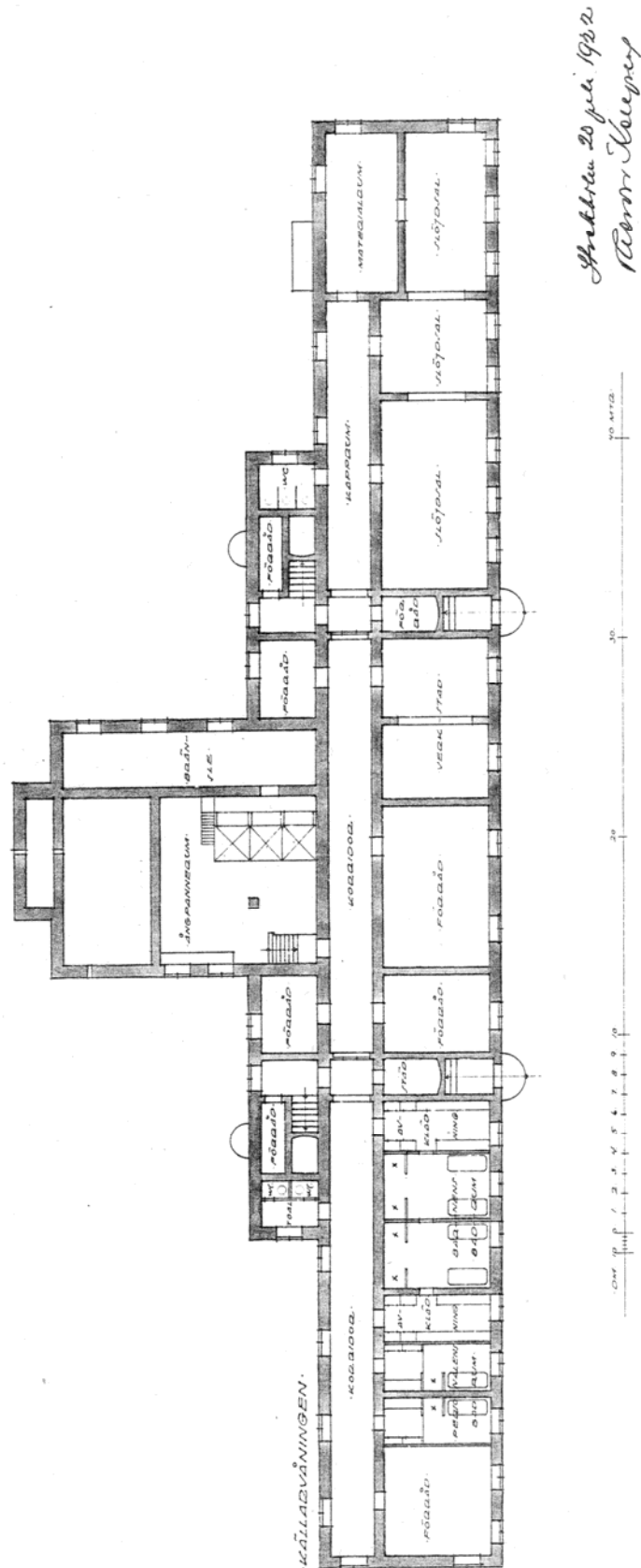

135

SKOLBYGGNAD.

HUS A – GRANINGE. Skolbyggnad. Källarvåning.

Arkiv 20 juli 1922
Theodor Kellgren

Ritning upprättad 1922 av Theodor Kellgren. Tillhör Landstingsarkivet.

BOTTENVÅNINGEN

BARNEN

MOTTOL

KÖK

SINK

HÖGÅS

INGÅNG

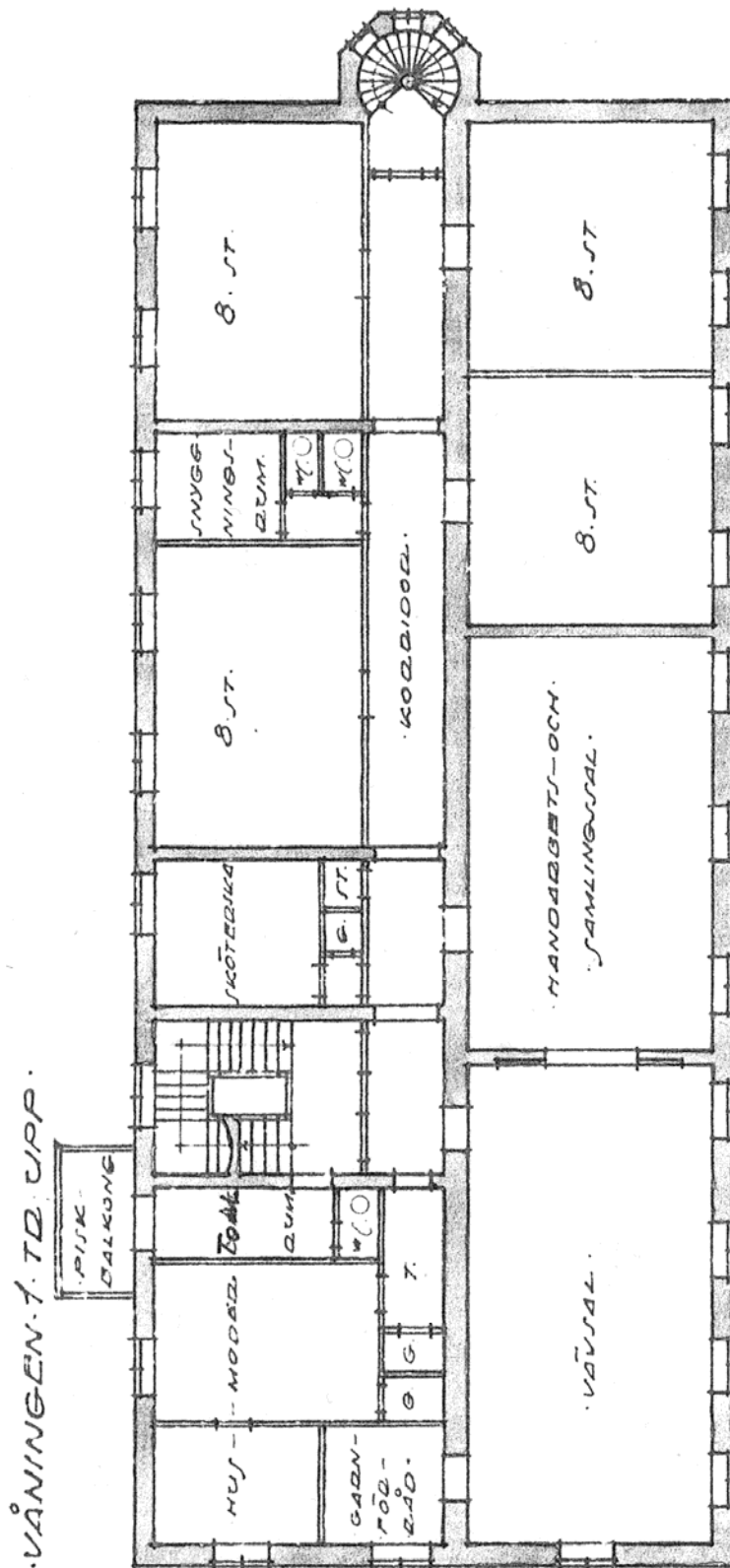
UTGÅNG

BOTTENVÅNINGEN

138

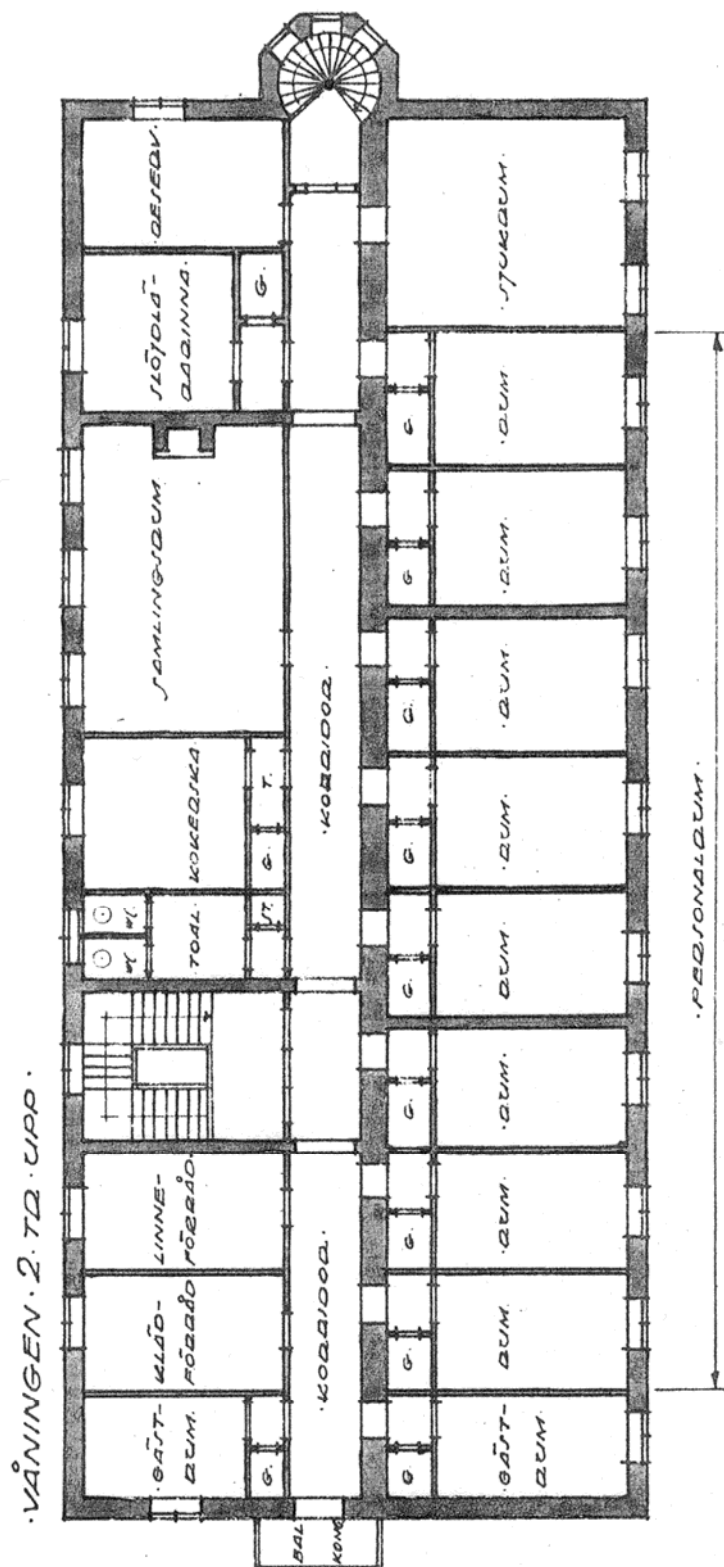
HUS B – HAGA. Arbetshem för flickor jämte centralkök. Våning 1.

ARBETSHEM · FÖR · FLICKOR ·
JÄMTE · CENTRAALKÖK.
32 ELEVER

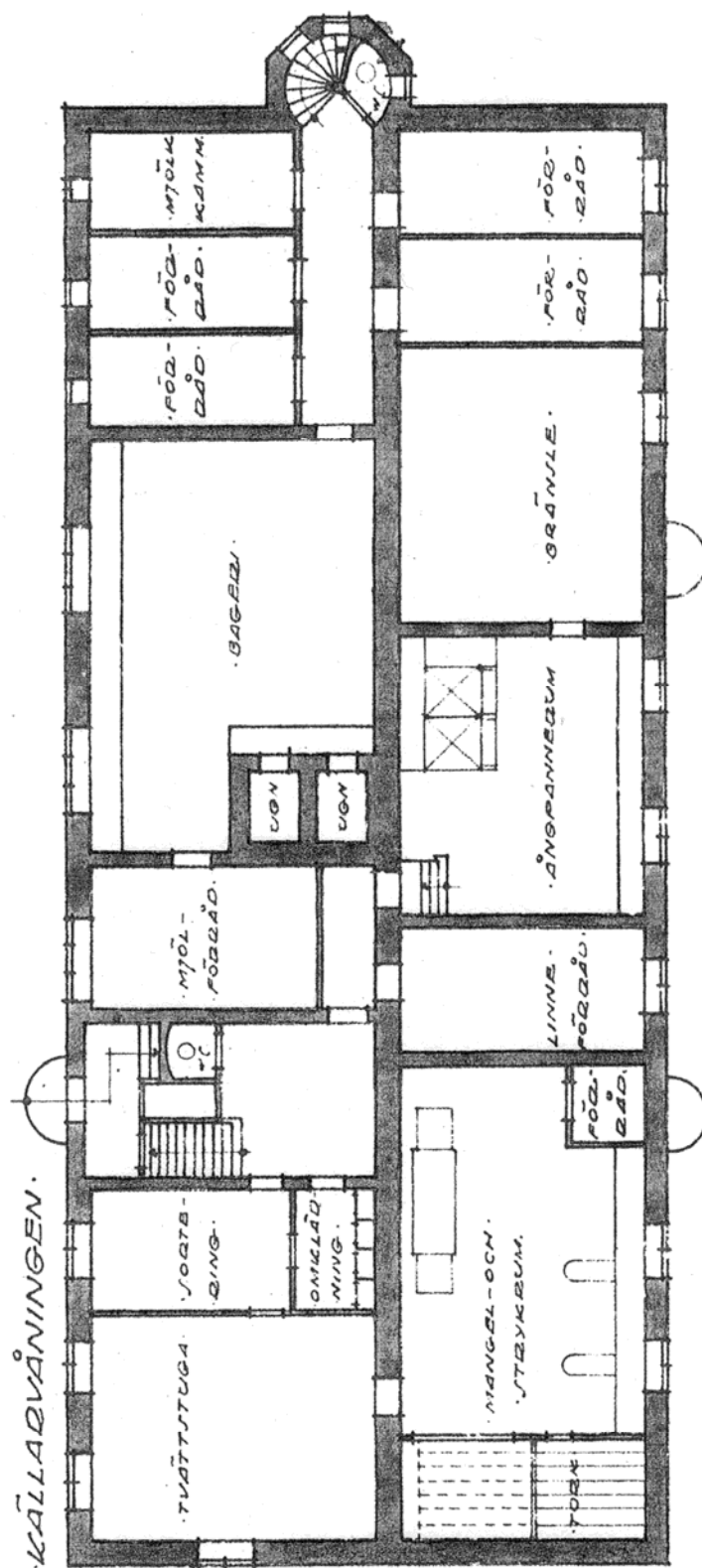
Ritning upprättad 1922 av Theodor Kellgren. Tillhör Landstingsarkivet.

HUS B – HAGA. Arbetshem för flickor jämte centralkök. Våning 2.

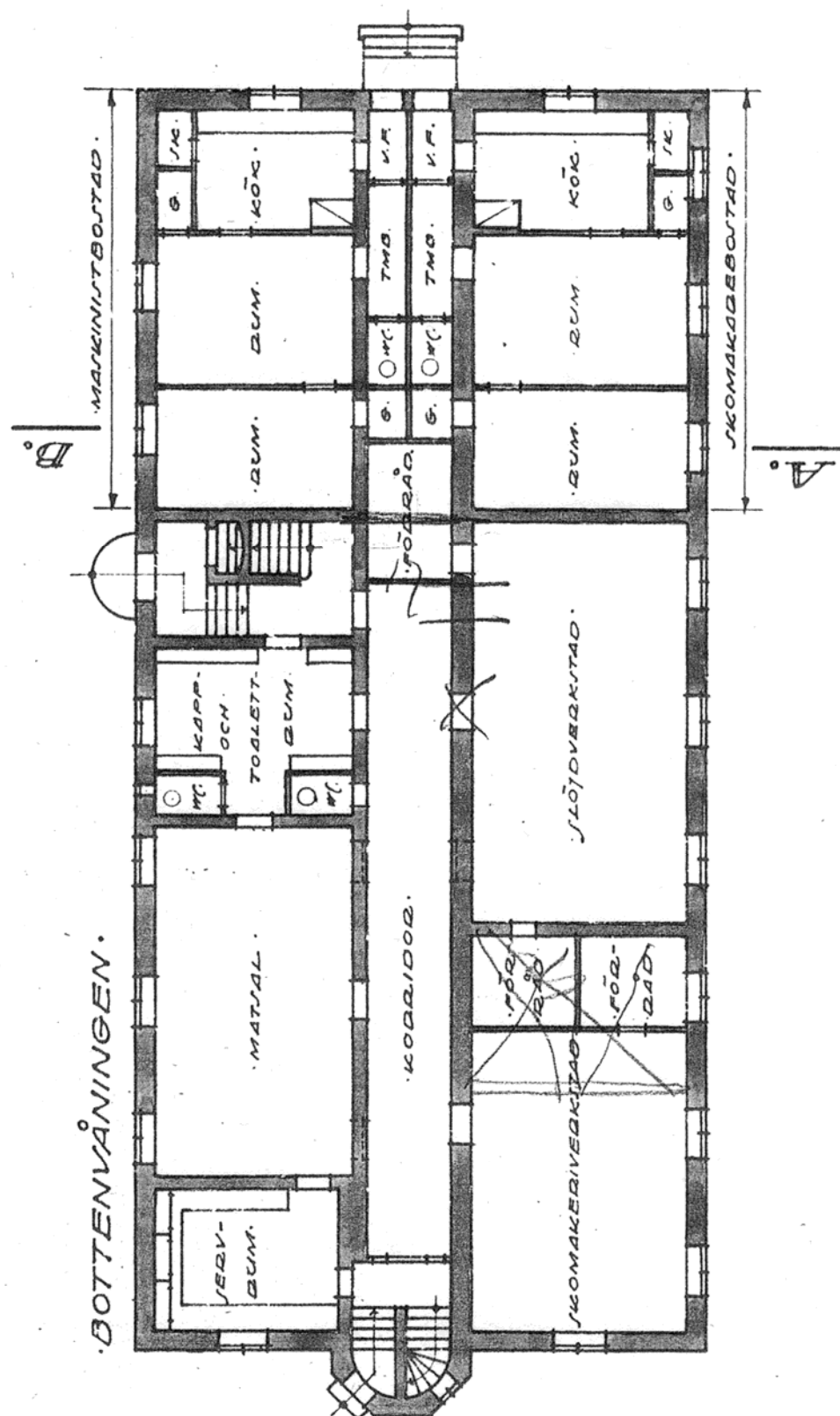
Ritning upprättad 1922 av Theodor Kellgren. Tillhör Landstingsarkivet.

HUS B – HAGA. Arbetshem för flickor jämte centralkök. Källarvåning.

Ritning upprättad 1922 av Theodor Kellgren. Tillhör Landstingsarkivet.

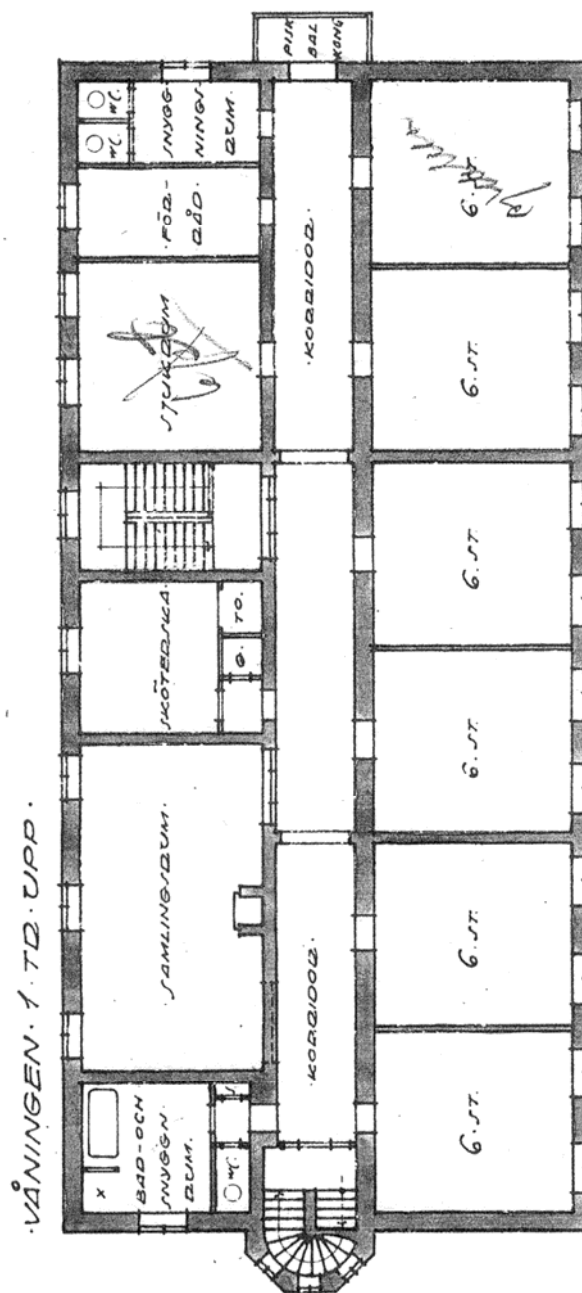
HUS C – DALGÅRDEN. Arbetshem för manliga elever. Bottenvåning.

Ritning upprättad 1922 av Theodor Kellgren. Tillhör Landstingsarkivet.

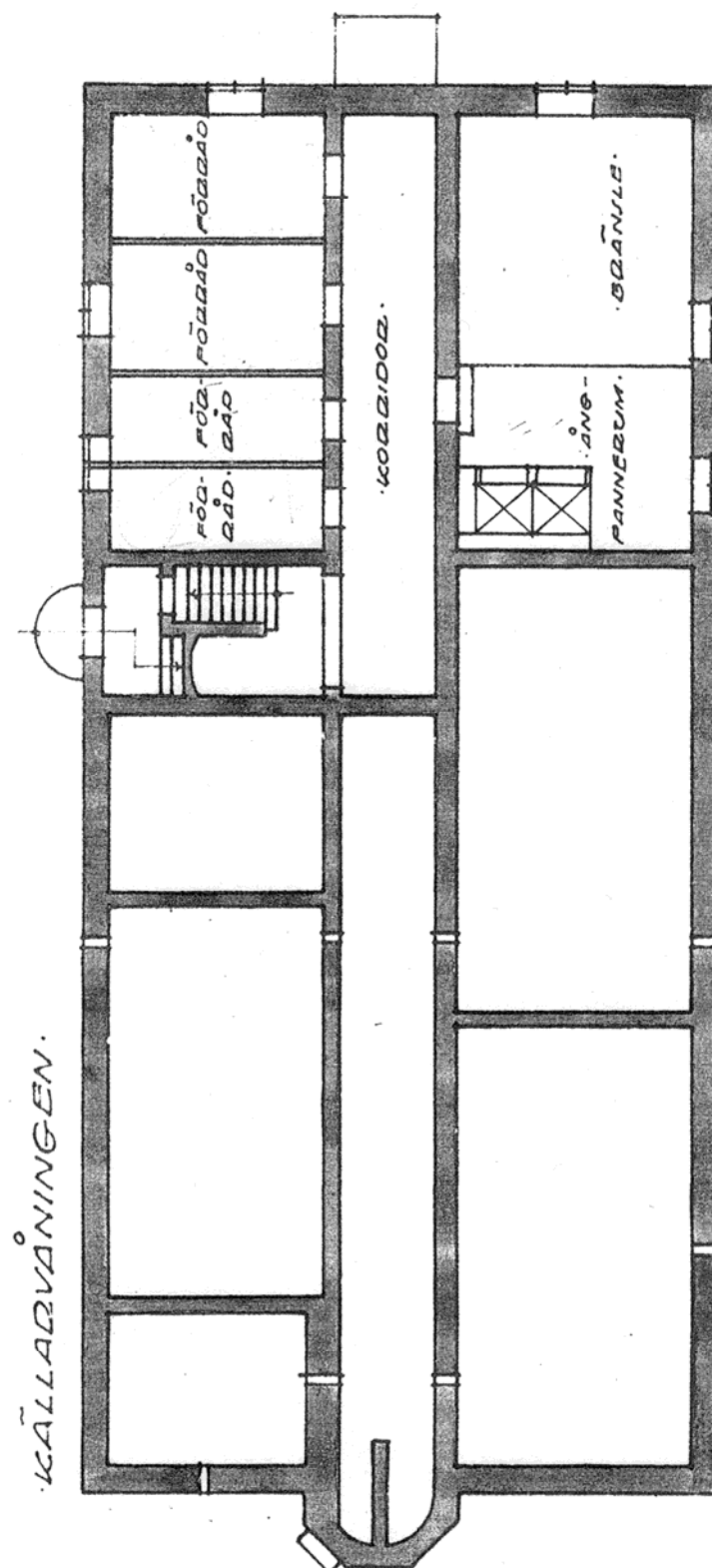
HUS C – DALGÅRDEN. Arbetshem för manliga elever. Våning 1.

ARBETSHEM · FÖD · MANLIGA · ELEVER ·
/ 36 · ELEVER /

Ritning upprättad 1922 av Theodor Kellgren. Tillhör Landstingsarkivet.

HUS C – DALGÅRDEN. Arbetshem för manliga elever. Källarvåning.

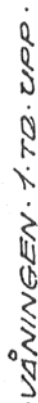

Ritning upprättad 1922 av Theodor Kellgren. Tillhör Landstingsarkivet.

[illegible]

145

BJÖRKBÄCKEN. Asylbyggnad. Våning 1.

Ritning upprättad 1922 av Theodor Kellgren. Tillhör Landstingsarkivet.

[illegible]

147

KÄLLARVÅNINGEN.

KÖK

KÖK-ÅRUM

ÅNGSPANNRUM

BÄNKL.

KORRIDÖR

148

Källor och inspiration

Böcker

- Areschoug, Judith
Bakk, Ann
Berg, Henrik
Ekendahl, Stig-Ulf
Erixon, Sigurd

Graninger, Göran och Lovén, John
Grefberg, G
Grunewald, Karl
Helmfrid, Björn
Johansson, Åke och Lundgren, Kristina
Jönson, Ulf

Kanner, Leo
Karlsson, Petter
Larsson, Boy
Ljung, Sven
Lundberg, Erik
Milton, Birgit tillsammans med
Lundborg, Ingrid, Palm, Ellen och
Thalén, Ingrid
Månsson, Erik
Sankt Ragnhilds Gille
Sveriges bebyggelse VIII
Sylvan, Lars
Söder, Mårten
Thunqvist, Birgitta
Uppslagsverk

Det sinnesslöa skolbarnet, 2000
Nya omsorgsboken, 2011
Om barnavård, 1898
Särskolans historia i Östergötland, 1996
Sparbanken i Söderköping 1851-1951 samt stadens
och ortens utveckling under 100 år, 1951
40 år med utvecklingsstörda, 1997
Anteckningar om släkten, 1936
Från idiot till medborgare, 2009
Söderköpings historia 1568-1690, 2001
Åkes bok, 1993
Tiden gav dem ett värdigt liv, 1998
Från hospital till vårdcentral, 2008
Den psykiska utvecklingsstörningen, 1968
Shaken [not störd], 2009
En dag ska jag tala om hur det var, 1989
Söderköpings historia. Tiden till 1568, 1949
Topografiska undersökningar i Söderköping, 1928

Slagsta seminarium, 2000
Gods och gårdar i Östergötland, 1995
Årsböcker 1922-2009
Östergötlands län, 1951
Vikingagatan under 100 år, 2007
Anstalter för utvecklingsstörda, 1979
Ljuset kommer, 1999
Bonniers konversationslexikon, 1937
Focus uppslagsbok, andra rev. upplagan
Kunskapens bok, 1949
Nordisk familjebok, 1800-talet
Porträttgalleri från Östergötland, 1937

Tidningar

- Dagens Nyheter
Expressen
Lilla tidningen, Söderköping
Norrköpings Tidningar
Söderköpingsposten
Söderköpings Tidning
Östergötlands veckoblad ÖstgötaPosten

Debatt och intervjuer, insändare
Utdrag och citat
Insändare, reportage
Artiklar, reportage, urklipp
Artiklar
Annonser, artiklar
Notis

Tv och filmer

- Dokumentärfilm på tv från 2008 "Min pappa är
utvecklingsstörd"
Filmerna "Den nya människan" från 2007 och "Hur
många lingon finns det i världen" från 2011

Arkiv

Landstingets arkiv

Fotografi, journaler, kontrakt, korrespondens,
ritningar, protokoll och handlingar

Lantmäteriet

Kartor och akter

Söderköpings kommunarkiv

Kartor, kontrakt, ritningar, protokoll och handlingar

Elektroniska källor

www.algonet.se/~hogman

Mått och vikter

www.lantmateriet.se

Historiska kartor och akter

www.riksbank.se

Mynt och sedlar

www.riksdagen.se

Lagar och förordningar

www.soderkoping.se

Söderköpings historia

www.sofi.se

Ortnamnsregistret

www.stragnildsgille.se

Bildarkiv

Övriga

Söderköpings kommun,

Nutidskartor och flygbild

Samhällsbyggnadskontoret

Fotografier och brev

Filipsson, Lennart

Privata samlingar

Sankt Ragnhilds Gilles bildarkiv

Intervjuer

Filipsson, Lennart

Jonsson, Brita med släktingar

Jonsson, Erik med familj

Milton, Birgit

Norell, Magnus

Sjöberg, Gunvor

Wallberg, Martin

och många som vill vara anonyma

I Söderköping fanns under många år anstalter för sinnesslöa, som det hette på den tiden. ”Barnens anletsdrag voro nästan utan undantag fula” - så beskrevs barnen på den första mindre anstalten på Lilla Mariehof i Söderköping. Senare byggdes Storängen, en sinnesslöanstalt för barn och vuxna. Storängens historia handlar om deras och personalens liv och situation i Söderköping under 115 år. En period i Söderköpings historia som vi inte får glömma bort.

I tiden före anstaltsperioden berättas om hur Söderköping såg ut förr, med levnadsöden och anekdoter. Tiden efter är ett stycke nutidshistoria om byggnader och platser efter anstalternas avveckling.

